

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

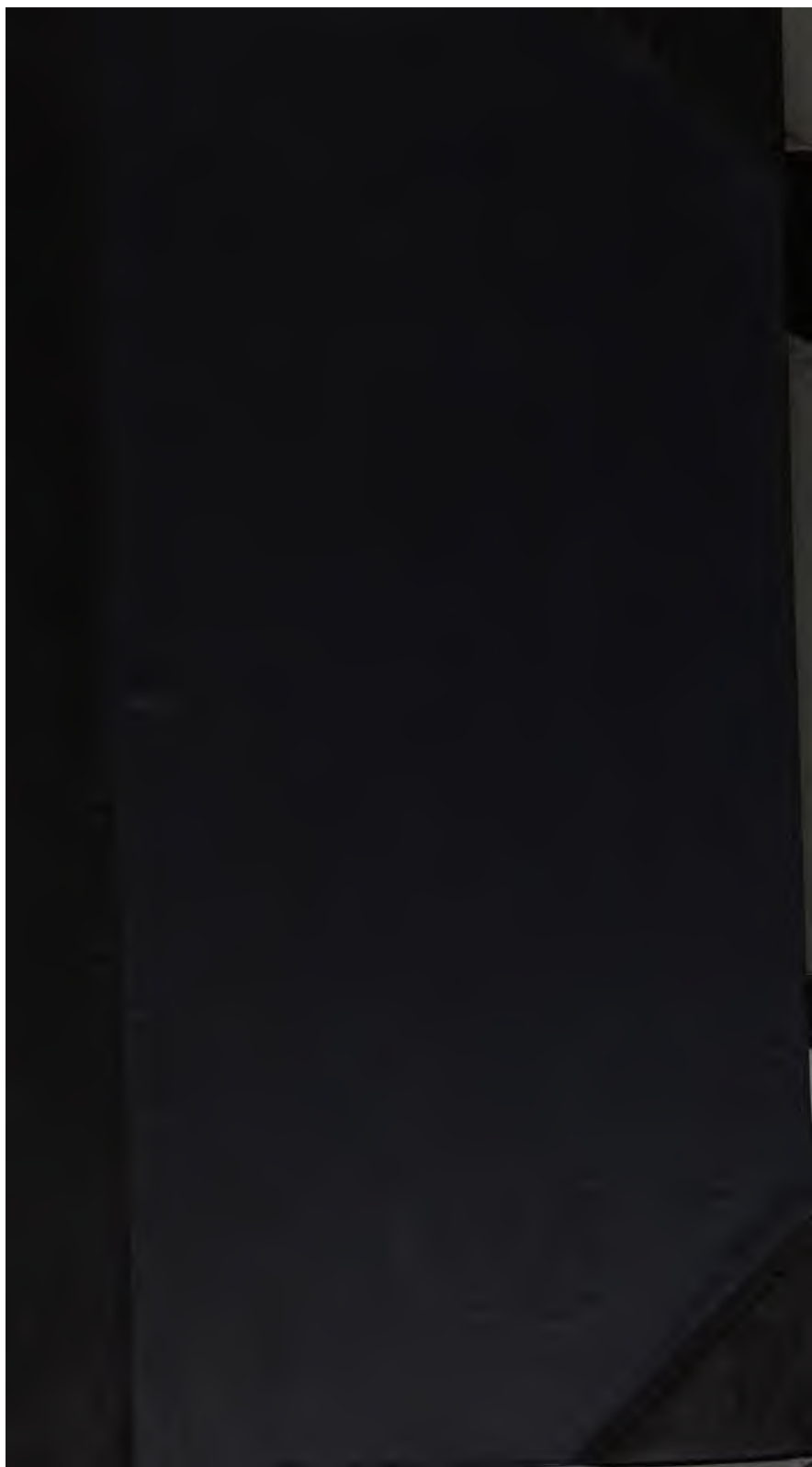
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

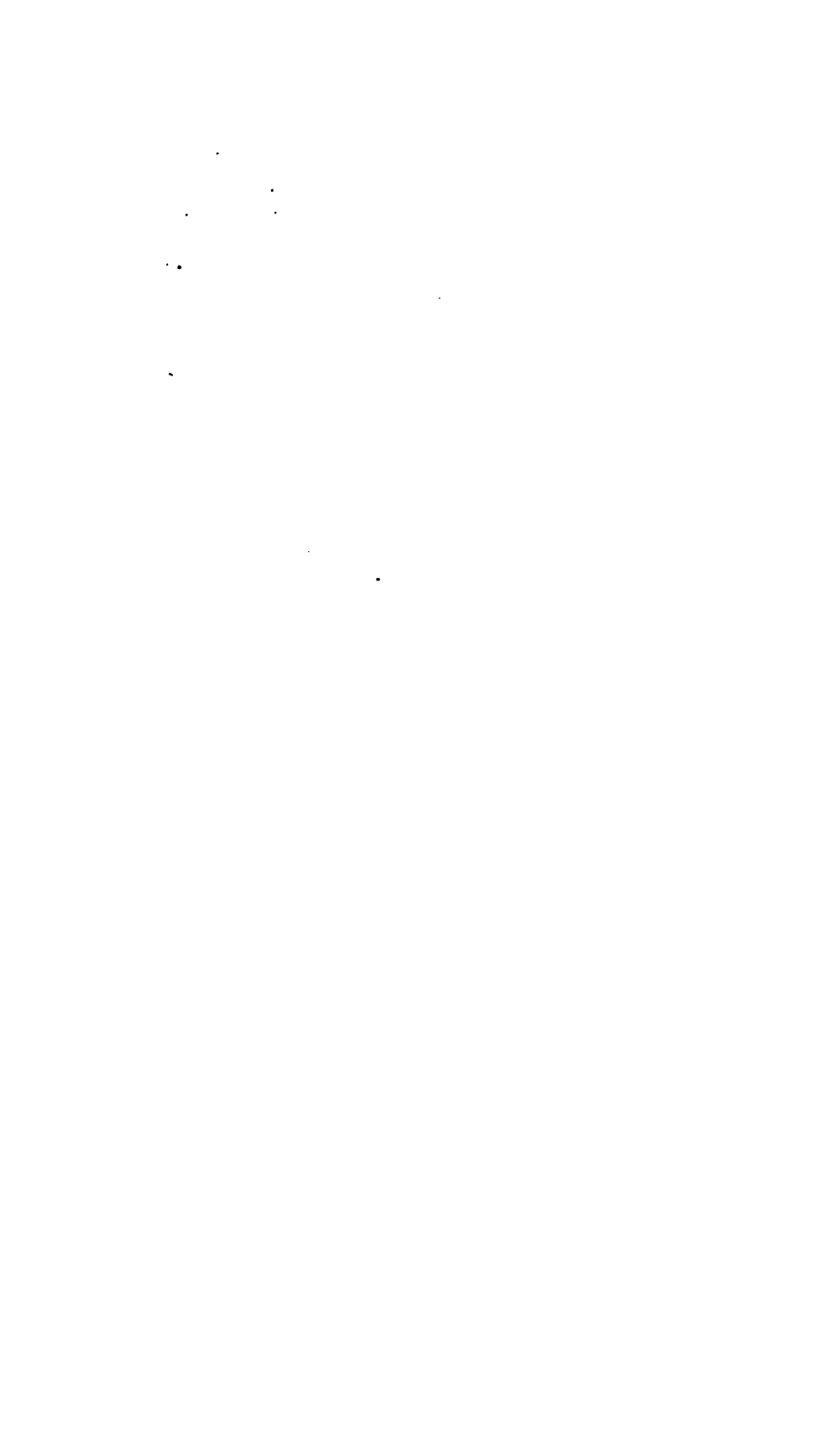

D. IOH. CHRISTOPH. DOEDERLEIN

OPUSCULA
THEOLOGICA.

IENAE

APUD CHRIST. HENR. CUNONIS HAEREDES

1789.

1. o. 117.

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

...

...

...

... ..

LECTORI AEQVO

S. D.

IO. CHRISTOPH DOEDERLEIN.

Cum multi reperirentur, qui de nostris libellis, per occasiones varias conscriptis iudicium, multo etiam benignius, ferrent, ac vel nos ipsi, memores virium nostrarum et persuasi de tenuitate nostra de his scriptiunculis ferre ausimus, efflagitarentque eorum exempla, quae reperiri alibi non potuerunt nobis quidem; vix tale quid vel cogitantibus vel molientibus, necessitas paene iniuncta est consilii, dissertationes istas in unum fasciculum colligendi ac divulgandi, non quod existimemus, eas valde dignas

gnas esse, quae ex oblivione, parvarum rerum veluti gurgites, emergerent, sed quod cedendum esse duximus amicorum desideriis, quos spero non nihil utilitatis ex his quoque elaborationibus decerpere posse.

His itaque rationibus commotus, quamquam sciam non omnibus placere siue argumentum translationis, siue modum, quidquid e genere theologico a nobis conscriptum est, sepositis reliquis, quae magis ad interpretationem spectant, collegi, atque, sicubi opus fuerit, retractavi, novisque curis aut declarare uberius, aut confirmare diligentius, aut accessionibus, literariis maxime, adaugere tentavi, ita tamen ut ea, quae aut propter occasiones scribendi olim addita erant, aut maturiore iudicio damnanda atque abiicienda fuerunt, amputarentur.

Ac

Ac eas mutationes omnino necessarias esse duximus in *dissertatione de redemptione a potestate Diaboli, ut insigni Christi beneficio*. Ea enim conscripta est primum a nobis ea aetate, quae ad maiorem maturitatem perducenda erat, et eo tempore, quo iuventus, locus, modestia, prudentia aliaeque causae sat graves, prohiberent, quo minus aut profiteri liberius sententiam nostram et declarare, aut etiam ad notitias certiores pervenire liceret. Nec etiam tum deferbuerant lites de Diabolo, quibus immisceri a consilio et animo meo fuit alienissimum: neque theologi, qui tum celebres fuere et rectores opinionum vulgarium, noluerent omnino abiicere de potestate diaboli hypotheses, quibus me opponere aut inconsultum aut immodestum videri potuisset atque invidiam facile creare acerbam et noxiam. Sed ex eo tempore, felicius erecto multum ingenio ad leniores de his quaestionibus hypotheses, nobis quoque, non modo exemplis, verum

rum multo magis argumentis multorum hoc persuasum fuit, ut commode retractaremus veterem sententiam, atque apertius nostram pronuntiare nulli dubitaremus. Ac utrum ratio mea explicandae rei omnibus placeat, an displiceat, tempori relinquendum est. Mihi satis est, eam ad debellandam superstitionem, qua peior calamitas nulla accidit rei Christianae, et ad cavendas fraudes ac opiniones stultas et vagas prodesse posse, et honori religionis sanctissimae consulere, atque ab inani verborum usu ad sensum pium rectumque beneficii Christi adducere. Ceterum historicam huius dissertationis partem fere intactam reliquimus, in qua scimus materiam quandam tractandae historiae huius dogmatis haud inutilem congestam esse, qua uti, quam tractatione magis absoluta perficere si quis voluerit, nobis quidem gratissimum faciet.

Quod *de difficultatibus in tradenda morum doctrina* disseruimus, id ad Christianos morum magistros

giftros proprie pertinet, quanquam reliquorum quoque scholas impediri his quaestionibus videam; quorum lites ut Kantianae definitiones dirimant optari debet, nedum sperare licet. Equidem nolui me huic arenae, in qua multi exercentur et fatigantur, committere, non possum tamen non praemonere, virum perspicacissimum ita differere, ut quantis difficultatibus prematur vulgaris officiorum definiendorum ratio, felicius exposuisse, quam certam ratamque et probabilem omnibus normam reperisse videatur.

Accessit oratio, antea inedita, de ingeniorum libertate in religione, pacis praesidio, propter argumenti similitudinem et usum, hac praesertim aetate, quae dum pacem verbis optat, ingeniorum libertatem, legum etiam auctoritate, damnat et circumcidit, ac periculorum monstra, concessa sentiendi et sensa proferendi libertate, timet. Quorum sive timiditatem sive tyrannidem (nam profecto etiam in his

cau-

causis tyrannidem meticolosam esse reperimus) putamus observationibus nostris aptis et consiliis facile posse reprimi. Quo fiet, ut si quis oratoris vim, decus, elegantiam in nobis desideret, argumenti, quod tractavimus, veritate perspicua et utilitate insigni forsitan capiatur.

Si quis ex his libellis fructus ad religionis honorem et dignitatem, ad theologiae verae et purioris emolumentum, ad rei Christianae decus legitimum, ad ingeniorum exercitia et culturam accesserit, vehementer laetabimur. *Iense*
d. XXV. Sept. MDCCLXXXVIII.

ARGV-

ARGUMENTVM.

I.

De historiae Iesu tenendae tradendaeque necessitate
ac modo

P. 1

Scripta IV. programmatibus in Festo Nativitatis Christi Ienae annis 1783 - 1786.

II.

De vi et usu formulae: Christum de coelo venisse.

Progr. Ienense A. 1782.

59.

III.

De Christo, a legibus civilibus ferendis alieno.

Progr. Ienense A. 1787.

72.

IV.

De redemptione a potestate Diaboli, ut insigni Christi beneficio

Dissertatio inauguralis hab. Altorf. 1774 et
1775.

93.

V.

V.

De mutatione religionis publicae.

Diff. hab. Ienae 1783.

163.

VI.

De difficultatibus in tradenda morum doctrina.

Progr. Ienae scriptum 1783.

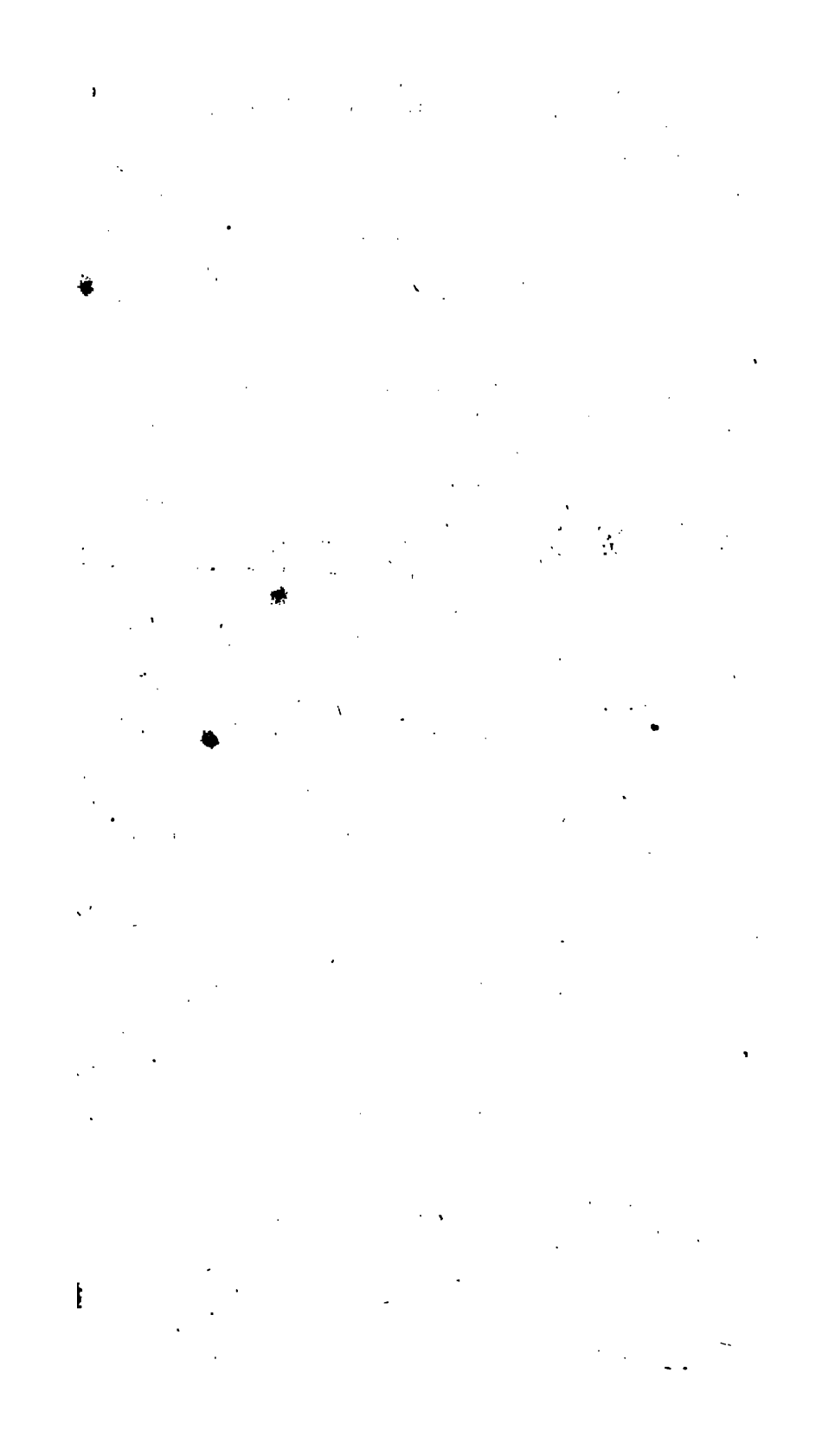
189.

VII.

Oratio de libertate ingenii in religione, magno concordiae praesidio.

DE
HISTORIAE IESV
TENENDAE
TRADENDAEQVE
NECESSITATE AC MODO.

Si nihil praestantius est generi humano datum, quam religio Christiana, qua adempta omnis veritatis divinae ac virtutis cultus et felicitatis spes certa deficit; et si natura ipsa sensu quodam suavitatis imbuit animos nostros, cum virorum, qui magnitudine rerum gestarum et meritis nobilitantur, historias persequimur: debet profecto nobis iucundissima esse non tantum temporis illius, quo Iesus, salutis humanae autor et stator, interesse rebus terrestribus coepit, verum etiam universae vitae eius, tot tantisque factis clarissimae, pia atque assidua recordatio. Etenim cum videmus ingenium humanum ab intuitu et admiratione rerum, feliciter et cum virtutis quadam excellentia gestarum, repente converti ad historiam illorum, qui eas patrarunt, atque cupide quaerere, qua patria, quibus parentibus nati, quam aetate, quibus magisteriis vixerint et similia, ac, si quod ex hoc genere resciverint, non sine magna animi voluptate audire: quomodo non iusta sit hausta e notitiis de vita Christi, qui unus omnes virtute et meritis superat, certis et accuratis delectatio? In qua si nihil aliud esset, quod probari posset, animus certe deberet laudari gratis adversus eum, a quo optima felicitatis praecepta et promissiones amplissimas et virtutis exemplum praestantissi-

4 DE HISTORIAE IESV TENENDAE

num accepimus. Est enim non tantum grati animi haud vana significatio in recordatione viri, qui post fata superstes vivit in mente, verum etiam quaedam beneficiorum remuneratio, brevem hominis vitam memoria quam diutissimam efficere. Sed cum alii in historiis Iesu unice versantur pulcrisque narrationibus malunt plebis aures delinire, quam veritatis, ab ipso acceptae, excellentia animum collustrare, multisque ex causis, sed vanis et turpibus, universam religionem Christianam in pauca quaedam historiarum capita contrahunt, quasi Christum satis noscant, qui vitae, quam decurrit, itinera norint; rursus alios nostra quidem aetate audimus, qui in his notitiis nihil praeter voluptatem aliquam, inane forte ac vilem et indignam homine Christiano, inesse arbitrantur ac, dum in laudanda veritatis et disciplinae necessitate ac elegantia folicite occupantur, quidquid de nativitate Iesu ac reliquis vitae humilis conversionibus traditur in Evangeliiis, id non modo citra ullum rei Christianae detrimentum ex animis et manibus removeri posse, sed etiam propter insignem utilitatem arceri debere, contendunt. In hac ingeniorum discordia, quae facile turbare posset animos pios et ab utraque parte non caret periculo, opportunum videtur brevi commentatione *studium historiae Christi tueri et, quibusnam finibus ac cautionibus regi oporteat*, exponere.

Atque non ignoramus, sapientiam Christianam et capita fidei ac morum posse etiam, semotis historiis, apte doceri et pie excipi ab animis Christianis, neque exquisitis e vita Christi historiis opus esse vel ad intelligenda eius beneficia, vel ad sensus divinos, vel ad salutis fructum. Siquidem hoc est, Christum cognoscere, scire, quid attulerit generi humano, quid poscat, unde

TRADENDAEQ. NECESSIT. AC MODO. §

unde peccati gratiam petas, quanta bona, quibusnam conditionibus promittat: non, historiam eius recensere et vitae decursum contueri. Neque tamen propterea audiendus est, si quis has res omnes ut otiosas et viles contemnat ac repudiet. Carere narrationibus Evangelistarum multis potest religio, nostra praesertim aetate: sed aegre omnibus carebit. Quodsi quidem accusanda in iis tenendis et explicandis vanitas ac superstitio sit: ea profecto redargui debet in illis, qui defixi in historiis vitam Iesu studiose depingunt, ac velut in tabula stirpem, vultum, lineamenta, parentum paupertatem, miraculorum varietatem, dolorum et passionum modum, cruorem, mortem eius subtiliter et curiose exponunt, sed quanta virtute eminuerit, quae tradiderit, quo consilio vixerit, leviter attingunt ac virtutis, quae eminebat, excellentiam per negligentiam obvelant. Multo autem magis temeritas ac inscitia accusanda erit illorum, qui omnes e vita Christi traditiones cupide arripiunt atque pietatis et religionis nutrimenta e singulis promiscue christianae plebi offerunt, et in sanctissimo ipsius religionis argumento recenseri volunt originem Iesu regiam, nativitatem Bethlehemi factam, magorum adorationem, et reliqua anecdota, quae suis maxime temporibus et lectoribus grata ac utilia composuit Evangelistarum diligentia et veritatis studium, seriori aevo vix profutura. Verum ea vanitas ac superstitio non potest agnosci in iis, qui proposita vitae Christi imagine *fidem exercere et persuaderi de praeslantia et veritate religionis*, et *animum ad sensum ac studia virtutis acue-re velint*, in quo est historiae Christi ut consilium salubre, ita fructus minime dubius et praestantissimus.

6 DE HISTORIAE IESV TRADENDAE

PARS I.

De necessitate tenendae historiae Christi et tradendae.

Primum si scripturas audiamus, summa religionis Chr. est in *fide*, quae ab ipso Paulo dicitur ελεγχος των μη θεωρουμενων Ebr. 11, 1. Ea quamvis praecipue adhaerescit promissionibus rerum futurarum et bonorum invisibilium atque in hoc quasi fundo agitur, tamen per historias etiam decurrit atque in his tirocinia ponit et documenta dat. Nam si in religione Christiana, ut in ceteris disciplinis, ab elementis fit progressus ad altiora ac difficiliora: frequentibus in historia credenda exercitiis animus praeparatur ad graviora fidei exempla. Facilius enim historia creditur, in qua est rerum gestarum certitudo et persuasio, alios vidisse, quae nos minime vidimus: difficilius promissioni fides habetur, quae nobis res minime adspectabiles offert. Ac vide, quantam fidei historiarum materiam suppeditent scriptores sacri, non modo in Evangeliiis, quanquam his maxime cautum est, ne vanis traditionibus et incertis, ac fraudibus et figmentis curiosorum hominum, qui narrationes de vita Iesu compilarent, decepta aetas Apostolica et turbata veritatem amitteret; sed in reliquis quoque sive orationibus sive epistolis. Paulus quidem fidem mortis et resurrectionis Christi, quae sunt primaria vitae eius capita, graviter commendat 1 Cor. 15, 1 sq. ac cum pietate et salute Christiana coniungit Rom. 10, 9. 1 Thess. 4, 14. et notitias vitae Christi humiliter laudat atque tanquam caput doctrinae suae (κατα το ευαγγελιον μου) commendat 1 Tim. 2, 8. tum nativitatē (σηπερεματος Δαυιδ) tum mortis et resurrectionis, (σηγερεματος

TRADENDAEQ. NECESSIT. AC MODO. 7

ὑπερμερον ἐκ ὑψηλῶν) v. et 2 Cor. 8, 9. Rom. 1, 3. 4. Nec si nulla historiae utilitas existeret, ἀκριβεια traditionis opus fuit, qua Lucas et reliqui rerum Iesu gestarum scriptores tueri fidem suam aliorumque fabulas refellere conati sunt.

Quid vero? nonne doctrinae dignitas sanctitasque disciplinae Christi, in qua purissimam rationis institutionem tradi videmus, intelligi cum admiratione et commendari graviter ac sensum animumque occupare possit, etiamsi aliquis nihil de autore, de naturis, fatiis et factis eius audiverit unquam? Possit forsitan vis veritatis, quam docuit, per se vincere, sed non ea est religio Christiana, quae nihil a Christo accipit, vanumque hominis Christiani nomen, si de vita Christi nihil rescias, nisi forte Platonice vel Socratice scholam etiam sine Platone vel Socrate existere posse, comminiscaris. Ac esto, veritatem, quam Christus docuit, aliunde cognosci posse et stabiliri rationibus iustis: non tamen amat gratus animus eas angustias, et praeter veritatem beneficii et magnitudinem nihil sciat, ignoretque et autorem et modum, quibus neglectis saepe ipsa beneficia vilescunt, quibus autem rite cognitis sensus gratitudinis mirifice acuuntur et impelluntur. Iam ea est inter historiam Iesu et veritatem christianam combinatio, ut altera alterius adiunctione adiuvetur, ut haec quidem sine illa saepius obscura fiat et vim amittat, illa autem, hac seiuncta, saepe otiosa reperiatur fructuque careat. Tolle historiam Christi et nulla iam nec promissionum certitudo nec institutorum magna restabit commendatio. Fides, ubi ab historia declinat, corrui, rursus ubi ea sustinetur, immobilis perdurabit. Quae sunt paulo luculentius exponenda.

DE NECESSITATE TENENDAE

In reliquis quidem magisteriis non obscurum est, quantam vim habeat perspecta vitae morumque ratio eorum, qui doctores ac duces sese profitentur, sive ad alliciendum, sive ad persuadendum. Saepe qui magistri amore capitur, citius disciplinam eius, utur molestam, adamabit et sequetur: nam ut quisque de doctore sentit et opinatur, ita erga eum adficitur atque ad eundem sese lubentius adiungit. Ac multum prodest, in hanc causam inueneri Christum et, quonam sit animo erga homines adfectus, intelligere, quanta pierate, quanta benignitate et clementia erga quoscumque, etiam adversarios et hostes, usus fuerit, addiscere, ut mirari virtutem raram et facta eximia discamus, unde animus ad obsequium facile declinat. Sed ad haec praeiudicia nova persuasio accedit a miraculis, in quibus enarrandis copiose versatur scriptorum sacrorum diligentia. In his sive ea species, quorum ipse autor laudatur et perfectior, v. c. morborum sanationes, sive ea teneas, quibus vitae eius conversiones insigillare Deus voluit, e. c. nativitatem ἐκ πνεύματος ἁγίου, resurrectionem post triduum mortis; utrumque genus historia tradit, fidesque amplectitur, ac res ipsa docet, id maxime valere ad tuendam Iesu Christi auctoritatem, id vero est, ad religionis Christianae decus et certitudinem. Non sumus quidem ii, qui velimus vel necessitatem miraculorum adstruere, vel iis unice confirmare atque commendare fidem Christianorum; persuademur enim auctoritatem Iesu divinam aliunde etiam cognosci et in summa doctrinae elegantissimum atque efficacissimum argumentum posse instrui: sed, cum veritas numero argumentorum, velut arbor pluribus defixa radicibus, magis adversus omnem iniuriam ac dubitationem vincat ac confirmetur, et rude nec philoso-
bita-

HISTORIAE CHRISTI ET TRADEND. 9

phandi consuetudine excultum ingenium humanum haud facile percunctando elicere disciplinae, traditae in N. T. praestantiam valeat; non debet contemni publica et sollemnis significatio, qua Deus noluit personam doctrinamque Iesu Christi carere. Ea si spectatores tantum virtutis tantae Iudaeos potuit commovere et debuit; cur igitur scriptis consignata atque ad eos propagata est, qui a theatro tantarum rerum procul abessent? si ad rudes homines et sensuum magis quam rationis usu rectos aditum religioni facere: cur in nostra hominum, quae est haud paucorum, infantia non videatur consentaneum, eisdem historiis, quarum nec memoria obsolevit nec vis et efficacia, divinam Christianae disciplinae originem persuadere? Quidni igitur in spectatorum comitatu iam quoque ad litora Iordanis admiremur vocem de coelo delapsam Matth. 3, iam in monte sancto, quem Petrus laudat 2 Ep. 1, 18. cum tribus Apostolis intueamur Iesum, divino splendore illustratum, Matth. 17, iam cum populo laetemur de virtute Iesu, dum morbis et tempestatibus ipsique morti imperat; iam inter testes novae et beatissimae vitae, in quam rediit, versemur? in quibus universis indubia est ac evidens significatio, Deum fuisse, qui hanc doctrinam sua probaverit autoritate. Non enim aliam ob causam nec consilio alio arbitramur hanc historiae Christi partem aut oppugnari adversariorum calumniis, aut depravari ac detorqueri callidis nonnullorum artibus, nisi hoc, ut quod illi cupide optant, ipsa religio, his praesidiis defensa, iis prostratis deferatur.

Praestantissimam Evangelii partem agnoscimus in promissionibus beneficiorum, quorum amplitudine explere humanam indigentiam voluit liberalitas divina.

Sed in omni beneficio duo, cumprimis spectantur, alterum, ut pro modo et magnitudine aestimetur, alterum, ut de veritate beneficii constet: quorum illud maxime affectum gratum erga collatorem excitat et acuit, hoc per spem et fiduciam ac per sensum felicitatis mentem ad quietem et tranquillitatem componit. Vtrumque igitur iudicium de insignibus Dei beneficiis plurimum adiuvatur notitiis de Iesu eiusque actionibus, quibus nobis tantam felicitatem meruit. Quare videmus, cum de descriptione et spe bonorum Evangelii haud raro coniungi laudem vitae passionisve Christi, atque ex hoc velut fonte tantam felicitatem ad homines derivari. Parta nobis est peccatorum venia. En beneficium! sed, ut modum eius ac magnitudinem aestimes, additur historia *διὰ τοῦ αἰματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ* Rom. 3, 25. Conceditur incolumitas peccatoribus, quae se satis beatos sciunt: verum certam de tanto benignitatis divinae fructu persuasionem Apostolus desumit ex conditione Christi et insignibus vitae eius conversionibus Rom. 8, 34. Restituitur mortali hominum generi resurrectionis spes, solatii plenissima: verum illa rursus confirmatur ex historia Christi novoque, in quem rediit, statu. I Cor. 15, 17. I Thess. 4, 14. Haec quidem et similia loca (non enim attinet singula congerere) demonstrant, quantum oporteat et doctores Evangelii combinatione promissionis Evangelii et factorum Christi declarare ipsam veritatem, et animum hominis Christiani talibus notiis imbutum esse, quae si teneantur, iudicium de pretio beneficiorum vehementer adaugent animumque totum Christo devinciunt. Quamvis enim per se satis magnam reperias clementiam in tribuendis bonis, ubi tenueris, miserum te, si illis careas, felicem, si ea obtineas:

neas: novum tamen pondus accedit, si scias, partum tibi esse ab amico, nec sine molestia et dolore auctoris, nec ullo tuo merito: quae est laus beneficiorum Christi, si historia audiat. Nemo pius intueri humilitatem Iesu, nemo spectare tot doloribus cruciatum, nemo moribundi suspiria audire, aut videre sanctissimum corpus per atrocissimos cruciatus praemature fatis defunctum possit, quin entis *αιματι χαιρου* bonis hac gratia magnum pretium adiungi intelligat.

Multo autem maior utilitas historiae Christi est in spe implendae promissionis certa atque inviolabilis. Etenim non temere speratur salus, quae rebus vere gestis innitur, neque conficta aut dubia sunt beneficia, quae e fonte vitae Christi promanant. In quo, praeter alia documenta *πολυποικίλου σεφιας*, hoc quoque non posse haberi debet, quod Deus spem salutis tam certam et inconcussam esse voluit, quam est persuasio de vita et actionibus Christi. Hanc igitur qui convellere aut non conservare et promovere suadent, vereor, ut ab ipsa fide fundamenta removeant.

Nec minus utiles ad sensus religionis acuendos et secundae virtutis studia reperientur notitiae accuratae actionum Christi et memoriae narrationum, quibus vitam eius, agendique modum et animi sanctitatem Evangelistae describunt. Qui fructus et amplissimus est et praestantissimus et certissimus, non modo propter communem illam exemplorum illustrium vim, quorum intuitu et admiratione facile capitur mens humana atque ad imitationem incitatur et rapitur, sed etiam propter efficaciam longe potentiorum, ortam a castitate et excellentia virtutis ipsiusque personae dignitate et praesentia. Itaque non parum proderit, Iesum per universum vitae
humi-

humilis et sanctissimae stadium quasi intiendo persequi ac sensuum, quibus ipse animatus fuit atque actionum omnium quasi directoris usus, admirari altitudinem, honestatem, pulchritudinem, Dei, religionis, fidei amorem; rerum terrestrium et fluxarum, quarum fruendarum et ius esset et copia, contemptum: officii servandi studia et religionem; in tolerandis iniuriis facilitatem; curam in honore vero et durabili quaerendo et similia. Hac enim via discemus, miseriam non esse, a paupertate, ab humilitate sortis, a genere ignobili, a contumeliis per iniuriam illatis, ab obsequio erga parentes et magistratus, a morte praematura, nec felicitatem contingere habendis utendisque rebus corporeis, voluptatibus, divitiis mollique vitae genere, sed esse a rebus certis, a pietate, ab animo recti conscio, a procuratione salutis humanae, a spe felicitatis post mortem. Neque facilius et efficacius tum in hoc genere, tum in omni virtutis disciplina exercitatio adhiberi potest, quam vitae Christi, hoc est, virtutis ipsius, in his terris commorantis, aut contemplatio, ut ipsimet adficiamur et excitemur, aut commemoratio ac descriptio iusta, quo sensibus piis et divinis reliquos imbuamus, praesertim in ea conditione et aetate, cum nondum per multos annos et cupiditatum pravarum vim in eis recipiendis impediuntur. Professio, si Christiani hominis officium sanctissimum et decus summum est, cum magistri imaginem, mores, animum, studia per omnem vitam refert et περιπατεῖ, καθὼς αὐτός περιπατήσῃ I Ioh. 2, 6. id aut frustra statuitur, si historiam deserat, aut animum ipsum ad contemplandum summae virtutis simulacrum adducit ac impellit.

Evicimus utilitatem ac necessitatem historiae Christi: iam ad ea, quae in *contrariam* partem adducuntur, aliquid

quid respondendum erit. Nam qui removeri et omitti eam cupiunt *primum* obmovent consilium consignatae ab Evangelistis historiae, in eo situm, ut Iudaeos adducerent ad religionem christianam, non, ut fidei confessoribus ea credenda praescriberent; *deinde* decretum Pauli 2 Cor. 5, 16. quo negat se *ἐτι γινώσκειν κατὰ σάρκα Χριστον* et (sic exponunt formulam obscuriorem) Iesu Christi terrestria magni aestimare; *tertio* pericula, ne per male sedulam nonnullorum diligentiam, historiis expositis, religionis capita, multo graviora, vilipendantur atque negligentius tractentur. Haec itaque breviter sunt excutienda.

Nemo igitur eruditus neget, traditiones de vita Iesu eo consilio fuisse compositas, ut Iudaei, qui tum maxime refragarentur rei Christianae et primum adducendi fuerunt ad Ecclesiam, rescirent, qualis inter populares suos vixerit Iesus, eumque ut Messiam revere- rentur, in cuius vita, quidquid de Messiae patria, natalibus, virtute ac fati subeundis per prophetas praenun- tiatum aut reperirent aut viderentur reperisse, id omne expressum cognosceretur. Etenim et is saepe delectus fit in laudandis virtutibus Iesu, ut quae cum spe et opi- nione Iudaica de Messia consentirent, studiose comme- morarentur, v. c. genus regium; et Johannes diserte hoc consilium libri sui profitetur Cap. 20, 31. et ipsa methodus, accommodandi V. T. oracula fati et conver- sionibus vitae Christi, praesertim apud Matthaeum, Iu- daeorum ingeniis et opinionibus aptior videtur, quam Christianis. Quam in causam plures et, ut solet, ex- quisitas observationes nuper exposuit SEMLERVS, theo- logus praestantissimus, in *praefatione ad TOWNSONI de*

IV Evangelii librum a). Hoc igitur consilium Matthaei et Johannis (nam Lucas homini Christiano scripsit), qui temporis suo his traditionibus vellent consulere, non posteritati, et Iudaeos allicere ad cultum Christianum, nec universitati Christianae easdem praescribere, hoc igitur consilium non potuit non multa decerpere ex historia Christi et studiose tractare, Iudaeorum gratia. Quid igitur? Anne omnia amputare fas est, quia quaedam a nostro ingenio sunt alieniora neque nobis gravia atque utilia videntur, nec ad persuadendum de dignitate Messiana, nec ad sensus pios, e quo genere sunt genealogiae, magorum cultus, circumcisio et similia? Atque nos Apostolorum pietatem, quae ex actis Christi ea delegit, quae Pro lectorum suorum ingenio iudicarent efficacia ad convincendum atque perutilia, omittis reliquis, imitabimur, et ea conservabimus atque commendabimus, in quibus aut fidei aut pietatis nutrimenta latent: nisi forte iustum videatur abdicare universum N. T. corpus, quoniam singulis libris pleraque immisceri pro consilio autorum constat, quae sunt a nostra aetate, nedum a religione, aliena. Sed, haec in altera dissertationis parte dilucidanda sunt.

At enim Paulus imitandus est, qui *Χριστον κατὰ σάρκα* penitus abdicavit ac capita vitae Iesu humilis noluit adhuc repetere. *Εἰ καὶ ἐγνωκαμεν κατὰ σάρκα Χριστον, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἐστὶ γινώσκομεν.* 2 Cor. 5, 16. Ac nescimus an magnum adversus hoc argumentum praeiudicium sit in loci ipsius obscuritate et ambiguitate interpretationis, quam diversae interpretum sententiae satis arguunt et indicant. Nam in diversa trahuntur tum tum quae:

^{a)} Addendus est Ven. STORR über den Zweck des Ev. Johannis. Min. Tub. 787.

HISTORIAE CHRISTI ET TRADEND. 15

quaeritur, formula *κατα σάρκα* quomodo iungenda sit? utrum sic, ut Christum, quatenus is est *σὰρξ*, neget a se cognosci: an, ut Paulus conditionem describat, in qua ipse olim cognoverit Iesum, nunc autem cognoscere vel colere desierit: tum quomodo ipsa formula *κατα σάρκα*, intelligi debeat. Qui igitur Paulum ita intelligunt, ut neget, se *γινώσκειν* iam *Χριστον κατα σάρκα*, id aut de humana eius natura interpretantur atque putant, eam depositam vel ab humana natura absorptam non amplius existere, fere ut ORIGENES *b)*, quo inclinasse Servetum et fanaticos alios CALVINVS autor est in *commentariis ad h. k* aut corpus humanum, infirmitatibus et morti obnoxium *σάρκα* dici putant, a quo iam liberum Christum Paulus fateretur, ut est apud CHRYSOSTOMVM *c)* THEODORETVM *a* *d)* AVEGVSTINVM *e)*; aut vitam eius humilem,

ut

b) Homil. XV. in Ierem. c. 8, Καὶ τῇ ὁ σωτὴρ, ἐτι, ἐν ἐφ' ὣς ῥησεν, ἀνθρώπος ἦν· ἀλλ' ἢ καὶ ἦν ἀνθρώπος, ἀλλὰ νυνὶ οὐδαμῶς ἔστιν ἀνθρώπος· εἰ γὰρ ἐγινώμεν Χριστον κατα σάρκα, ἀλλὰ νυνὶ οὐκ ἐτι γινώσκουμεν, φησὶν ὁ ἀποστόλος. T. III. opp. p. 226. Ruæi. In aliis tamen locis alium sensum, ut sit in accommodatione, quam vocant, sequitur.

c) Commentar. ad h. l. Τι οὖν; εἶπε μοι. τὴν σὰρκά ἀπεθεῖτο καὶ νυνὶ οὐκ ἐστὶ μετὰ τοῦ σώματος; ἀπαγε· καὶ γὰρ καὶ νυνὶ ἐν σὰρκι ἐστὶν (laudat Act. I, II.) — Χριστὸν τὸ κατα σάρκα το ἐν τοῖς παθήμασι νῦν τῆς φύσεως, οἷον ἐν τῇ διψῇ, ἐν τῇ κοπιᾷ — τὸ δὲ μὴ κατα σάρκα το καὶ τούτων ἀπηλλαγθῆναι λοιπόν. Ex hoc fonte pro more hausit THEOPHYLACTVS ad h. l. quocum scholia, quae Oecumenii nomen praeferunt, ita consentiant, ut unum vtriusque libri autorem facile agnoscas.

d) THEODORETVS sic commentatur: λελυσθαι τῷ δεσποτικῷ θανάτῳ μεμαθηκότες τὸν θάνατον, οὐδεὶς λοιπὸν ἀνθρώπων θῆναι ἐπισκεψάμεθα. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ δεσπότης Χριστὸς πάσης

θῆται

ita ut defenderet, se Christum inter mortales conversatum oculis vidisse quidem, verum ex ea re non putare sibi quaerendam esse laudem, ut *HYPERIVS* f) vult, aut de rebus sensibilibus dici autumant et externa dignitate, qualem Iudaica ingenia revererentur et aestimarent, genus, natales, circumcisionem et similia, praeunte *CALVINO* g) quem plurimi sequuntur. Contra qui vocem

κατα

ἦτον ἔχε το σῶμα, ἀλλὰ μετὰ το παῖδος ἀφάρτον τούτο περιέχεν καὶ ἀθανάτον.

e) *Adv. Faustum* L. XI. T. VIII. Opp. ed. Antw. 1704.

f) *Commentar. ad h. l.* Colligit *Apostolus* νῦν, se postquam omnia debeat uni Christo, non amplius curare hominum perversa iudicia atque omnium quidem minime eorum qui secundum carnem vivunt. Et istud (etiamsi cognoverimus Christum etc.) per occasionem et obiter quasi affectu aliquo permotus addit ad everteendam calumniam adversariorum, qui iactabant se novisse Deum de facie, Paulum vero nequaquam, et eo nomine elevabant eius auctoritatem. Ait igitur se quoque novisse eum, tamen ex ea re non putet sibi quaerendam laudem et gloriam. Consimiliter fere *Ven. ROSENMÜLLER* in *Schol. ad h. l.* nisi quod cum conditione exponit: et si cognovissemus etc.

g) ad h. l. Nosse hic accipitur pro censere, quasi diceret, nos secundum externam larvam non iudicamus, ut is habeatur praesentissimus, qui talis apparet in speciem. Sub carnis nomine comprehendit externas omnes dotes, quas homines solent in pretio habere. Quod additur: quin etiamsi Christum novimus etc. sic exponit: Si Christus ad tempus versatus fuerit in hoc mundo et agnitus hominibus, in his, quae spectant ad conditionem huius vitae, nunc alio modo cognoscendus est, nempe spiritualiter, ut nihil mundanum de ipso cogitemus. — Non de corporis substantia loquitur (*Paulus*) sed de externa specie, neque dicit, non amplius cognosci a nobis carnem in Christo, sed inde Christum censeri negat. Similiter *SCHLICHTINGIUS* ad h. l. qui saepe dicitur circumcisionem et externam dignitatem; atque e nostris *MOSCHM*.

κατα σαρκά ad Paulum referunt, pauci quidem reperiuntur, in quibus ARETIVM *h)* et qui eo longe superior est, ERASMVVM *i)* ac fere SEMLERVM laudare iuvat. Satis diximus de diffidiis interpretum, e quibus vix te expedias. Atque adversus illam rationem, quae Pauli auctoritate contemptum historiae Christi tueri haud veretur, quae ignorari vult Christum *κατα σαρκά*, parentes, patriam, vitae conversationem, fatorum vicissitudines, neque alium nisi *κατα πνεύμα*, spiritum eius, doctrinam ac disciplinam. tradi et cognosci, ipsum Pauli exemplum valet, quem supra vicimus atque aliunde constat de his quoque rebus praecepisse Gal. 4, 4. I Cor. 15, 1 sq. Rom. 1, 2. 3. neque probabile est a se ipso desciscere. Verum multo etiam maiora huic interpretationi refragantur. Etenim res et consilium Apostoli quomodo eam admittat, non video. Est autem clarum, virum sanctissimum docere velle, quam late pateat vis mortis Christi, qua *omnes* sibi devinxerit (v. 15.) et in novum imperium, abrogata vetere oeconomia,

MOSCHE in *Bibelfreund*, T. VIII. p. 65. v. et SEMLERVS in *Paraphras.* qui *Primasium* huius expositionis fautorem laudat; KOPPIVS et al.

- h)* Comm. ad h. l. Equidem olim carnaliter agnovi Christum, eo modo, quo mundus agnoscit, ut impium, morte dignum: iam autem inde a conversione (*απο του νυν*) longe aliter cognosco.
- i)* Obscurior est ERASMI sententia, neque tamen non, quid de formula *γινωσκειν κατα σαρκά* senserit, apparet, dum *παρεθεσται*: Ex his rebus (animo nostro) aestimandi sumus, non ex carnis propinquitate. Quin et ipsi licet de genere Israelitico gloriari possimus, tamen posteaquam Christo sumus initiati, neminem novimus secundum carnem. Hos cognatos dicimus, qui *fi-* dei consortio nobis copulantur.

mia, cœgerit. (v, 17. 18.) Sed huic demonstrationi minime apta videtur interpretatio, quam diximus: nos quidem ipsi olim magni fecimus Iesu natales, genealogiam, et alia de eo anecdota: iam autem minime curamus illam vanitatem et vilitatem historiarum: itaque Christiani nominis confessor nova est creatura. Abstrusa profecto, nedum lepida conclusio! Itane Apostolum ratiocinari autumem? Non persuadeor. Deinde non finunt vera interpretandi præcepta, simili in una oratione dictioni diversam vim tribuere, aliterque explicare illud, *ἄνευ γινωσκομεν κατὰ σὰρκα*, aliter hoc, *Χρῖστον κατὰ σὰρκα ἐκείνῃ γινωσκομεν*. Quae si teneantur, sponte cadit cum reliquorum interpretatio, quae vel de intuitu corporis Christi in his terris, vel de humana natura affectionibusque humanis Iesu *τὴν σὰρκα* exponunt, eam enim in reliquis hominibus agnoscere saltem debuit: tum illorum, qui omnem historiam damnari contendunt. Hi etiam si caveant ab hoc peccato, dum explicant: neminem iam propter externa instituta, natales, circumcisionem et alia Iudaismi praerogativa aestimamus; adeoque nec in Christo talia iam, ut olim, probamus: tamen vix declarabunt, quomodo Apostolus se eas res olim in Iesu magni habuisse dicat; nec etiam, quod præcipuum videtur, idoneis rationibus *γινωσκον* in significatione *aestimandi*, *approbandi*, accipitur, valde ambigua et ab iis locis, quae proferunt v. c. Pl. 1, 6. aliena. Optimum autem interpretem habemus Paulum, manifeste *τοὺς γινωσκοντας τὸν Χρῖστον familiares* Christi, *ἀδελφὰς* et confessores religionis novae, *τοὺς ἐν Χρῖστῳ Ἰησοῦ* v. 17. dicentem, cui consonat nostri simillimus locus Phil. 3, 10. in quo *γινῶναι Χρῖστον* planissime est id, quod *κερδεῖσθαι αὐτόν*, et usus loquendi apud Johannem 1

Ep. 2, 4. *ὅτι γινώσκων, εἰδέναι, αγαπᾶν χριστὸν ἰ-
 εῖναι ἐν χριστῷ, μένειν ἐν αὐτῷ* est, *adiungi disciplinae
 Christi*. Iam in hac beata cognitione aliter fatetur se
 olim verfatum esse, aliter nunc vivere. Ac antea co-
 luit quidem nomen Christianum, verum *κατὰ σὰρκα*,
 non sic, ut terrestrem Messiam coleret, quod est a pie-
 tate Pauli alienum, nec ita, ut indulgeret simul vitio-
 sitati, quod rursus abhorret a sanctitate religionis; sed
 ita, puto, ut institutis Iudaismi teneretur, quod alias di-
 cit *ἐν σαρκὶ εἶναι* Rom 8, 5. *κατὰ σὰρκα ζῆν* Cap. 8. 4.
δουλεύειν ἐν ἀρχαιοῦσι γραμμάτων Rom. 6, 7. v. Gal. 3.
 2. Etenim sub novae religionis initia fuere, qui adiun-
 gerent institutis Moisaicis Christiana atque utriusque dis-
 ciplinae combinationem suaderent. Horum igitur ali-
 quamdiu partes tenuit Apostolus: iam autem deseruit.
 Itaque monet: non iam *σὰρξ*, opinio de ritibus Iudaif-
 mi retinendis locum habet; nolo iam *γινώσκειν χριστὸν ἐν
 σαρκί*, novam et veterem disciplinam coalescere: om-
 nino abicienda est vetus: *τὰ ἀρχαία παρηλθόν*: novae
 societatis consors est, qui Iesum profitetur: itaque ne-
 mini adhuc familiares sumus (*γινώσκόμεν* ex usu hebraeo
 v. Pl. 55, 14.) Iudaicae religionis alumno, vel illis, *ὅσοι
 θελοῦσιν ἐμπρωσώπῃσαι ἐν σαρκί* Gal. 6, 12. sed hos
 cognatos dicimus, qui Christianismi consortio copulan-
 tur neque iam Iudaei sunt, nec profani, sed novi ho-
 mines: horum unum omnium ius est et dignitas, liber
 ad Christum aditus. Gal. 6, 14. 15. qui locus totus con-
 sulendus est, ut nostrae interpretationis veritas pate-
 scat. Atque in hanc interpretationem ipse nos deducit Paulus
 loco plane simili Phil. 3, 3. ubi, *nos*, inquit, *verè cir-
 cumcisi sumus, animo colentes Deum, et gloriamur de
 Christo Iesu, nec amplius confidimus ἐν σαρκί, rebus illis*

20. DE NECESSITATE TENENDAE

externis, quibus et ipse olim confidere haud dubitabam. Neque offendet aliquem illa, quam de se Paulus laudat, iudicii mutatio. Etenim res ipsa docet, Apostolos, Paulum quoque, nova indies notitiarum suarum incrementa cepisse, atque, ut fit in hominibus, a praeiudicatis opinionibus sensim fuisse reductos. Non mirum, si Pauli, severioris olim disciplinae alumni, studia rerum externarum etiam tum, cum Christianam veritatem amplexus esset, aliquamdiu animum ejus regerent, quae in Petro aliisque longe altius defixa haerent. Sed is primus fuit, qui omnem Iudaismum suaderet repudiare et *σαρκινὴν* disciplinam penitus abiicere. *k)* Imitabimur itaque Paulum, tum omiſſa Christianismi cum Iudaismo consociatione, tum publica et libera professione cultus novi, qui nihil habet cum Synagoga commune, nihil tamen fecius, secundum ea, quae supra diximus, narrationem de vita Christi sanctissima salubrem conservat ac postulat.

Denique metuitur in tanta ingeniorum sive libidine, quae pingendis e vita Christi scenis artis et elegantiae audem apud tenellos homines captat, sive tarditate, quae puerorum more narrationibus pulchris adhaerescit atque non vult progredi ad sublimitatem doctrinae et *πνεύματος*, ne per *κακοζηλίαν* quandam, etiam cum specie religionis, historiis abutantur et, quo magis plebecula traditionum est cupida et amica, eo facilius veritatem ipsam negligant. Hunc metum tantum abest, ut tanquam vanum et inanem rideamus vel etiam damnemus.

k) Legenda est ad h. l. Ven. Noesselt *Comm. de Christi cognitione secundum carnem ad locum* 2 Cor. V. 14-17. Hal. 1784 inserta *Opusculorum* T. II.

HISTORIAE CHRISTI ET TRADENDAE 21

mus, ut potius gravein et iustum esse concedamus, praesertim apud nostros, quibus selecta narrationum capita ex Evangeliiis praeferibuntur, publicis orationibus declaranda. Qua lege fit, ut et concionatores copiosi sint in tractandis curiose traditionibus, rari in doctrinae capitibus exponendis, et plebs magis historiarum studeat amoenitati ac facilitati, quae imaginationem decipit, quam rerum sublimitati, quae iudicium et attentionem postulant. Itaque declamationes, descriptiones, quaestiones, commentationes de loco nativitatis, de vera genealogia, utrum Lucas an Matthaeus illam conservavit? de magorum patria et religione ac muneribus, de caede infantum Bethlehemiticorum, de fuga Christi in Aegyptum, de deserto, in quod tentatum venit, de miraculorum praestantia, de doloribus animi et corporis, et innumeris huius generis traditionibus audimus et legimus multas et severas, nedum ieiunas et inanes: dum indicia veritatis et virtutis nutrimenta, quae latent in historia, minime produnt. At propter paucorum vitium et abusum nefas est universam narrationem se ponere atque opprimere: nisi quis etiam omnem rationis usum malit in religione prohibere, quia fuere atque adhuc sunt, qui vane philosophando Christianam veritatem corrumpunt. Atque satis occurret periculis, quae illi metuunt, prudentia theologorum, quae vitam Christi tum eo historiarum delectu tum eo modo describet, ut in ea non tam eventuum mirabilem, quam potius virtutis omnis theatrum esse intelligatur, de quo altero Capite praecipiemus.

PARS II.

De modo historiae Iesu tenendae et tradendae.

Cum nostra aetate reperirentur, qui de historia Christi universa exiliter sentirent existimarentque, in religione, abiecta narrationum de vita Iesu simplicitate, rerum et veritatis, rationi obviae, sublimitate esse utendum, institutum nobis adhuc fuit, ne ea opinio, multis artibus disseminata, averteret ab hac institutionis Christianae parte animos, demonstrare, quam minime consentaneum sit vel consilio scripturae sacrae et religionis nostrae, vel pietati hominis Christiani, negligere atque proscribere traditiones de vita et rebus gestis servatoris, quae Perspicuam et insignem habeant cum virtute et fide coniunctionem. Sed in ea commendatione historiae Christi iusta et legitima facile praevidemus, admoniti tum communi hominum imbecillitate et perversitate, quae in causa etiam iustissima usuque legitimo raro modum tenet nimiumque vel cum desipientia utendorebus concessis peccat, tum exemplis multorum, qui historiis adhaerescendo veritatem deserunt et religioni ipsi nocent, atque iis traditionibus vel nimis vel minus apte utuntur, his igitur periculis admoniti praevidemus, opus esse definitione modi, quo historiae Christi sive dignitas aestimanda sive usus regendus nobis videretur. Hac igitur definitione certa et brevi speramus tum ab inani metu revocare quosdam, qui, ne rebus ipsis detrahatur historiae auctoritate atque commemoratione publica, coeperunt vereri, tum confirmare superius argumentum atque ostendere utilitatem tenendae atque traden-

adendae historiae Christi, unde necessitas eius sponte
ait: nam debemus uti iis, quae paratum et spectatum
religione Christiana usum praestant. Quae qui repu-
at, qui negligit, qui autor est, ut negligantur, pa-
um ab impietate abesse iudicandus videtur. In hac ita-
re definitione cum iam versamur, omnino commenda-
us et *in deligendo* ex his historiarum monumentis *pru-*
ntiam, et post delectum in *tradendis atque tractandis*
regulis narrationum capitibus *iudicium*, iustis legibus
lstrictum. Quae iam sunt luculentius exponenda.

Quicunque igitur iustam et sobriam historiae Jesu
iligentiam conferre student eamque commendare cupi-
nt, eos *primo* minime vellem uni huic argumento re-
gionis Christianae, tanquam fidei omnis fundamento
quasi summæ adhaerescere, atque existimare, exhaui-
ri a se omnem veritatem, dummodo de vita Jesu
ulta accurate teneant, vel se tum maxime affectas
hristi esse futuros, si eum per universum vitae iter
rimo sectentur, matris nomen, sedes varias ac fortu-
am, cruciatus, vulnerum numerum, resurrectionis
tem testesque norint. Ea opinio cum fautricem habet
umbolorum antiquissimorum indolere ac, si quid iudico,
istoritatem, tum blandas quasdam conciliatriculas, igna-
iam et plebis gloriolam. Est enim neque ingenii mag-
, neque laboris, fata illustria hominis cujusdam me-
oria complecti et quibus velis enarrando tradere, tum
raefertim, cum rerum gestarum insolentia animum
ercellit atque excitat. Pueros quidem cupide videmus
ivolare ad enarrationes historiarum, easque cum de-
estatione quadam audire atque in memoria repositas
nere, dum severas scientias repudiant. Similiter illi
nimum ad traditiones de Jesu leviter applicant, oratio-

nes eius sapientiae et virtutis plenas vix attingunt. Nempe hae diligentiam magnam veritatis gravitate requirunt, ac rerum, quas meditando assequi deest, sublimitas valde inimica est ignaviae, ad cuius amorem studiumque tantopere huius aetatis mores, ne dicam instituta, inclinaverunt. Neque tamen laboris exigui fructus non magnus speratur et obtinetur, delectatio atque applausus animorum tenellorum, qui historijs, nedum fabulis, innutriti, dum sensus suos pulchellis descriptionibus, ornatuque verborum et picturis rerum gestarum agitari vident, dum aures et phantasiam his rebus expleri sentiunt, in summa veritatis et officiorum ignorantia ac stupore, de religione sua minime dubitant. Ac nescimus, an satis digne Evangelio Christi faciant, qui nimis multum commemorant de vitae Christi conversionibus; cum interea tacent fere de consilio vitae eius et de operis ab ipso peracti praestantia omnique veritatis ab eo traditae sanctitate et salubritate. Haec quidem vera et propria est scientia, sine qua historiarum cognitio aut nulla est aut ieiuna. Quemadmodum ego quidem rei herbariae vix fatis peritum laudaverim eum, qui seminis, e quo herbae nascuntur, formam, foliorum filamenta et colorem, herbae quasi patriam nativumque coelum, denique aetatem, vel etiam insectorum, quibus infestatur, genera diversa et infidias multiplices enarrare queat, virtutem plantae et utilitatem ignoret penitus: ita nec hominis ullius, nec Iesu Christi cognitio absoluta dici possit in notitiis de genere, de nativitate, de morbis et morte, ac aliis quae figuram potius et imaginem corporis describunt, nisi ingeni et factorum, quibus eminuit, virtutisque vis
animo

animo capiatur, Itaque doctrina Christi primum caput cognitionis Jesu est: in hac verus est et melior Christus, quem animo excipimus, quem intueri possumus, qui vivit in nobis, quem mente et factis decet referre. Quodsi quidem religionem universam tenet, quicumque historiarum capita didicerit; cur igitur Paulus rarius historiam Christi attingit, copiosus alioquin in exponenda doctrinae puritate? ecurr ipsos Evangelistas videmus memoriae orationum Christi, quam factorum, conservandae studiosiores, *τα γινόμενα*, natiuitatem, parentes, iuventutem aut praeterire omnino aut vix attingere, *τα λεγόμενα* summa cum diligentia exponere? ecurr Deus ipse, qui rei Christianae benigne fatis et sapientissime prospexit, tam multa ignorata a nobis, plurima obscura esse voluit in hoc argumento, nisi ut ab harum rerum observatione et indagatione, in quam curiosa nimis nonnullorum mens propendet, animum ad doctrinae claritatem esse convertendum admoneremur atque disceremus, religionem minime memoriarum rerum gestarum contineri, ab his ad sublimiora aditum fieri, et in speranda felicitate, quam Iesus nobis paravit, praestandaque ea, quam praescribit, obedientia, fidei longe esse illustriora exercitia, ac nobis historiarum traditionibus proponuntur, quae nisi excitent sensus pios animumque aut confirment aut efforment, otiosae videntur.

Quo magis *secunda* cautione opus erit in delectu historiarum, ne eas omnes in universum commendemus promiscue neve singulas narrationum particulas eadam fide, qua summam traditionis, necessario amplectendas esse iubeamus. Ac multiplex profecto veritatis apparatus congeritur in sacris literis: neque tamen non Christiani

nedum theologi, dignitatem tueri aliquem existimamus, etiam si nonnulla ignoraverit, neque de religione et pietate ac salute hominis dubitamus, cum nihil unquam audiverit de interitu mundi per ignem, de prophetarum et sacrificiorum rationibus et similibus, forsan etiam contra statuerit. Quin adhortamur Evangelii doctores, ut ex his rebus seligant ad usum popularem, quae sunt cum religione coniunctiora, reliqua aut leviter attingant aut praetereant. Quod, si in dogmatis scripturae S. periculo caret laudemque meretur, multo etiam magis consentaneum est in historia fieri. Nam *primum* in omni historia magna *auctoritatis diversitas* existit a fontibus, unde manavit traditio, a rebus ipsis, quarum fidem facit, a diligentia auctoris in enarrando: quibus rebus neglectis periculum est, ne pro veritate fabulae, incertae ac vagae narrationes pro certis et indubiis, ac in universa eventuum serie levia et minuta pro gravibus et capitalibus arripiantur. Eandem igitur diversitatem in sacris quoque literis haud dubito agnoscere. Interdum iustae adversus authenticam suspicioni locus superest v. c. narrationis de adultera Ioh. 8. de coniuge Pilati Matth. 27, 19. de apparitione Christi post resurrectionem, tradita a Marco Cap. 16, 9, sq. Ioh. 21. Quaedam concordi Evangelistarum suffragio communiuntur: alia unius testis auctoritate nituntur, sed spectantis ac praesentis: nonnulla alieno testimonio tradita a scriptoribus sacris proferuntur. Illa igitur, quae plurimis non modo vera, sed et gravia et utilia visa sunt viris sacris, multisque testibus constant, nonne praeferenda iudicemus reliquis, quae unus tantum attingit? Alia strictim perscribuntur; eadem ab alio auctore minutim exponuntur et uberius: denique videmus Evan-

geli-

gelistas, in recensenda rerum gestarum summa concordēs, rursus singulis partibus earum rerum definiendis a se invicem diffidere. His igitur adhaerescere, has tanquam fidei materiam commendare, in his curiose tenendis tradendisque subtilius versari, quasi notitiis earum rerum, quas unus alterve Evangelistarum haud dubitavit silentio praeterire, nedum negligentius narrare, omnis religio-fidesque et salus Christiana penderet: hoc non modo ab exemplis Apostolorum alienum est, verum etiam parum abest, quin ipsam fidem impediat, simplicitatem Christianam, quae, quid in his scriptorum sacrorum diffidiis ut verum teneri debeat, vix extricabit, mirum in modum implicet atque ad Rabbinarum superstitionem accedat, quae more quidem et ingenio suo, a singulis literis montes magnos suspendi, commenta est. Esto tamen, quod pluribus praevideo probatum iri, esto per omnium Evangelistarum traditionumque cunctarum, quas composuerunt, auctoritas: constet de authentia narrationis: caverit inspirationis vis omne, leviter in re minuta errandi, periculum; ipsum tamen *auctorum sacrorum consilium* prohibet, quo minus omnes narrationes, utut verissimas ac certissimas, nostro adhuc tempore citra delectum pietati Christianae tradamus atque commendemus. Ac non me fugit, quam impeditae sint de scopo Evangeliorum coniecturae, quam precariae nonnullorum in hac causa hypotheses, quam obscurae et incertae, si quae de editione eorum apud veteres, Irenaeum, Origenem, et Eusebium, extant, traditiones. Neque tamen dubitari potest, quin scriptores illi cogendis narrationibus de vita fatisque Iesu temporis maxime suo, non posteritati, voluerint consulere nec universitati Christianae scripta sua destinaverint.

rint. Cuius consilii vestigia minime ambigua vel in argumento, quod impietatem et errores aetatis illius graviter refellit, intelliguntur vel ex ipso autorum testimonio. Lucas quidem in prooemio diserte monet se compilasse has traditiones ut ratas ac fide dignas, quos fraudes fabularum ab hominibus parum idoneis confictarum evitari possent a Theophilo suo ac veritas a rumore certa-que traditio ab obscuris et precariis fecerni. Iohannes non aliud se consilium attulisse fatetur ad scribendum, quam monstrandae dignitatis Iesu Messianae apud eos, qui spem Messiae concepissent et alerent, Iudaeos puto et Samaritanos, ac Iohannis Baptistae adfectas, qui huius magistri auctoritatem secuti de auctoritate Iesu dubitarent. Neque denique temere Semlerus, vir perspicacissimus (in observationibus ad Townsonum de IV. Evang.) origines historiae Evangelicae repetit a cura et vigilantia Apostolorum, qua primis Evangelii doctoribus compendia traditionum paucarum sed certarum de factis et rebus gestis servatoris nostri videntur tradidisse, qua veluti materia in hac institutionis Chr. parte tuto ac feliciter uterentur. Hoc igitur consilium rumores vagos coërcuit, praecavit ac repressit fabulas, et pro *μυθοις* *ἁπλοῦς* simplicem et constantem veritatem exposuit atque ex uberrima rerum memorabilium materia paucula tantum selegit, in quibus aut purgata a corruptelis, fabulis et accessionibus temere confictis historia proponeretur, aut inesset occasio praecidendarum adversus Iesum calumniarum, aut via patefieret ad persuasionem de auctoritate Iesu Messiana. Sed in hac causa iusta et gravi, multa, sicut in ceteris disputationibus, κατ' ἀνθρώπων proponi atque accommodare ad Iudaeorum ingenium ac decreta de Messia, quis vero neget? Itaque qualem tum Iudaei sperabant Messiam, talem Iesum

sum fuisse Evangelistae declarant, nec alio consilio natales eius a stirpe regia deducunt Matth. 1. et Luc. 3. ac Bethlehemo oriundum commemorant Luc. 2. Matth. 2, 1. Itaque circumcisionis ritu eundem in societatem populi sacri adoptatum, atque disciplinam Iudaicam pie secutum fuisse, passim referunt, ne a Deo patrio defecisse existimaretur. Eodem consilio miraculorum, quibus, editis Iesus eminuit, memoriam conservant, quo novae disciplinae ministrum non sine numine muneris sui partes explevisse constaret. Eodem consilio diligentius exempla, conversationis Iesu cum Samaritanis, cum profanis hominibus colligunt, ut Christiani e Iudaeorum coetu admonerentur de amplitudine beneficii Christi et finibus veritatis Christianae ad omnes promiscue gentes proferendis. Haec igitur et similia, quorum multo obscurius videtur, consilium v. c. de magis et fuga Iesu in Aegyptum, isti aetati proficua, quomodo nostra causa consignata existimemus, cum iis utendi nec necessitas aliqua, nec opportunitas adsit: nec ad iudicium de fide diversarum traditionum, quae tum circumferrentur, regendum atque facultatem genuinas a confictis discernendi; namque nugas illas et fabulas olim periisse norunt omnes, quidam etiam dolent: nec ad redarguendas criminationes adversus Iesum, quae contiguere: nec ad tuendam veritatem de Iesu Messia, quae proprie ad spem gentis Iudaicae pertinet, estque a fide et pietate nostra, cum iam longe nobilius de Iesu sentimus, alienior: nec denique ad commonefaciendum de profanarum gentium aditu ad rem publicam Christianam, nec enim nostri, tanti beneficii participes, umquam de amplitudine imperii et voluntatis Christi dubitarunt. Sed restant, omissis quoque his plurima, quae commode tractari atque salubri consilio exponi poterunt. Quodsi denique in partibus institutio-

nis

nis Apostolicae iuste aestimandis nemo erraverit, si, quanto illae sunt *confilio* religionis chr. coniunctiores vel ad declarandum, vel ad persuadendum, vel ad pietatis et *Φιλανθρωπίας* studia excitanda, tanto iis maius pretium tribuat, tanto sibi commendatiores habeat, tanto liberalius proponat: consentaneum est, eadem quoque via ab Apostolis monstrata procedere in historiis, ex his thesauris aptissimam quamque materiam diligentissime depromere vel ad consilium divinum in vita I. C. declarandum, vel ad animi sensus regendos, cunctaque pia meditatione rectoque usu ad religionem, h. e. animi quietem et pietatem convertere.

Itaque devenimus ad *alteram* partem huius dissertationis, quae accuratius *modum tradendae historiae I. C.* exponit. Sed quoniam sacrae traditiones *duabus* potissimum partibus absolvuntur, altera, quae conversiones vitae Iesu, *fatorumque* vicissitudines persequitur, altera, quae theatrum *actionum* eius instruit, in quibus proprie vita cernitur: quaenam utriusque tractandae methodus propria et commendabilis nobis videatur, dispicimus. In illo quidem genere, quod origines, nativitatem fortunisque servatoris optimi describit, iamque humilem eum et depreffum calamitatibus ac iniuriis monstrat, iam honore condecoratum, *primum* fas est veterrimam narrationis Evangelicae simplicitatem persequi atque interpolationes et corruptelas cavere, ad quas ferax fabularum ingenium, semper addens alienae narrationi aliquid de suo, plerumque inclinat, consilio quidem sibi contrario legibusque diversis, communi tamen libidine, incommodo pari: nam et simplicitatis decus perit in illis studiis et periculum est, ne, latius extensa narratione, ingeni humani inventa traditionibus genuinis permiscean-

sceantur. Nihil unquam veritati historiae ut inimicus fuit conjecturis ac verborum pompis, ita amicus et accommodatus simplici brevitate. Absit erga malignitas eorum, qui callide occultari plurima ab Evangelistis calumniantur ac pleniorē nobis sua auctoritate suoque ingenio excogitatam historiam confingunt, atque artificiosissime multa intexunt, quibus, quidquid divinius extat in vita Christi humili, id omne obscuratur penitus ac eluditur. His artibus nuper legimus narrationes de conceptione Iesu, de baptismo, de resurrectione et similes, quibus significatio auctoritatis Iesu divinae inest, extenuari, his inventorum involucris pravitatem opinionum circumdari, hac specie non bene cautos decipi, ut in Iesu nihil nisi humanum, nedum vile et impostore dignum restet. Sed ab horum studiis vix verendum est, ne multi corrumpantur, qui si pro studiis suis adversus religionem fabulas de Iesu legere satagunt, profecto malint eas ab Evangelistis discere, quam a novis coniecturibus; si veritatis amore ducuntur, in illa simplicitate narrationis, fide dignissimae, acquiescent, nec novitatis visco capi se contra antiquitatis auctoritatem patientur. Meliori consilio alios videmus historias de Iesu studiose poetarum more tractare, figuratis uti descriptionibus proieiuna Evangelistarum narratione, theatra splendida construere atque in scenas vitae Iesu plurima ex ingenio ornatus causa congerere, dnm vel fortunae adversitates exasperant vel, cum in beatiorē eius conditionem inciderint, eandem portentosis accessionibus amplificant, ac multa generatim confingunt quorum ne lineas quidem et umbras apud scriptores sacros reperiās. Ac hi, si faterentur, se poetarum more transformare narrationes, eam ingenii luxuriem probare possent earum rerum arbitris,

tris, qui compositionis potius artificium, imaginum copiam et ornatum, verborum venustatem quaerunt in poëta quam rei veritatem. Rursus si copiosa oratione uterentur pro narratione concisa auctorum sacrorum, si primas quasi rerum gestarum lineas descriptas ab Evangelistis amplificarent atque ex ipsis monumentis materiam desumerent imaginum descriptionumque, possent honesti et salutaris consilii fructu sine invidia gaudere, dum narratione sua res ipsas depingunt accurate atque lectorum studiis perspicuitate consulunt. At vero libidinem nullo modo probaverim, quae temere confingit, nec explicat imagines rerum in scripturis obvias, sed adventitiis coloribus et alienis adiunctionibus deformat. Itaque, ut exemplo utar, non modo tenuem sortem Iesu recens nati depingunt, sed copiose describunt lineamenta infantis, vagitum, stabuli tenebras et alia, quae delicatulas mentes facile adficiunt. Similiter in *δοξαίμας* Christi Matth. 18, vultus nitorem, vestes nive candidiores et nescio quod formae Christi immutatae monstrum pulchellis verbis exornant. Sed hi sunt *μυθοι σοφοφισμοι*, rei et veritatis in magna specie verborum inanissimi, quos Petrus negat se esse sectatum 2 Ep. 1, 14. iubetque exemplo suo repudiare cum autoribus suis. Egone vero eos fictores digne, ut putant et iactant, de historia Iesu sentire, eosne, quod sperant, bene mereri dicam? Minime quidem, quamquam videam, populum, non modo, quem vulgo appellamus, sed etiam alium, qui se illo loco censerī non vult, his rebus adhærescere, his delectari, haec admirari: qui profecto rerum corporearum et sensibilibus imagines inanes captando deluditur, atque effusus in phantasiae spectacula integram et puram veritatem ex oculis amittit. Equidem omnium

um maxime laudaverim simplicitatem Evangelicam, quae non opus habet alieno cultu nec fabulis, ut placeat, animosque ipsa sublimitate rerum in oratione tenui ferit, servatque perspicuitatem ad docendum et intelligendum, atque per eam virtutem indubio veritatis, quae maxime spectari debet, sigillo communitur. Pietas Christiana non tantum admiratione rerum insolitarum exercetur, neque hac praecipue, sed materiam quaerit in historiis solatii virtutisque, quae se non facile insinuaverint in mentem, in lusus ingenii defixam: pauci enim, cum multi ludant in re seria, a lulis ad rem seriam animum convertere volunt, vel etiam possunt.

Quanto igitur facius est abstinere a coniecturis in narratione simplici et certa, ac in iis acquiescere, quorum de veritate constat. Sed in his quoque traditionibus supra diximus, delectum esse faciendum pro narrationis consilio. Quod si Iudaeos spectat, si facta Messiae exponit accomodate ad interpretationem V. T. Judaicam spemque ex his locis conceptam, rei gestae memoria nostri facile carebunt. Obviam autem atque uberrimam *fidei* ac *pietatis* et *spei* materiam reperiet bonus quisque in reliquis vitae Iesu capitibus, dummodo iuste quaesiverit. Ac *fidei* nutrimenta vix deerunt, cum expendamus, quam frequens, quam luculenta sit, quam sollemnis significatio amoris in Iesum divini, quam perspicua admonitio de praerogativa honoris et majestatis, qua Christus ornari debuit. Cui non origines Iesu, natiuitatis sollemnia, inauguratio per baptismum, miraculorum vis, phaenomena sub mortis tempus, resurrectio, nis triumphus atque tot de adversariis malignitate victoriae declarant, hunc non esse ex communi genere hominem, sed praestantem virtute, sed gravissimamq. con-

filio viventem, carum probatumque Deo, adiutorio atque auctoritate numinis instructum? In reliquis vitae Iesu conversionibus existimemus scholam nobis verae sapientiae et pietatis praefectam esse, in humilitate, in paupertate, in calumniis toleratis, in universo miseriarum externarum afflictionumque ad mortem usque comitatu: non modo exemplo praestantissimo; quod tolerare adversitates, nihil arrogare, Deo acquiescere, ac felicitate interna frui docet atque ad id incitat, sed etiam ipso harum rerum intuitu et meditatione pia, quae nobis persuadere possint, aerumnas non esse ex genere malorum; errare, qui favoris divini fructum in lautioribus fortunis quaerant: internae felicitatis participes Deum nos reddere velle per Iesum, qui et ipse adspectabilibus bonis libenter caruit; non semper vincere vim veritatis; probissimum quemque et officiorum studiosissimam non effugere contumelias, insidias, iniurias hominum improborum sed ipsa probitate sua hos offendere eorumque iras excitare et c. p. Haec atque similia decreta quis non in schola vitae Iesu didicerit? Ac nonne tum demum historiam recte tenemus, si eam vitae magistrum habeamus? Nec denique *spei* Christianae et solatii nutrimenta ex his fatorum Christi conversionibus non decerpit homo pius et religiosus. Ac in genere nostrorum cum Iesu fatorum similitudo et aerumnarum societas quantum erigit animos! quantam vim habet persuasio, nostri similem fuisse Iesum, eum haud ignarum malorum didicisse miseris succurrere, nos ipsa humilitate eius imaginem referre! Nec obscurum esse potest in vita Iesu, quomodo ipsum numen Iesum semper praemuniverit beneficiis ad novas et atrociores calamitates subeundas; unde iustam spem auxilii divini condimus. Denique praemia fidei amplissima, Servatori nostro

ro decreta, Paulus intueri iubet, ut admoneamus, aem constantia pietatis sit exitum habitura Ebr. 12, 1. nec et similia qui monstraverit, hos sensus qui excitavit et aluerit per historiam Iesu, nae is maxima ornat narrationes Evangelistarum effecitque, ut non rerum la memoria conservaretur, nec tantum rerum varietas, quae sua natura suavis est, comtaque oratio oblectet, sed vim habeat ad vitam regendam monendamque, que intelligatur, hac ipsa historia felicitati nostrae committi.

Augustius autem theatrum construitur in historiae ante ea, quae Iesum *agentem* describit ac qualis fuerit, et indole, qua vi, quo animo instructus, ipsis factis monstrat: quam quo modo intueri, quibus legibus utiliter tractare, consentaneum sit, prolixius persequi vult.

Clarorum virorum vitam enarrare, quicunque accessi sunt, duplicem fere modum servarunt in delectatione rerum, quas dignas commemoratione ac laude nferent. Ac alii vitae decursum et vicissitudines describendo, ad laudandam personam recensent patriam, nomen; fortunarum sive adversitates sive comoda amplificant verbis et, quid homini acciderit, qua conditione, quibus muneribus et honoribus vixerit, quibus infortuniis, quamdiu conflictatus fuerit, quem nique exitum et fatum et vitae habuerit, studiose pingunt: alii autem facta ingresque viri illustres tra- re posteris, ingenium eius describere, bona animi idare, si non tipicam, praecipuam saltem, esse laudandis virtutem existimant atque tali narratione tum boni clarorum virorum, tum historiarum dignitati, tum is vitarum lectoribus maxime consuli, persuadentur.

Ac nos quamquam facile concedamus illud genus non modo valde placere ingenlis hominum, qui novitate insolentia et vicissitudine casuum facile percelluntur et quo magis est eventibus prodigiosa fabulisque similis narratio, eo cupidius audiunt et admirantur, verum etiam non omni fructu carere, sive ad solatia vitae capienda, ubi fortunarum quasi societas est; sive ad laudem providentiae divinae, quae tum maxime e vicissitudinibus rerum humanarum elucet: tamen posteriorem, quam diximus, methodum, etsi minus aridentem ingenlis curiosis et levibus, arte et utilitate praestantior non possumus non existimare. Nam in ea proprie cernitur descriptio vitae, quae profecto sine actione mors est: in ea, quoniam historia traditur animi, non corporis, non earum rerum, quae aliunde veniunt, sed earum, quae ab ipso homine nascuntur, iustissima est mentis humanae delectatio, viri laudati certissima virtus, vitae ipsius magisterium luculentissimum, imitationis, ad quam exempla actionum humanarum invitans, incitamentum gravissimum. Quid enim magis delectet hominem, de mentis humanae praestantia persuasum, quam intueri vim illam, qua eminemus, in naturae suae consortibus claram, conspicuam, actuosam, sive prudentia et sapientia, sive imperio in cupiditates pravas, sive honestate tuenda, sive commodis promovendis? quae aut maior et certior laus comparari potest aut dignior tribui, quam ab ea virtute et praestantia, quae ab ingenio et moribus pendet, intusque alitur opibus externis nec datur nec eripitur, hoc est, ab ipso animo et signis motuum bonorum, actionibus claris? Quid denique si vitae magistratam historiam esse velimus, ad imitandum tradi, proponi, commendari posse putemus?

Mini-

Minime quidem natales, munera, morbos vel mortis genus, casus, vel quascunque res secundas vel diversas, in heroe victorias, in mendico paupertatem, in rege imperium, in servo servitutum: etenim ea omnia aut non sunt in potestate nostra sita, aut, si cupiat quis lector in vita sua referre, simiarum more imitetur, qui licet imperatoris vestibus et armis ornentur, tamen cum iam virtutem imperatoris prae se ferunt, propter vanam ambitionem magis etiam deridentur. Ingenium, mores, studia, actiones imitari decet, non habitum externum. Quo magis iuvat illa describere, quam his immorari. Ac iusta mihi suspicio nascitur adversus laudatores eos, qui, cum de vita sive sua sive aliorum differunt, fatorum, quae quisque expertus est, munerumque, quibus ornatus fuit, decursum verbis multis et pulchellis describunt, in actionibus et moribus cuiusque commemorandis parci ceteroquin et breves et tenues, quorum ars vereor ne obscuram vitam viri, qui debuit laudari, adventitia luce callide collustret et virtutis, quae possit laudari, tenuitatem fortunarum amplitudine exornare frustra conetur. His quidem longe dissimiles reperiuntur ii, qui cum virorum clarorum memorias posteritati tradere apud animum constituerent, laudem laboris sui et utilitatem in narrationibus de rebus gestis magnorum virorum quaesiverunt; e quo genere scimus Plutarchum, Xenophontem, Suetonium, Cornelium et alios inclaruisse, non modo propter veritatis studium, et orationis elegantiam, verum maxime propter narrationis diligentiam et *παραγματολογον*. Namque quomodo quisque in re quacunque agenda, patienda, videnda, audienda, erga patriam, amicos, parentes, liberos, in adversarios publi-

cos et privatos, adfectus animo fuerit, qui motus extiterint, quae studia, qui mores, docent, ut ea legendo absentis imaginem praesentem habere et coram intueri eius animum videaris, et persuadearis, dignos eos esse vitae et usura et memoria. Namque egregie *Sallustius*: (Catil. c. 2) *is demum mihi vivere et frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praeceleri facinoris aut artis bonae famam quaerit*: reliquorum, qui, inculti et inertes, vitam veluti peregrinantes transiere, fas est, ut vita et mors iuxta habeatur, ut de utraque fideatur. Easdem vitae describendae leges praefixisse sibi scriptores sacros in commentariis de vita I. C. in aperto est. Vnde enim putamus breviter in traditionibus de infantia et adolescentia Christi, molestam sedulitati nonnullorum, qui aegre ferunt, diem horamque nativitatis, astrologis memorabilem, durationem vitae universae munerisve gesti, annum diemque obitus minime definiri ab his laudatoribus, atque ipsi in has res, scilicet momento gravissimas, inquirunt studiosissime, nedum vanissime, unde igitur putamus eam narrationis de his rebus negligentiam breviter ac tenuitatem ortam esse, nisi a consilio, vitam Iesu, quae vere dicitur h. e. vim vitae, factis sese proferentem, describendi, a persuasionem, vitae obscurae memoriam obscuram debere conservari, et primariam atque clarissimam vitae partem existere in rebus a Iesu pie et feliciter peractis, in muneris sui officiis exsequendis, in virtute exercenda; ab ipsa admonitione Christi, Ioh. 4. 34. qui quemadmodum corpus cibo nutriatur, ita se recte factis vivere fatetur; denique a studio, vitae eius formam sic depingendi, ut ex eo quasi speculo mens humana expressas virtutum imagines in se recipiat atque

ab attenta boni honestique in summi hominis actionibus enitentis contemplatione ad res bonas excitatam sese sentiat, et, ut est historia vitae magistra, veris rerum gestarum argumentis instruat.

Quae adhuc diximus, commendare nobis et possunt et debent diligentiam, quae in hac praecipua et nobilissima historiae Iesu parte immoratur piaque meditatione versatur et illam iusta cura exponit. Nihil adhuc dicam, quam hoc debeatur honori I. C. qui vitae suae decursum tanta virtute illustravit et in ipsa humilitate fortunarum majestatem suam factis visibilem monstravit; quantum ea res voluptatem adferat ipsa rerum bonarum et virtutis contemplatione, quantum denique sensus de naturae dignitate excitetur, cum legamus, eum naturae humanae consortio vixisse, in quem unum, quidquid magnum, admirabile, divinum sive sensibus et motibus singulis, sive indole, concipi animo, et describi potest confluit. Nec enim opus est commendatione historiae Iesu, post superiorem dissertationem: magis iuvat praecipere paucis, quomodo hac in re pie versari animum Christianum, et quibusnam cautelis regere diligentiam iustam, oporteat. Sunt autem ut in omni alia actione, ita in Iesu quoque factis, *duo* potissimum videnda, *quid* fecerit, et *quo animo*, quorum illud (*physicum* actionis dixeris) materiam historiae tradendae nobis offert et vires agentis ostendit; hoc autem, quod *moralis* scholastici vocant, praecipue spectari debet, tum quoniam omne cuiuscunque actionis decus et honor et meritum pendet ab accedente animi conformatione et consilio, quod solum efficit, ut sit e virtutum genere censenda, tum quia exinde aditus paratur ad ipsam animi indolem, qua quis

pius, magnus, admiratione dignus habetur, intelligendam et aestimandam.

Iam si *facta singula* quaeramus, magna pars narrationis Evangelicae versatur in *miraculis* I. C. quibus et vim et auctoritatem suam demonstravit. In his nos hoc loco non morabitur vanitas et temeritas quorundam, qui offenduntur traditione scriptorum sacrorum eiusque simplicitatem sive suspicione impia sive commentitiis adjunctionibus violare minime verentur. Nam is sapientiae morbus, ubi animum infederit, non facile disputatione subtili et severa eradicatur, et multorum studiis, qui nostra praesertim aetate, miraculorum fidem defendunt, satis praecavetur. Neque tamen contraria studia sectabimur eorum, qui in his narrationibus unice subsistunt et, miraculorum admiratione iusta veluti defixi, reliquas servatoris nostri actiones negligentius intuentur et posthabent sive meditatione propria, sive commendatione. Qui vereor ne vel ipsius Christi iustam reprehensionem mereantur, quem constat tantum abfuisse, ut ullibi probaret auditorum suorum spectandi miracula libidinem, ut potius ab his spectaculis saepe avocaret animos ad ipsum veritatis studium; vel superstitionem alant, quae et cupida et suspicax est miraculorum, ac dum numinis vim obviam ubivis negligit et frigidius intuetur, eventuum insolentiam venatur; vel in ipsum Iesum iniurii sint et praecipuam eius maiestatem, quae virtute, pietate, animi magnitudine continetur, et in omni vita, publica et privata, adspectabilis est, vilipendant. Quemadmodum enim, si quis in vita regis, virtutibus plurimis clari, laudanda, eum tantum inter certamina intueri velit et, quot proelia commiserit, quot

re-

reportaverit victorias, persequi, legum autem ab eo latarum, iustitiae, sapienti, pietatis documenta, non minus illustria, praetereat, is tantum ab eius dignitate hoc silentio detrahit, quantum a virtutis bellicae laudibus accedit, (nec enim iuste laudat, qui non cuncta, quae quidem possunt, laudat): ita qui visibilem Iesu splendorem miraculis editis unice contemplantur, quem admirari facile est, tantoque cuique facilius, quanto magis hebes est ad virtutis decus intelligendum, Iudaeo stupore et studiis *οργανοις* impeditur: sed animi indolem admirari noluerint, domesticum et summum I. C. decus ex oculis amittunt. Media igitur quasi via ingressi quotiescumque, historia duce, in hoc theatrum virtutis Christi devenimus, non opus erit, ut multis verbis ornemus factorum novitatem, vel magnitudinem virtutis in tali re efficienda conspicuam, nam ea sponte cuique incurrit in oculos et animum: verum hoc loco maxime commendaverim *modum et consilium* peracti miraculi studiose indagare: *modum* quidem, qui plurimum facit *vel* ad persuasionem de veritate miraculi, namque in magno verborum instrumentorumve apparatu, in caligine et secessu ab hominum oculis periculum est, ne fraudes praestigiatoris alicuius lateant, contra autem *methodi* simplicitas, res publice gesta, eventus mirabilis, non loci, nec certorum hominum nec machinarum adiumento adstrictus, vim divinam prodit; *vel* ad ipsam maiestatem animi I. C. intelligendam, quae maxime clementia et pietate cernitur, quam ipsis miraculis expressit: *consilium* autem, quo persuademur, non abhorreere a sapientia Dei, quod vim suam communicaverit tanto viro, cuius auctoritas publico quasi sigillo esset confirmanda.

Hac via declaramus, quas ob causas interdum a miraculis, etiam cum peterentur, abstinuerit; quare ea in tempestive praedicare prohibuerit; quam gravi ratione commotus iam non cesserit desideris plebis vel Pharisaeorum, qui videre aliquid mirabile cuperent, iam spectatores improvisos editis miraculis praeveniret. Hac via intelligemus, semper iungi institutionem in veritate Christiana miraculis, de qua sicubi aut opportunitas monendi homines imparatos et rudes, ut in Cananaea muliere, aut spes convincendi animos occupatos, ut Pharisaeorum et Herodis, deesset, noluit vim tantam sine fructu ostendere vel vana spectacula edere, vel malis artibus sibi liberalitatem extorqueri, quae petitoribus invisa esset et noxia; rursus ubi auditores videret cupidos discendi, pronos ad veritatem capiendam, sine praeiudiciis dubitantes de auctoritate sua, his quidem nec doctrinam nec miracula, confirmandae illius causa, invidit. Hac via intelligemus, quam impie calumnientur religionis adversarii aut numen ipsum, quasi id miraculis vitia naturae emendaverit vel periclitanti orbi debuerit succurrere, quod nullo modo factum videmus, aut Iesum, propterea quod, postulantiſſimis licet hominibus, theatrum virtutis suae clauſerit: nisi vero iniquus audit poeta, qui coram plebe imperita irritum carmen edere subdubitat. Hac denique via intelligemus, quomodo narrationibus de miraculis uti conveniat: non profecto ut his rebus narratis adſtupeamus, ut delectemur narrandis; sed ut iis persuadeamus auctoritatem Iesu divinam et doctrinae ab eo traditae veritatem. Nec enim ea diverso consilio a nobis credi et laudari debent, quam quidem edita et narrata sunt: nec in iis iusta fidei exercitia

cita quærimus, (namque nec Iesus unquam miracula ut materiam fidei commendavit auditoribus suis), sed commendationem, sed argumenta, sed fundamenta fidei. Nec vim illam nobis propriam esse arrogantius optemus, sed in his actionibus exemplum capiamus, quomodo viribus nostris uti debeat. Itaque intuiti consentaneum est vim virtutis Iesu, pietatem, quae noluit, etiam ubi graviter incitaretur, contra voluntatem divinam vi sua abuti, nec sui commodi causa edere miracula Matth. 4, 3. 27, 40; clementiam et humanitatem, qua in vi sua exferenda aliorum commodis consuluit ac sine ostentatione, sine arrogantia, lubens, promptus, laetus miseros adiavit; constantiam, quae ne criminationibus quidem frangi ac impediri se passa est, quo minus opportune et intrepide opus suum perficeret. Nam si ex insolentia facti vis numinis cui omnia parent, elucescit, ex ista virtutis divinae usu animi prudentia, quae etiam illam vim divinam regere potuit et sapientissime et benignissime dispensavit, non sine iusta admiratione cernitur.

Sed cum multi arbitrentur miraculosas actiones I. C. maiores esse, quam naturales et humanas, minuendam esse hanc opinionem supra diximus. Ac vere si volumus iudicare, multae etiam res in vita Iesu existunt fructu maiores et indole clariores, quam miracula. Horum quidem auxilia paucis concedi potuerunt, illarum fructus continuus fuit et communis; in his auctoritas, de qua aliunde etiam constat, conspicua sit et vis, vincens morborum vehementiam et mortis tyrannidem; in illis vis, quae ipsum animum devincit et sceleris impetus peccatique illecebras propulsat: haec ad persuasionem faciunt de veritate Christiana, illae ad imitationem

movent, incitant, impellunt. In illis itaque intuendis, cum negotia alia *publica* sint et *propria* illi, alia *privata* et *communia*, de utroque officiorum Christi genere, quae et quomodo exercuerit, discutiendum est.

Principio igitur muneris *publici* gesti ut rationes cognoscamus, primum *praestantiam*, dein *sapientiam*, denique *fidem et pietatem*, quae in eo administrando eminuit, indagare decet: nam in his rebus omnium magnorum virorum sublimiumque actionum honor continetur. Ac *praestantia* officii publici cui non facile agnosci et commendari possit ab ipsa veritate, quam profiteri, quam docere et communicare cum aliis et proferre ut per se nobilissimum est, ita in hoc doctrinae genere, in illa religione, quae a superstitione liberaret genus humanum, sceleris vim reprimeret, adduceretque ad Deum cultumque Deo dignissimum, in illa abundantia *χαριτος και αληθειας*, propria institutioni Iesu Christi, non potest satis animo, nedum verbis, celebrari. Sed vide, quanta verecundia, quanta *prudencia* hoc opus *μεσιτου καινης διαθηκης* perfecere! Ac in genere cum errores inveteratos proscribere, superstitionem a religione avellere, novitati amicos conciliare vellet, non praecipitavit ingenia, non investus est in veterem omnem disciplinam, in qua veritatis et utilitatis aliquid subesset, non continuo hortatus est auditores, ut vanitatem illam per tumultum abiicerent, sed omnem curam egit, ut explicatius et copiosius traderet veterem disciplinam, ut ex ipsa religionis, quam profiterentur auditores, indole, superstitionisque periculis intelligeretur novae doctrinae cultusque melioris necessitas, ut rudes adhuc et incapaces veritatis sublimioris sensum et tacite
ad

ad perfectiorem institutionem pararet. Iam in singulis causis exquiramus, quam accommodatè ad temporis auditorumque rationes docuerit, quomodo cum sophistis egerit, qui arte mala et captiosa quaestionum subtilitate circumvenire eum tentarent; rursus quomodo callidam simulationem exceperit, quae, praetendens discendi studia, insidias innocenti fruiere haud dubitaret; quomodo collocutus fuerit cum iis, quorum animus, liber ab opinionibus et studiis, fatigatusque sive traditionum, sive etiam molestiore peccatorum tyrannide meliora optaret; quem modum adhibuerit sive tradendae veritatis (abstinuit enim a speculationibus et subtilitate), sive declarandae doctrinae pro ingenio et indole auditorum, iam apertioris iam obscurioris; sive promissionum et solatii, cum quisque aut cupidus et capax esset beneficiorum aut negligens et indignus; sive admonitionis et disciplinae ad versus vitia hominum, clementioris, ubi videret sceleris societatem agnosci, severioris, cum opinione et praetextu sanctitatis latens animi vitium tegi cognosceret; sive demonstrationis et argumentorum, nam ubi alia argumenta essent in promptu, veluti e natura, e libris Moïsi et prophetarum, ducta, noluit auctoritate vincere; cum artibus uterentur adversarii, calliditate quoque non dubitavit vanos disputatores repellere. In hanc methodum optabile est ut studiose inquirent atque exinde prudentiae, quae doctorem decet, exemplum desumant; quicumque veritatis proferendae studiis sese dedunt et munere funguntur, quos spero, nihil non dignum religionè, nihil violentum adversus veteres opiniones et vitia sive disputatione, sive admonitionibus dicturos esse, si ab hoc exemplo modum sapientiae didicerint. Nec de

niquè

alique praeterire fas est animi *picturam*, qua munere suo Iesus defunctus est. Nam actio, non spectato agentis animo, si vel re gravissima et fructu utilissima et sapientissima rei gestae modo videatur, spectem potius, quam vim virtutis habet; nec numinis ad- minister, nisi fide in administranda provincia sua, auctoritatem suam tueri poterit. Illam igitur considerandi locus datur partim in suscipiendo munere, partim in gerendo: in illo, quomodo nolueris immisceri negotiis a voluntate patris sui alienis, quomodo declinaveris iurisdictionem, arbitria, imperia; quomodo se meditatione, secessu, precibus paraverit ad res suas apte et feliciter gerendas; quam animo prompto, sine tergiversationis suspicione, imo etiam laetus aggressus fuerit docendi officium ac in eo perseveraverit: in gerendo autem munere animum nostrum dirigamus in constantiam et patientiam, quae nec indocilitate vel ingratitude discendum, nec calumniis odiisque nec insidiis morteque ipsa, quod veluti praemium meritorum suorum retulit a popularibus suis, frangi potuit otiumque et necessitudines corporisque curam vitamque ipsam non cariorem habuit officiis; in benevolentiam, et lenitatem, quae ignaros veritatis, nedum miseriae suae, ad se placide invitavit, his auxilium et promissa liberaliter et commode praestitit, neminique se, nec interdum, nec etiam noctu, si quis timidus diem fugeret, per otium subtraxit; in numinis reverentiam et humilitatem, quae nihil sibi arrogat, nihil sui honoris emolumentive causa gerit, sed quidquid vel verum docuit, vel magna patravit, vel salutis tribuit vel honoris reportavit, id omne ad patrem refert, ad id sola memoria legum divinarum aequitur. Quid vero putamus? nonne in hac actionum publicarum Christi

et magis animus Christianus nutrimenta efficacissima capiat et fidei, et virtutis? fidei quidem, quomodo enim non honoremus eum, qui Deum retulit in his terris, factisque et studiis promovendae veritatis et felicitatis verae numini simillimus fuit, tantum abest, ut quidquam alienum a provincia doctoris divini committeret; qui orationis consilique conspiratione legati coelestis auctoritatem unus omnium consecutus est. Neque tum offensioni locus supererit et calumniae nonnullorum de actionibus paucis, quae ab animi erga matrem pietate, ab humilitatis sensu, a clementiae et lenitatis studiis paulo videntur alieniores: sunt enim et his impressa signa tum animi, memoris, cuius causa viveret in his terris nolentisque turbari in officiis, tum dignitatis ut Matth. 21, 1. sqq. et officii, quo religionis decus a violationibus tueri, et a sacrificiorum cultu ad simplicitatem avertere suos debuit, cuius rei significatio extat Matth. 21, 11. *Virtutis* autem exercitia commendantur, non quo ea omnia, eo modo, faciamus, quae ille talis potissimum, in tali munere, tali tempore et loco, tali modo fecit: sed quo discamus in propriis officiis imitari Christum in memoria voluntatis Dei, qui nobis hunc locum, hoc bene merendi theatrum designavit, in cautione, ne nos aliis rebus immiscendo minister nostri partes deferamus, aut negligamus; in prudentia, ut quidquid tempori, loco, societati, ingeniis conveniat, exquiramus et praestemus, in patientia, quae, rebus etiam adversis, inter invidorum et malignorum hominum iniurias, inter impedimenta a pravitate hominum obiecta, negotia tractat; denique in fide, quae conscientiam recte factorum omni laudi hominum anteponit: nec fluxarum rerum cupiditate corrumpitur nec nisi divinae voluntatis honorisque divini memoria regitur. Quan-

Quamquam autem ad dignitatem Servatoris nostri intelligendam atque admirandam vita eius publica miraculis factisque cum maxime illustris plurimum adducat. eam tamen unice intueri, atque *vitae privatae* contemplationem negligere vel posthabere, nec iustum nec consentaneum videtur. Ac in universum multa reperiuntur, quae cuiusque hominis domestica quasi studia, mores, disciplinam studiose indagare et diligenter expendere suadeant, praesertim in viris magnis et gravibus publica quae sive muneris dignitate, sive rerum gestarum laude, sive auctoritate iusta conspicuis. Quos dum in secessum quasi actionum suarum persequimur, eosdem non sine voluptate videmus ad humanitatem, ut ita dicam, redire, ultra quam egregiis factis animique praestantia et divinitore dignitate publice evecti essent, et cum reliquis hominibus rursus consociari, sive vivendo, sive agendo, unde aequalitatis sensus, mire delectans, suboritur. Nec omnino verendum est, ne tali contemplatione homini virorum magnorum quidquam detrahatur, qui tantum abest, ut domestica virtute et communibus studiis contaminetur, ut potius firmior et splendidior fiat, ubi intelligas, eosdem non deposuisse in domo pietatem, fidem et bene merendi studia, quae in reliquis officiis profiterentur, sed in quavis actione animum aequabilem sibi que constantem conservare. Ac profecto omne iudicium de moribus et indole hominis valde imperfectum, nedum fallax et vanum, esse videtur, nisi spectata cuiuscunque vitae privatae ratione. Est enim communi experientia cognitum, eos, qui in negotiis ceteris obediendis publicisque muneribus administrandis neque studium suum desiderari neque diligentiam curamque sistant, summaque patientia sustineant laborum molestias

et.

et pericula, citiusque vitam quam fidem amittere velint, si iam privatim agant, sive cum familia, sive cum amicis vel etiam cum inimicis, negligentissimos, impatientes, timidos fieri, ac, dum in conspectu multitudinis pravum ingenium callide occultant, id relicto virtutis suae theatro, deposita melioris indolis specie, satis depravatum abiectumque ostendere. Horum igitur quomodo sive virtutis perseverantia laudari cum veritate, sive fraudes et versutiae detegi poterunt, nisi ad spectu vitae privatae, cuius non minus, quam publicae, ut ornatus certissimus, ita comes et rectrix perpetua virtus esse debet? Neque enim vera virtus ulla ratione, ullo tempore, et in ulla conditione a se desciscit, sed cum omnibus vitae partibus copulatur singulisque factis velut intertextitur, vel praeest. Denique si actiones legitimae animique indoles laudabilis praelucere debent ad imitandum, privatam vitae rationem fas est multo attentius spectari, quam publicam. Nam ad hanc pauci tantum adspirare possunt seque conformare, quos vel ingenii vel muneris similitudo ad imitationem allicit et idoneos reddit; ad illam omnibus aditus patet ex ipsa naturae conformatione: in illa multi, qui exemplorum magnitudinem a se attingi posse desperant, ab imitando absterreri sese patiuntur; in hac se etiam ad viros magnos tantilla vi sua accedere posse laetantur. Jam, si ad vitam Jesu deveniamus, ea sic peracta est, ut privata disciplina non minus sublimis et admirabilis reperiretur, sic descripta a viris sanctis, ut cum obscurior interdum esset, tum praecipue factis studiisque pietatis et humanitatis illucesceret, utque nemo dubitare posset, quin, quam studiosissime contra Phariseorum ostentationem commendavit, virtutem privatam et in latebras se con-

traheutem, eam impensissime et constanter exercuerit. Hoc igitur quomodo intelligi, qua ratione quoque fructu teneri debeat, restat ut exponamus.

Sed virtutis privatae campus amplissimus, modus agendi varius, exercitium multiplex est, ut, de singulis dicere, fere infinitum foret: spectatur autem praecipue in rebus terrestribus appetendis utendisque; in communitate et consortio cum hominibus, probis, peccatoribus, inimicis; in contrahendis et alendis amicitiiis, in otio denique et solitudine, quae singula non modo ad efformationem morum, sed etiam ad cognitionem ingenii et indolis cuiusque plurimum conducunt. Cui igitur difficile iniucundumve fuerit, in vita Iesu humiliter expendere ac admirari tum moderationem in quaerendis rebus externis, quibus plurimorum studia multo vehementius, ac decet sapientem, solent inhiare, tum in utendis temperantiam, ortam ab animi magnitudine, quae longe maioribus et certioribus bonis frueretur, uteretur, beatamque se aptamque ad beandos alios reperiret? Itaque opum et divitiarum appetentia nulla, honor nullus; nullae de fortunarum tenuitate querelae; paupertas honesta, quam non declinavit, non putavit turpem et ignominiosam sibi fore, non dissimulavit; nempe haud ignarus fuit, rei familiaris copia curas et sollicitudines adaugeri, crescere peccandi pericula et invalescere, animumque facile a studiis et admiratione rerum invisibilium averti, paupertate autem nihil detrahi vel honoris vel felicitatis aliquid, vel occasionibus bene merendi, ubi perennioribus divitiis animus fuerit instructus, veritate, sensuque pietatis et benignitate, quae beneficia sua non ex arca sed quacunque virtute depromit. Itaque splendoris, qui oculos percellit, potentiae, honorum, nulla cupiditas, admiratio nulla, nul-

lum studium; nullus ex humilitate sive generis et familiae sive conditionis et fortunarum pudor; nullus ex ignominia et contemptu, haud promerito, dolor; adversus calumnias defensio nulla, nisi cum muneris sui dignitati officerent; animus averſans inanem ostentationem sive religionis, ut erat in Phariseis, sive ingenii et eruditionis, ut in Sadduceis, nihil sibi arrogans, non sectans plebeculae gratiam, non arripiens majestatem et honores, non tamen refugiens laudem omnem, sed in ea potius promerenda, quam obtinenda occupatus. Sed vide, quibus ex rebus honorem quaesiverit, nempe veritate cognoscenda, officiorum praestantia, fidei constantia; quibus artibus eum tueri voluerit, nempe sapientia, humanitate, benignitate, defensione justa, sed adversus iras vehementiamque omnem mitigata, quae demonstraret, se nec obscuritatem nec etiam contemptum reformidare. In caeteris autem rebus, quae sensus suavitate et voluptate adficiunt, temperantiae ac sobrietatis exemplum quale praestiterit, multis actionibus per vitae eius decursum intelligitur. Ac appetitionem earum sic direxit, ut illas quidem non cupide ambiret, nec horum bonorum carentia infeliorem sese judicaret, sed ut oblatas ab hominibus nullo modo, ne quidem ad avertendam invidiam et criminationes severiorum hominum praecavendas, recusare vellet et averſari, quorum illud est hominis vani sensuumque impetu recti et invidi, hoc austeri et inhumani; alterum molliem gignit, alterum continae est saevitiei erga semetipsum et odio erga alios, unde plura mala prosuunt. In voluptate autem capienda et laudiore vivendi modo, si qua occasio oblata esset, facile teneri potest, quomodo naturam secutus sit, rectam per sapientiae modum, lubenter carens cum obſtinentiam

munus postulare, sed parum curans nec exempla et auctoritatem quorundam, qui nescio qua sanctitatis specie et opinione et laude ieiuniis vacarent, nec iudicia aliorum, qui remissionem ab ista severitate disciplinae et *αφειδια του σωματος* ut indignam viro gravi et sancto condemnarent, nec pericula, ne his rebus utens ad luxuriam, ad profusionem, ad desidiam, ad molitiem declinaret: etenim illa iudicia non veniunt ab animo humano et miti, sed superbo, avaro, et invido, haec autem pericula non opprimunt, nisi incautos et leves, qui vitae fructum unicum in deliciis sensuum quaerunt, neque illas parcius gustare sed devorare avidissime consueverunt: ab utroque autem vitio immunem se continere debuit is, qui Dei beneficia commendaret, nosset humanae naturae praestantiam, castigando animum potius quam corpus ad virtutem exercebat, nec exterarum rerum usu sciret hominem pollui, mentis integritate et puritate conservata.

Sed is animus humanus et civilis cum maxime nutritur et acuitur societate hominum et coniunctione humana, qua remota virtus ipsa feritas sit quaedam et inhumanitas. Illam igitur non modo tenebimus haud refugisse Iesum, neque pietatis praetextu, neque securitatis causa adversus iudicia, calumnias atque insidias hominum, neque propter exercitia, quae munusculi sui publici rationes adjuvarent, neque cum fastu, qui homines *αδελφους επονομιζεν κατασχυνεται*: quomodo enim humani generis servator avelleret sese a communitate? verum etiam maxime, quo modo iniverit, qua ratione foverit, qua rexit, dispiciendum est. Quod quidem non indignum existimavit nec sanctitate sua, excipi coetibus peccatorum; nec gravitate sua, immisceri lautis laetantium conviviis; nec prudentia, inter adversariorum agmina versari; nec dignitate sua,

pau.

pauperum casulas adire, exosculari puerulos, colloqui cum haereticis; quod affabilem inter tot ac tanta negotia, ad officia paratum, colloquiis utilem et suavem, hilaritatis non castigatorem invisum sed autorem et promotorem liberalem sese ostendit; quod a conversatione regum et potentum, aularumque consortio sese retraxit; quod ne hospitum quidem vitiis indulgit, sive arrogantiae, cum a Phariseis vocatus esset, sive, cum a publicanis exciperetur, iniustitiae; quod, ubi versutia adversariorum tentandae accusandaeque virtutis eius casum proponeret, nec aufugit timidus, nec invidia oratione sodalitates eorum turbavit, nec irae, utut iustae, nec auctoritati, quamvis maximae, nec odio quidquam cessit; quod, quanquam nihil per simulationem nec pietatis nec amicitiae egerit, ne cum iis quidem, quos ut callidos et infensos sibi simulatores nosset, tamen non dubitavit interdum celare et dissimulare iudicia, consilia, notitiasque suas, nec se temere credidit iis, quorum de malignitate persuaderetur aut de integritate iusta dubitatio incideret; quod denique nihil non accomodate ad tempus, locum, ingenium, studia eorum, quibuscum colloquendi agendive opportunitas daretur, instituit, peregit: haec indagare, haec intueri, haec persequi, in his viri boni ingenium, mores, instituta, velut in consumatissima imagine descripta explicare, colere, imitari, id vero est, praesentia Christi frui et inter vitae suae socios conversari.

Neque negligi velim vitae inter cognatos, amicos et familiares transactae contemplationem; etenim inter hos apertius studia moresque sese produnt. In qua cognoscemus primum in amicitis contrahendis prudentiam, quae exploraret prius studia hominum et animum, ne indignis cor tam sanctum aperiretur; delectum, cui

cari essent, quorum animus ratione excultus, virtute ornatus esset; modestiam, quae viris, virtute, honore, dignitate longe inferioribus ut amicis uti, haud erubesceret: deinde in fovenda familiaritate sinceritatem, quae nihil scitu utile et proficuum celaret, fidemque et constantiam caritatis, quae nec mercedes exigeret nec perfidia frangeretur, nec beatiore status sui mutatione immutari posset; denique in utenda amicitia curam et benevolentiam. Ea, etsi errorum indulgens, vitia severe castigavit, ita tamen, ut monitio acerbitate, obiurgatio contumelia careret: ea tutrix adversus pericula, dolens, si quae amicis obvenissent, adversitatibus, ipsam eorum mortem deplorans, excusatrix infirmitatum, defendens contra criminationes iniustas, foras prodit; ea, spe perennitatis excitata, dolorem absentiae mitigare studuit, seque ita se ab his familiaribus seiunxit, ut non amicitiam sed amicos deserere videretur. In quo quis non videt sentitque amicitiae dulcedinem et, ut ita dicam, divinitatem?

Denique comitari decet Iesum in solitudinem et otium. Quemadmodum enim non ita totum se in scientiae et veritatis studiis collocavit, ut negotia omnia omitteret, et, solivaga quadam cognitione acquiescens, subterfugeret societatem, ita non tam carum habuit officium, quin etiam interdum secederet a turbis multitudinis molestae amicorumque comitatu, et in hoc otio vires exhaustas restauraret, novas acquireret. Sed hoc rarius nec sine necessitate factum est, nec sine fructu et exercitiis; namque aut meditationibus in secessibus vacavit, aut precibus, in quibus magna atque utilis praeparatio ad actiones graves quaeritur et vis ad animum inducendum, ut officii faciendi necessitati libenter se constanterque subiciat:

nec

nec per tempus diuturnum; mox enim confirmatus rediit ex solitudine ad commercia cum hominibus et muneris sui rationes promptius faciliusque persequendas, qui profecto et iucundissimus et nobilissimus otii fructus habetur;

Quod si iam singulis in vita I. C. actionibus, quarum adhuc capita delineavimus, contuendis, diiudicandis admirandisque animus delectatus et quasi satiatum fuerit: novam maioremque voluptatem capiet ex praeclara conspiratione morum univ ersaeque animi indole, quae colligendis singulis conspicua sit. In omni quidem virtute nihil est tam illustre, tam necessarium, quam contentus non tantum animi cum actionibus, sine quo mera est simulatio vanaque virtutis species, verum etiam actionum, ita inter se connexarum, ut, quantum tempore, modo, fructuque diversissimae sint, tamen, velut radii in centro conspirent: ut nihil committatur, legibus divinis caritatisque hominum adversum, conservetur morum aequalitas et constantia, ac, quod quasi summum sapientiae est, privata studia non modo non obstant publicis officiis, sed ea potius alant, adiuvent, promoveant, perficiant. Quid vero? nonne in vita privata Christi, in otio, in familiaritate cum amicis, in communitate et societate cum adversariis etc. mera praeparatio est ad Evangelii praedicationem et commendationem, quae ei demandata esset? Ad haec indolem animi quis non in his actionum lineis pulcherrimis legat? pietatem, cui semper praesens sanctaque esset numinis memoria, generis humanae amorem, qui nemini sese subduxit, magnitudinem, quae tot virtutes coluit, tantas actiones genuit, constantiam, quae, quicquid utile, bonum, pulchrum excogitari potest et perfici, id strenue exercuit, in eo perseveravit, unamque et perennem legem tenuit, generis humani felicitatem.

Harum meditationum similliumque de actionibus et moribus Iesu nullumne putemus aut tenuem et contemnendum fructum obtineri? Ac mihi, si quid virtutis sensus, si quid iudicium valet, ingens et multiplex esse videtur. In universum admirabilis suavitas inest commercio bonorum hominum et in memoria dictorum factorumque, quibus quisque sive publice inclaruit sive domi familiares contraxit, ac de civitate et familia bene meruit. Virtus quidem, quae non laetatur vicinia virtutis et adspectu praeclararum actionum, aut invidet alienis meritis, aut friget, aut angustis finibus felicitatem humanam vult contineri, et, si quid huius vitii adhaerere sibi paritur, dubia est et inanis. Nec illa oblectatio, digna sapiente et puro animo, oritur tantum a contemplatione virtutis, verum etiam multa alia capit nutrimenta et incrementa. Vides exempla, quae magnitudine percellunt mentem evehuntque, et magnifice sentire jubent de hominis natura, in cuius societate viri tam magni, tam praestantes et clari vixere, et mitigant dolorem ex intuitu sceleris inductum: haec cine generis tui ornamenta possis sine voluptate intueri, quae, quantum valeat vis humana, quo progredi, quo evehi possit, luculenter docent? Spectas bonitatem in indole et actionibus: at vero iucundum est, tam persentiscere insitum in mente tua veri rectique amorem. Admiratione te ferit praestantia morum: rursus oblectat, inter magnas res versari. Caros tibi efficit virtus viros bonos: nihil suavius reperitur amoris sensibus; ad imitationem incitat: sed summa voluptas est nosse, quibus assimilari cum laude possis. Est is communis omnium exemplorum fructus certissimus, ut iucunditatis et laetitiae sensus animis instillent, quorum fontes in vita moribusque Iesu Christi apertius largiusque profluunt, cum ni-

his impuritatis vitique offendant, nullaque labes exempli vim minuatur, factorumque tum intrinseca praestantia, tum multiplex copia tum consensus singularis reliquorum mores longe post se relinquat. Sed maior relinquitur isque proprius in hac vita intuenda fructus. Non dicam, quantam vim hoc studium habeat ad persuadendum Iesu Christi dignitatem, cultumque, viro divino debitum, lubenter praestandum, nam haec persuasio multo magis a publica vita eius venit, quam a domestica et privata: maximus esse videtur hic, quod his meditationibus tum iudicium de virtutis indole, tum ipsum virtutis studium mirifice acuitur. Iudicium quidem: nam quidquid Iesus privatim et qua ratione egit, id ea ratione et modo non potest tollere innocentiae laudem, nec adversari voluntati divinae, nec non componi cum vero virtutis cultu et studiis. Etenim qui Deo probatissimus fuit in universa vita, nihil non licitum, non consentaneum voluntati numinis, non imitatione dignum cogitasse, dixisse, fecisse, putandus est. Non erratur, si via virtutis quaeritur, si, quam ille tenuerit, dispiciamus. Hac igitur via intelligemus, veram virtutem non delitescere in deserto, nec sensibus et meditationibus meris, ieiuniis et precibus sine fructu contineri, sed immisceri hominibus, socios quaerere, actionibus utilibus prodire, vitae bona haud omnino repudiare. Hac via intelligemus, eandem occupare vitam omnem, regere officia publica, motus privatos gubernare, neque in forum tantum templumque et conspectum multitudinis venire, sed etiam inter amicos, in secreto, in solitudine, tanquam comitem fidum perpetuumque, adhaerere, ac hac ipsa constantia morum quam maxime lucere. Hac via intelligemus, multa posse copulari cum virtute, quae saepe ab hominibus superbis et vanis, per opinionem *εὐθελοφροσύνης*, ut impia, inania, et indigna cultore Christi non modo omittuntur (quod tolerari potest), sed etiam in

aliis diro et inhumano decreto condemnantur, ut conversari cum peccatoribus, participem fieri laetitiae aliorum etc. Hac via intelligemus, Christum et disciplinam eius sanctissimam non tollere nec hilaritatem, amicorum familiaritatem, lautioris fortunae usum, sed commendare, sed regere, sed cum ipsa virtute connectere, nec prudentiam, quae se genio hominum temporique et loco, cum quibus et in quo vixeris, in vestitu habituque externo et colloquendi ratione accomodet. Hac via intelligemus, qua ratione et fide privatae actiones omnes ad publicum officium conferri et possint et debeant. Sic schola aperitur virtutis in exemplo Iesu Christi, quod in actionibus privatis multo magis proponi ad imitationem potest: nam quae ille in munere suo et propriis officiis gessit, in eis non actio sed animus commendari potest, in his, quae communia sunt cum hominibus, aditus ad eandem animi indolem et conformationem in agendi ratione nemini erit praeclusus.

Qua re vel ipsum virtutis studium acuitur in homine, qui imaginem Iesu in vita sua referre voluerit, non in stigmatis vulnere, nec in gressu vel vultus humanitate, nec in doctoris legatiquae divini auctoritate, sed in modestia, in conversatione cum amicis, in aequalitate et perseverantia, In his quis non quaerat attingere omnis virtutis exemplar et conformari illi, quem propter tantas animi dotes, propter mores compositos, propter amorem generis humani, propter beneficiorum amplitudinem et fructum, ad nos derivatum, omni pietate colit? Omnis enim vitae ratio sic constat, ut Quintilianus (*Inst. or.* 10. 2) inquit, ut, quae probemus in aliis, facere ipsi velimus, utque, quem impensissime colimus, eum studioissime imitemur.

C O M M E N T A T I O
DE VI ET VSV FORMVLAE:
CHRISTVM E COELO VENISSE.

100-443887-100

1. The first step is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

...and the fact that the *Journal* is a journal of the American Psychological Association, the largest and most influential organization in the field of psychology, adds to the journal's prestige and makes it a must-read for all psychologists.

Communem laetitiae fontem rursus aperimus, in memoria diei, quo rebus humanis interesse coepit is, cuius singulares omnino dotes atque amplissima de hoc orbe merita iubent pie congratulari generi nostro, quod tantum virum, tantae felicitatis autorem, natum e se vidit aluitque et aliquandiu consortem habuit. Ac ea laetitia satis iusta esset, si Iesum nudum hominem veneremur, virtute ac veritatis amore insignem, utriusque magistrum, cultusque divini restauratorem et iam, post vitae humilis in hac mortalitate decursum, imperii divini consortio condecoratum. Quemadmodum enim unius viri celebritas cum familia vel civitate, quae eundem edidit, communicatur, unde multas olim civitates Homerum, elegantissimum poetam omnisque apud Graecos eloquentiae parentem, sibi vindicasse constat: ita ab hominis summi dignitate factisque et honore non omnino nullam laudis suae particulam decerpit mortali-um genus, ignobile ceteroquin et humilitate depressum. Iam autem ea laetandi materia magnam accessionem habet a persuasionem, eundem non esse unum ex multis, qui in his terris nasci solent sorte parum beata, verum sublimioris longe originis et dignitatis laude excellere, quam quae ab hominibus vel venit et conceditur, vel acquiri possit et sustineri. In quo non modo offensio,

ob-

oblecta in Iesu a rerum externarum et visibilibus humilitate, removetur, verum etiam excitatio ad laetitiam iustam laudemque et cultum divinum multiplex continetur. Nam quomodo non res sit solatii plena, intueri mente et amplecti benignitatis et clementiae divinae amplitudinem, quae mortalibus, calamitatis suae sensu deiectis, et, quod magis angit, imparibus ad excitandum sese ex his miseriis, auxilia prompta et certa aliunde paravit atque misit? quomodo non honorifice sentire dicamus de genere nostro, cuius commercia Iesus, quam praestantiore natura clarus, noluit detestare, *μη αχυνόμενος αδελφους αυτους καλεσθαι* Ebr. 2., II.? Denique ex hac ipsa persuasione, fides nostra, quae hominum, utut magnorum et piorum, auctoritate subnixā, interdum vacillat propter commune erroris periculum, praesertim in veritate coelesti, magna sibi firmamenta repetit, cum sciat, non esse merum hominem, cuius a veritate et auxilio spes hominis Christiani suspenditur, sed eundem origine, natura, dotibus reliquos omnes antecellere, quo fit, ut animus ab humana imbecillitate ad virtutem eius coelestem, hoc est, divinam considerandam, a dubitatione et inconstantia ad sensus certos firmosque veritatis avertatur.

Verum ne sive per errorem sive per factum vel nimiam dignitatem Christo vindicare, vel, illius causa, precariam nobis arrogare videamur, neve ab illo honoris et laetitiae culmine per invidios homines, interdum obvios, facile deturbemur, non alienum fuerit, in persuasione de dignitate hominis Iesu summa, quam non modo post mortem obtinuit, verum etiam inter commercia hominum tuitus est, animos nostros confirmare. Atque cum rationibus multis et gravibus vici multi,

erū,

eruditione et pietati clari, vindicias sublimioris humana Christi naturae et maiestatis instruant, nobis visum est, unam, tritam quidem et tralatitiam, uberius excutere, atque, quanta vis formulae, cum *e coelo Christus ad nos venisse* dicatur. infit ad demonstrandam eius praestantiam, subtilius exponere. Est enim, ut arbitramur usuque didicimus, hqc̄ elogiū ex eo genere formularum, quae aut perspicuitatis et simplicitatis specie fallunt, aut, cum sint magni ambitus, interpretum consuetudine, nihil audito verbo cogitandi, nisi unam aliquam partem ex illis plurimis, quibus tota res continetur, sensu nimis angusto, id vero est, truncato et minime integro capiuntur.

In hac igitur dissertatione non opus est congerere dicta scripturae sacrae, quo legitimus formulae *usus* defendatur. Nam primum Iesus de se ipso ita loquitur, *ut e coelo, tanquam sede natali, in hunc terrarum orbem se descendisse multis locis commonefaciat Ioh. 3. 33. 6, 63.* In quo illustris prae caeteris disputatio est adversus Iudaeos, humilitatis adspectu et stupore impeditos, quo minus maiestatem suam cernerent et revererentur, apud Iohannem 8, 23. Adversus hos, dum negat, eos posse de dignitate sua iudicium certum et legitimum ferre, propter incitiam tum originis suae et superioris conditionis, tum futuri status, se, ait, utriusque conscientia impelli ad tolerandas iniurias operisque sui perficiendi diligentiam: *ἐγὼ οἶδα, ποθεν ἤλθον καὶ πῶς ὑπάγω*; idque ne obscurum sit, addit *comm. 23. ἐγὼ ἐκ τῶν ἀνωθεν εἰμι, e regionibus superioribus f. coelo veni.* Nam *τὰ ἀνω* f. *ἀνωθεν* coelum dici, solemne est N. T. scriptoribus, ut *Phil. 3, 14. Col. 3, 1. 2.* ex usu hebraeo, qui *τὰ ἀνω* et *τοὺς οὐρανοὺς*

εαυτους promittit ponit *Act. 2, 19. Ioel. 3, 3. Es. 45, 8.* Haud dissimilis videtur metaphora *Ioh. 6, 51. Ego sum panis, de coelo veniens*, in qua facile patet occasionem utendi tropo a laudibus Mannae, cibi, quem coelitus delatum Iudaei putarent, repeti, et similitudinis cardinem versari tum in vi sustentandae, recreandae, exhilarandae mentis, tum in origine et praestantia Christi, qui hac formula eximit sese reliquis Dei beneficiis, quotidie ad homines delatis, ac virtute sua id efficere contendit, cui paupertas humana valde indiga minime reperiretur. Consentit in hanc laudem Iohannes, is, qui Christum antecessit, testimonio liberali et modesto, quo auctoritatem Iesu, invisam fere auditoribus suis, ornat: *Ioh. 3, 31. ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν* q. d. *hic, qui coelitus venit, omnes*, adeoque me quoque, *superat*. Habemus, quoque Pauli dicta *I Cor. 15, 47. ὁ δευτερος ἀνθρώπος, ἐξ οὐρανοῦ **, unde effert *com. 48.* eundem *ἐπ' αἰθέρα* esse. Neque eo referre dubitem Pauli ad *Ephesios 4, 9.* verba *κατέβη εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς*, quibus notio descensus de coelo perspicue subest, neque tamen plus dicitur, quam *κατέβη εἰς τὴν γῆν κατὰ τὴν (מטה צלאל) veluti formula ὕψος τοῦ οὐρανοῦ* vel *τὰ ἄνω τοῦ οὐρανοῦ (המים למעלה* *Ios. 2, 11.)* coelum exprimit. Eandem denique potestatem agnoscimus in hymno Zachariae *Luc. 1, 78.* celebrantis clementiam divinam, qua iam ἀνατολή ἐξ ὕψους innotescere

coe-

*) Vocabulum *κρυπτός*, quod vulgati Codices addunt, cum id antiquissimi patres orthodoxi non agnoscant (*Tertullianus*, nescio quo iure, id manu ac crimine Marcionis haeretici, nescio quo consilio, additum dicit) nec ulla necessitas ut genuinum commendet, vix dubito, quin glossam sapiat. Ceterum cf. Ven. *αοβλ.*, theologi *Lipfensis commentarius* *ad h. l.*

operit in his terris et auxilia praestare, (*ἐπισκοπεῖται* ex usu hebraeo vocis *תָּבַע* veritas *Exod. 13, 19. Jer. 15, 15. et al.*). Sive enim id *solem coelestem* veras, cum vulgo interpretum, qui lucis imaginem obdiunctum *ἐπιφανῆαι* praeferunt, sive, quod quidem prius erit et rationibus grammaticis magis consentaneum, *proles* s. *propago coelestis*, filius Dei *), semper id, quod volumus, efficitur, nempe *ἐξ ὕψους* s. *ἐξ οὐρανοῦ* venisse Christum neque communi vel humanae naturae vel conditionis humilis lege detineri.

Multo autem magis necessarium multoque gravius est, ut formulae satis frequentis *vim* universam eiusque partes per sacros libros sparsas colligamus in unum et, quid in hoc elogio Christi lateat vel ad cognoscendam Christi *maiestatem* vel ad *operis*, ab eo praestiti, *excellentiam* intelligendam, enucleare studeamus. In quo non debet raeteriri vel negligi, quod rei fundamentum videtur, universum formulae usum unice ad Iesum Christum restringi neque inter tot tantosque viros auctoritate divinalaros natosque insigni gentis suae orbisque beneficio illum simili unquam elogio ornari. Ac quum videamus mul-

*) Omnes consentiunt, vocabulum *ανατολῆς* explicandum esse ex usu vocis *תָּבַע* apud Hebraeos; sic enim graeci Alexandrini *Ier. 23, 5. תָּבַע תָּבַע* vertunt *ανατολῆς τοῦ Δαβὶד*, quod Symmachus reddit *βλαστημα γermen, propago, proles Davidis* cf. quoque *Eccl. 11, 1.* neque ullum exemplum extat alterius significationis, qua sol ipse *ανατολῆς* dicatur: neque, quod additur, *ἐπιφανῆαι* offendit in hymno, apud hebraeos, qui facile metaphoras mutant et imaginum copia potius et varietate quam constantia et affinitate delectantur, quanquam et de plantis et floribus *ἐπιφανῆαι* usurpari possit, sicut *תָּבַע* *Sept. 2, 12.*

multas res utiles hominibus nec sine numinis providentia benigna traditas e coelo derivari, veluti cum Manna *Ioh. 6, 31.* dicitur coelitus demissum, h. e. singulari beneficio Israelitis concessum, et *Iacobus c. 1, 17.* monet, παν δωρημα αγαθον και τελειον ανωθεν καταβαινεν, h. e. veritatem et sapientiam doctoris Christiāni, aptam procurandae saluti et perfectioni hominum, minime humanis studiis et artibus acquiri, sed divinius aliquid esse, et Christus ipse dicit *Luc. 20, 4.* Iohannis baptisma εξ ουρανου, divinae institutionis, esse; minime quidem offenderet, si quis propheta vel Adamum a Deo procreatum, vel Mosen, legis auctorem, vel quemcunque virum, sive virtute sive auctoritate divina insignem, sive rebus desperatis ex improvise opportune supervenientem, e coelo delapsum dicere ausit. Quod si quidem *Cicero* potuit ad *Quintum fratrem* l. 1, 2. oratione simplici graecorum erga hunc pietatem huiusque apud illos auctoritatem his verbis describere: *Graeci sic te ita viventem intuebantur, ut de coelo divinum hominem esse in provinciam delapsum putent:* quomodo ab hebraeorum vel ingenio, quod res etiam parvas amplificat, vel religione, quae numen ubique praesens inducit, abhorre statuamus, ut σωτηρας suos, qui plurimi fuere, a Deo coelitus demissos statuerent? Hoc vero encomio tantum abest, ut quisquam vel alios homines ornare audeat vel se ornari patiatur, ut potius eodem legamus Iesum a Iohanne, divini muneris auctoritatisque suae probe conficio, distingui. Vnde efficitur, non modo nec praecipue de auctoritate divina esse cogitandum, cum Iesum e coelo has terras adiisse audiamus, nam ea Christo cum multis communis fuit, Iohanni quoque, qui hunc titulum a se amolitur, sed singularem praestantiam inesse

viro, qui solus e regionibus superis adventasse perhibetur. Solent quidem per se homines coelo dignitatis et felicitatis, terrae fragilitatis et vilitatis notionem adiungere, atque dum in hac nihil nisi ignobile, caducum, imbecillum enasci vident, illud, beatius domicilium, nec excipere vile quidquam nec prodere ex adytis suis communi consensu statuunt. Itaque Iohannes, ut invidiæ et querelis discipulorum suorum modum poneret ac caveret, ne aegre ferrent vel auctoritatis vel scholæ magistri sui diminutionem, novi doctoris maiestatem lubens agnoscit et modeste tuetur brevi, sed gravi, admonitione: ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν, omnes doctores longe antecellere eum, qui coelitus venerit adeoque, cui reliqui cedant, esse dignissimum.

Ac primum, si huius dignitatis partes sigillatim eruamus, de *originis* et *naturæ* præstantia cogitandum erit, non quidem sic, ut solent nonnulli, qui argumenta divinitatis Christi capide quaerunt et enumerant potius quam rationibus æquis ponderant: nam vana semper, cum sit coelestium civium immensa multitudo, reperietur opinio, numini sociari, quidquid e coelo venit: sed sic, ut neminem mortalium eadem naturæ præstantia vivere persuadeamur. Huc Paulus digitum intendit I Cor. 15, 47. in comparatione Adami et Christi. Namque cum alterum *ex γῆς* originem duxisse ac prima eius stamina ex limo s. pulvere efformata esse, propter Mosaicam narrationem de primâ hominis creatione tuetur, unde Adamus natura *χοϊνός* cum posteris fuit: quis non videt, propter coelestem originem naturæque multo sublimioris præstantiam Christum *ἀνθρώπου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ* dici, unde natura eius *ἐπεφάνη* vocatur, cum cultoribus suis olim communicanda? In

hac quidem fidei simplicitate acquiescimus neque rationibus philosophicis de possibili et verosimili velitamur cum iis, qui e rebus sensum quaerunt et ad sapientiae suae modulum religionis capita inflectunt atque accomodant, neque subtilitate nimis curiosa originis et naturae modum, aliunde addiscendum, ex hac formula deducimus.

Quodsi quidem vere dixerunt nostri, Christum nosse, qui eius beneficia cognoscunt, quidquid de Christo laudatur, id omne ad *operis* ab eo praestiti excellentiam vel intelligendam clarius vel pie admirandam referre conducit. Age igitur, videamus, quomodo is Christi de coelo descensus cum *opere beneficiisque* eius coniungatur. Atque, ut ab *opere* incipiamus, perficiendi eius inter homines *facultas* et *consilium* haud obscure eidem vindicatur, qui ἐξ οὐρανοῦ venisse dicitur: facultas quidem intelligentia rerum divinarum certa, *consilium* autem et voluntas sensibus piis et coelestibus.

Nos quidem terra prognati rebusque sensibilibus innutriti haud sine dolore gravi iustisque querelis fatemur, difficilem esse ad res divinas aditum, animumque, ubi sese ad numinis vel vim intelligendam vel consilia perscrutanda vel cultum rite definiendum componit, deprimi et impediri, quo minus ad liquidam omnino et accuratam cognitionem evehatur. Ac si in rebus obvis sensuum viaculis constringimur, quae progressum morantur, multo minus licebit, sine gravi sive erroris sive temeritatis periculo, extra huius orbis rerum sensibilibus limites evagari. Vere Iohannes βαπτιστης dictus, Ioh. 9. 13. ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἔστω, humo prognatus, humilis est; semper enim aliquid ex origine-ei adhaeret, vile et obscurum, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ, a terrenis

terrestribus et caducis differendi materiam sumit notitiisque et iudicio, de rebus ferendo, a sensibus regitur. Quid vero allaturum putamus eum, qui e coelo venit, numinisque vel maiestatem laudat, vel consilia patefacit, vel cultum praescribit? qui, cum in coelo versaretur, Deo familiaris et amicus, puram a sensuum inquinamenti erectamque et exultam notitiis certissimis et amplissimis mentem non potuit non secum asferre atque ex his thesauris promere, quicquid aut necessarium scitu esset aut utile et consentaneum? qui, *ὁ ἰσχυρὸς, καὶ ἡγετὴς*, (l. c. comm. 32.) *quicquid apud Deum vidit auditque*, id est, quicquid didicit, sublimioris sapientiae adytis initiatus, *τοῦτο μαρτυρεῖ, id profert et docet*. Itaque ut solent homines humanos casus, decreta, consilia cognoscere cognitaque communicare cum aliis, ferme quidem humano, *βαθὺ θεοῦ* nullo modo, latentiora quippe et arcana, quibus nec perspicacia suppetit explorandis, nec oratio humana describendis: ita hic, qui primus in orbem venit e coelo, solus citra errorem *ταῦτο θεοῦ* et intelligendi et tradendi facultate eminet, quo nullum firmitus fidei nostrae fundamentum scio. Hoc enim magistro ad nos delato optime cautum, ne incerta vagaretur religio dubitaretque imbecillitas vel stultitia humana de voluntate divina, et pietatis exercendae disciplinam ineptam comminisceretur, effectumque, ut cum fiducia quadam in exercenda pietate, h. e. in admiratione consilii divini, et obsequio legum versari possit.

Neque *consilium* et voluntas operis perficiendi deesse potuit illi, quem *ἐκ τῶν ἀνω* fuisse persuademur. Quam in causam Iudaeos ipse Christus inducit commemoratione originis suae Ioh. 8. 21. *ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω (ἐκ τοῦ*

κοσμου) ἔξε, ἔγω ἐκ τῶν ἄνω, καὶ ἐκ τοῦ κοσμου εἰμι
 ego totus a vobis differo. *Vos estis contemptores doctrinae divinae* sensuumque vitiosorum contagio inquinati; ego purus ab his adfectionibus et cupiditatibus consilia divina probo et exequor (v. 38.). Ac longe maxima hominum pars propter imbecillitatem ingenii et iudicii, ortam e sensuum impetu rerumque adspectabilium suavitate, pravis et carnalibus sensibus occupatur ante, quam animum instituere ad veros quaerendos alendosque possit. In tanto stupore iudiciiue fraudibus de rebus ἐκ τῆς γῆς, mirum non est adfici earum amore animum atque optare et probare, quae hominum iudicio probantur sensuumque imperio iubentur, rursus averfari per inscitiam et stuporem consiliorum divinorum legumque rationes, neque ita adfici, ut voluntas seria et constans ea, quae voluntate divina iubentur, sequendi et integre perficiendi suppetat. Hanc sive contumaciam erga Deum et ἀπειρίαν sive adfectionem et delectationem de rebus vanis et minime divinis ubique intuemur in homine, non est dubium, quin in numerum τῶν ἐκ τῆς γῆς ἢ ἐκ τῶν κατω referatur. Quae contraria sunt omnia in homine ἐκ τῶν ἄνω, e coelis adveniente, in quibus omnia recta, pura atque integra sunt. Is quidem familiaritate numinis inutritus, divinarum rerum veritate sensibusque a sensuum vitiosorum contagio purus servatur: is unice probat, optat, amat, quae Deo, quaeque divinae probantur sapientiae suntque notitiis consiliorum eius, legum, institutorum consentanea; is denique exempli castitate virtutisque constantia reliquos tantum antecellet, quantum omnes intelligentia et veneratione numinis vincit. Quid igitur de eo sperabimus, qui ἐξ ἀνθρώπου ἐρχομενος inter pec-

tatores vixit? Hoc quidem, ut voluntati divinae satisfaciat, ut nihil committat a consilio, quod exequi debuit, gravi et saluberrimo, alienum; ut eius disciplina et exemplo instituti discamus, quod quidem pauci capiunt, ταύτω φροσεν, ut Paulus inquit Col. 3, 1.

... Restat, ut ostendamus, quanta vis formulae, Iesum de coelo venisse, insit ad *beneficiorum* magnitudinem intelligendam atque commendandam. Ea quidem per se summa esse et minime ex his terris parabilia hominum studiis artibusque, sponte in oculos incurrit: neque repetere necesse est in hac disputatione, quod alii luculenter demonstrarunt, Deum filii sui interventu et virtute vix restitutum fuisse generi humano felicitatem, si aliunde subsidia suppetere. Verum de ipsa beneficiorum ratione et praestantia admonemur. Non enim potuit alia secum e coelo adferre, nisi coelestia, h. e. vera et perennia. Ac si vel debuisset nobis divitiarum, honoris, potentiae humanae et reliquae vanitatis apparatus porrigere ac concedere, vel etiam potuisset: obtulit ex his terris beneficiorum materiam desumere; minime secum afferre e coelo, quod scimus universa illa rerum sensibilibus fluxarumque pompa inane et liberum. Coelestia sperari ab eo possunt, qui ex illa civitate divina nec inops nec vacuus in nostram societatem cooptari voluit et civibus suis bonorum suorum fructum communicare; pro ignorantia veritatis decus; pro lubricatione certa de rebus divinis persuasio; institutio, quomodo Deus sit erga genus peccatorum et mortalium defectus; amoris divini tranquillitatisque humanae nutrimenta; atque ipsius beatoris olim status obtinendi pes haud obscura vel dubia, adeoque sensus et opportunitas. Quae coelitus allata a se ipse Iesus commen-

dat Ioh. 6, 33. 50. sub imagine panis coelestis, de qua supra diximus. Ac non dubitamus, Deum ideo nihil in Christi fortunis reliquisse pulcrum sensibus, admirandum populo, ne hominum sensus excoecati splendore generis, honoris, potestatis et fortunae reliquae, cernere non possent lumen bonorum internorum et inadspetabilem, quod sola intelligentia percipit, sed ut contentis vulgaribus admirationis humanae ludibriis ad illa beneficia *εὐφρανία*, et cernenda et amanda et possidenda converterentur, quae ut sunt longe maiora et praestantiora, ita, fluxis illis et cito perituris, perennia et durabilia.

Haec igitur intueri, haec capere a munificentia Christi decet, ut animus consilium divinum in demisso e coelis filio suo agnoscat, sensusque iustos et tranquillos laetitiae adsumat ac pie venerari Iesum, tantae dignitate praestantem, eiusque, *ἐξ οὐρανοῦ λαλῶντες*, doctrinam admiratione et obsequio addiscat, denique totus studeat, inter tot rerum caducarum, cupiditatumque vanarum illecebras, ad eius exemplum sese componere, qui in his terris civem coelestem amore numinis, sanctitate univ[er]sa et obedientia retulit.

COMMENTATIO
QVA OSTENDITVR
CHRISTVM ALIENVM FVISSE
A
LEGIBVS CIVILIBVS FERENDIS.

THE
JOURNAL OF THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND
VOLUME 10. PART 1. 1880.

Ad piam dignamque homine Christiano memoriam Iesu Christi imprimis pertinere videtur et hoc, ut animum nostrum erigamus ad notitiam ac sensum felicitatis et bonorum, quae ab eius institutione et praeceptis proveniunt, in quibus quanto est usus promptior certiorque et illustrior, tanto iucundior magistri memoria, incitatio gratiae erga eundem mentis adfectus, pietasque constantior erit. Intelligere unius sapientissimi optimique doctoris praecepta beneque vivendi instituta, quae exposuit, quae praescripsit, quae commendavit cultoribus suis; eorum vim, consilium, fructus beatissimos exquirere; intueri, quid docuerit sive ad evehendam naturae nostrae dignitatem, sive ad animi labem delendam, sive ad regenda vel acuenda virtutis studia, sive ad hominum consociationem adiuvandam et confirmandam; haec tenere, ad iudicium rectum et promptum de meritis Christi plus refert, quam indagare vel scire infinita alia, in quibus nonnulli omnem pietatem Christianam servatorisque nomen et honorem contineri, e quibus salutis nostrae summam et spem aptam esse volunt; his bene uti, is longe praecipuus institutionis Christianae fructus habetur. Bene quidem sive lege sive adhortatione et praecepto utuntur, non modo hi, quibus nihil sanctius est, quam se ad illa morum actionumque directoria pie com-

ponere, verum illi quoque, qui νόμος νόμιμος utuntur, ut Paulus ait 1 Tim. 1, 8. hoc est, legitime et apte ad monitoris consilium. Ac nescio utrum gravius peccetur negligentia et protervia, quae omne legum onus excutit ac magisteriis obtemperare omnino renuit, an imprudentia, quae magistri auctoritatem in forum plane alienum inducit, eoque loco et tempore institutis et praeceptis eius adhaerescit, a quo quam maxime abhorrent. Illa quidem animi adversus bonas leges rebellio non legum sanctitati nec imperii auctoritati, sed ipsi auctori funesto exitu nocet: in hoc autem abusu aut superstitio latet, similis Christianorum quorundam, qui Moisaica decreta in rempublicam Christianam, vel Iureconsultorum, qui Romanas leges in Germaniae fora perperam transtulerunt; aut occasio nascitur tum dubitandi de sapientia magistri, male et futiliter praecipientis, tum accusandi auctoritatis praesumptionem et dominationis libidinem, quae in aliud, quasi territorium temere excurreret, quod est a viro bono et modesto alienissimum. Neque profecto huius imprudentiae exempla desunt in usu legum vel, si mavis, praeceptorum Christi, ex quibus nonnulla videmus in ipsum forum civile migrasse, et, cum sint ad regendam vitam privatam proposita, ipsis magistratibus in munere gerendo et causarum definitionibus tanquam regula iuris sanctissima, auctoritate Christi inviolabili praescripta et commendata esse multis videri. Adversus eam igitur opinionem, praeiudicatam magis, quam certis rationibus nixam et declaratam, constituimus ostendere, *frustra Christi praecepta ad res civiles et publica iudicia transferri*. Quod argumentum, si non novitate, quam plurimi quaerunt nostra aetate, alliciens, tamen non dubitamus, quin sit nostris

nostris temporibus aptum et cum religione coniunctum. Pertinet enim ad iudicium de officio et auctoritate Christi, in quo ipsa Servatoris nostri reverentia nos docet et iubet circumspectius versari, et sedulo cavere, ne meritis, quibus vere inclaruit, detrahamus quidquam, neve iustas eius laudes incrustemus fictitiis, quibus vel laus iusta suspecta redditur, neve auctoritatem, qualem ipse refugit, invito conciliare tentemus, nostro praefertim tempore, inter tantam hominum multitudinem, qui Christo honorem, nobis autem felicitatem et bona eius invident et, praedonum more, ubique inhiant ad exspoliandam sanctissimi nominis auctoritatem. Hinc audias, Jesum in ipsa humilitatis umbra insidias struxisse reipublicae, adfectasse imperia, ad honores civiles adspirasse et, spe ac molitione novarum rerum praeter opinionem deiecta, animum et socios ad augustius longe imperium, invisibile ac beatius, adplicuisse *). Illinc clamatur, concidere civitatem, in qua Christianae leges valeant, perniciofa magistratibus civibusque esse praecepta religionis nostrae sanctissimae, adeoque deiiciendam, decurbandam, reprimendam esse disciplinam, quae privatim forsitan profit, publicam salutem impediatur et reip. incommoda plurima, pericula, interitum adferat **). Utrunque id maxime spectatur, ut Christi honor extenuetur, qui sive vanis ausibus sive stultis legibus desipuit, desipuit certe. Horum igitur commen-

tis

*) *Vom Zweck Jesu und seiner Anhänger. Braunsch. Addi possent praeter alios obscurorum auctorum libellos Horus p. p. 209. seqq. et Bahrdt scripta. inde a quinque annis effusa.*

**) *Das einzige wahre System der christl. Religion. Berl. 1787.*

cam, legibus dominari, arbitrio, voce, nutu de hostis et calumniis, post allorum studia *), refutandis apta erit disputatio, quae monstrat, nihil contineri in institutione Christi, quod civile imperium spiret, nihil ab eo sancitum, quod ad regimen reipublicae spectaret, nihil constitutum, quo princeps vel magistratus aliquis uti ad tractandas causas regendosque populos deberet.

Nec iam quaeritur, utrum a religionis Christianae praeceptis respublica insignem aliquam utilitatem aut sperare possit aut consecuta fuerit, civitasque, in qua mores ad huius disciplinae sanctitatem componuntur, iis bonis fruitura sit, quae legum civilium consilio, auctoritate et obsequio parantur. Etenim si auctoritate ea quaestio definiri potest, habemus Virum gravissimum, qui, quid e republica sit quibusve rebus salutis publicae certissime provideatur, acute perspexit, *Hugonem Grotium*, qui, nihil ~~esse~~ inquit, in disciplina Christiana, quod non profit. *Res ipsa loquitur, et extranei coguntur agnoscere **)*; si factis et eventu declarari debet, dies docet et historiarum monumenta et regnorum fata ***); si ad altius examen revocatur, negari nequit, tantum abesse, ut a disciplina, quae audaciam et malitiam, unde

*) Inprimis legi merentur I. Tobler *Gedanken und Antworten zur Ehre Jesu Christi und seines Reichs*. Zürich. 1780. et *Diff. Legati Stolpiani, nullum in ethica Christi esse praeceptum, quo et singuli cives in commodis suis sequendis et principes in republica secundum politices regulas administranda impediuntur*. Lugd. Batav. 1782.

**) H. Gratius *de Iure Belli et Pacis*. L. 2. c. 20. §. 49. p. 350. ed. Amst. 1670. Adde et Puffendorf *de concordia relig. Christi cum vera politia* §. 6. 7. et elegantissimum librum: *De l'importance des opinions religieuses* par M. Necker. Paris, 1788. 6.

***) Cf. Tyge Rothe *die Wirkung des Christenthums auf den Zustand der Völker in Europa* Koppenh. 1775. seqq.

unde omnia crimina, lege civili compeſcenda, erumpunt, ex animis evelleret, virtutisque ſive ſenſus infunderet, ſive ſtudia acueret, ſive efficientiam proveheret, ut ab hac diſciplina civitati quidquam netuendum ſit, ut ea nihil aptius, utilius, efficacius ad publicam felicitatem vel excogitari conſilio, vel inſtitutione tradi poſſit, niſi male conſultum eſt a veteri ſapientia legiſlatorum civitatibus, qui non minorem curam moribus ad honeſtatem fingendis formandisque animis, quam actionibus regendis, conſilio, inſtitutis, legibus impenderunt. Si quidem privati mores ad bonum et honeſtum diriguntur, officiis peragendis vitandisque iniuriis et criminibus homines uſu adſueſcunt. Nonne bonos cives laudaverim, nonne eorum multitudine ſecuram, beatam, florentem civitatem dixerim, cum animi ad frugalitatem, continentiam et patientiam ſunt adducti, cum, amoris vinculo colligati, nihil pace, fide, communis ſalutis ſtudio ſanctius habent, h. e. cum tales ſunt, quales eſſe decet Chriſtianos, qui ad exemplum et praecepta ſanctiſſimi magiſtri ſemet componunt? Manet itaque hoc, nec in dubitationem adduci poteſt, plurimum felicitatis accedere a Ieſu ad remp. quod eius inſtitutione informati cives multa virtute populari inclareſcunt, ad quam civilium legum vis et auctoritas paucos, nedum neminem, compellit. Neque detrahitur eius laudibus, ſi ad res civiles tractandas et adminiſtrandas noluit animum adplicare, nec ludiciorum naevis mederi, nec legum reformatione bene mereri. Profecto non una haec via ad honores ducit, nec unum virtutis theatrum in foro aut acie aperitur, nec is tantum vir magnus, praeclarus, dignusque immortalitate habendus eſt, cui fortuna dedit, capeſſere rempubli-

gam,

noribus, fortunis, vita hominum decernere: sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ad gloriam ostendit. Pulchrum est, bene facere reipublicae, tueri cives, coercere iniustos: sed iniustitiae motus opprimere, pectus adversus vitiorum incurfus tueri, bene facere humano generi, id longe pulcherrimum. Ea quidem Christo laus servatur: is honor summus ad unum eum maxime referendus est, semperque referetur ab illis, qui rerum invisibilium veram excellentiam animo capiunt, neque visibilium splendore excoecantur.

Iudaeorum quidem ingenium semper proclive fuit ad expectandum regem, qui sapienti reipublicae Israeliticae administratione, legibus, armis, victoriis, pace, aureum seculum redderet. Ac persuasit eam opinionem et spem, valde blandam populo, rerum sensibilium vano splendore capto, ipsa veteris prophetiae auctoritas et vaticiniorum litera, cui, securi πνεύματος, adhaerescerent. Videas enim, in his ducem Mosi, celeberrimo legislatori, similem Deut. 18. 18. promitti, et regem Messiam, omni virtute imperatoria insignem, Es. 9, 6. 7. belli pacisque artibus excellentem, et legibus editis ita celebrem, ut vel barbarae gentes earum imperio uti cuperent Es. 60 sqq. Sed eum tum maxime votis desiderisque expetebant, cum non sine gravi dolore intelligerent, non modo iustitiam, legibus adstrictam, e iudiciis, et probitatem e vita exulare, (quod facilius toleratur, dummodo leges adsint), sed ipsas leges patrias, Mosi et prophetarum auctoritate olim sanctitas, iam cedere coactas victorum arbitrio, iam barbaris commixtas, iam novis doctorum suorum decretis et παραδόσεσι auctas, iam sententiis iudicum profanorum subiectas, pristinam sanctitatem amisisse.

Tum

Tum reddi sibi postulabant a Deo regem, cuius prudentia et pietas violatis legibus decus, corruptis integritatem, neglectis auctoritatem restauraret, redderet iudiciis honorem, imperio maiestatem, reipublicae formam antiquam, novis sanctionibus stabiliendam et emendam. Quid igitur Christus? Nihil innovat, nihil immutandum suadet, Matth. 5, 17. — 19. exemplo obedientiam tyrannis praestandam commendat; violenta consilia, resistenciam adversus vim publicam, seditio- nes prohibet, tum quoque, cum leges a iudice defere- rentur et inferretur iniuria, Matth. 5, 39 sqq. *); iu- dicia reveretur, et ab invektivis orationibus in magi- stratum, minime iustum et clementem, abstinet et pu- blico facinori parcit, dum privatum quodque graviter castigat: Romanam dominationem patientius fert, quam reliqui Matth. 22. 21. negat se regem esse, cuius vel leges ut imperij inimicae, vel vis aliqua, periculum minans reip. metui possint Ioh. 18, 36. in montanam solitudinem secedit, ne a populo rex proclamaretur Ioh. 6, 15. quin et causarum privatarum arbitria, ad se de-

lata

*) Mirum est, vim huius sententiae, a multis inde a Iuliano Imp. in calumniam religionis Christi converfae, impediisse interpretes, cum clarum sit, tribus formulis iniuriam pu- blicam describi, quae fit vel ignominia illata (κολαφιζων) cuius exemplum extat Matth. 26, 67. vel rapinis et exspo- liatione partium (λαβειν χιτωνα), vel violentiis et servitio- rum exactione, quo pertinet αγγαρευειν, ad cursus publi- cos cogere. Adversus hanc igitur iniuriam Iesus vetat se- ditionosa consilia agitare (μη αντιστασθαι) ac monet, cedere tempori, paratum esse ad atrociora perferenda, pacique publicae ius, fortunas, vires omnes, libertatem ipsam post- ferre. Cf. I. G. Krafft Diss. ad h. l. Erlang. 1765.

leta, quibus sine crimine et audacia, pro more istorum temporum et beneficio, Iudaeis concessio a Romanis, uti potuisset, omnino recusat, haud alia ex causa, quam ut omnem publicae iurisdictionis impeditae vel turbatae calamitatem amoliretur Luc. 12, 13. Ioh. 8, 11. denique vanam discipulorum quorundam cupiditatem et ambitionem, quae ad iudicia efferrī vellet, magna cum indignatione gravique obiurgatione castigat Luc. 22, 25. Hunc igitur virum, qui exemplo sanctissimo, factis plurimis, frequenti admonitione demonstravit animum, a libidine imperandi, a causarum civilium et cognitione et administratione et reformatione, et a temeritate turbandi iudicia legitima abhorrentem, huncne existemus a semetipso descivisse, et foro, cuius causas unquam attingere noluit, leges scripsisse?

Sed non minus intelligitur, quantum a rerum civilium commercio sese continuerit, considerando *confessio*, quo vixit et docuit, et intuenda ipsius *religionis*, ad quam melius tradendam acriusque commendandam et latius propagandam venit, *natura universa*. Ac quantum inter legislatoris et regis provinciam ac religionis emendandae munus dissimilitudo intercedat, sponte in oculos incurrit. Utrique curae fundus quasi proprius constitutus et assignatus est, in quo habitat, quem arte diversissima colere decet et purgare, e quo utilitas, modo et ratione valde dissimilis, capi potest. Religio tota animi est, quem notitiis divinis imbuit, tranquillitatis, spei, virtutis sensu implet et regit, atque in rebus expectandis vel averſandis ad tuendam naturae nostrae dignitatem exercet; nec ea corporis actiones definit certo genere et modo, nisi quod eas universa amoris vi subigit

igit dirigique. Quod longe secus reperitur in policia. Haec enim, posthabita animi et consilii, quo agitur, cura, quae facile conscientiae vim infert ac in tyrannidem abit, externas actiones moderatur, civium fortunas vitamque tuetur adversus fraudes et violentias, nec aliud quidquam spectat, quam cavere calamitates publicas, avertere bella aliasque pestes reipublicae, pacem servare, et similia; denique rebus agendis fugiendisve maxime praestit. Religio inscitiam, errores, cupiditates, vitia corrigit, ut quae sint aliena a Dei consilio et exemplo: haec flagitia reprimat, ut quae securitati et quieti publicae perniciose adferant. Illa reverentiam et amorem erga Deum ingenerat, ut facere, quod abhorreat ab eius maiestate et sanctitate, nolis, utque eius auctoritate admonitus erectusque beneficiis ac promissionibus amplissimis incitatus bona quaecunque et honesta perficias: haec monet, ne quod a commodis societatis abhorreat, ausus perpetrare, poenarum minis voluntati imperat et renuentem cogit poenarum severitate. Illa bonis internis, quae sola immutari non possunt, et perennibus prospicit: haec fluxis et terrestribus. Illius igitur instituta certa, durabilia, perennia sunt: huius leges in tanta rerum externarum vicissitudine non possunt non mutationibus obiecti. His, quid consentaneum, probabile, iustum sit, definitur: illa ut quaeramus, ut perficiamus, quicquid iustum et utile cognovimus, hortatur et movet. Iam si adeo dispar est religionis et politicae consilium, studium dissimile, obiectum omnino diversum, contrarius plane regendi actiones humanas modus, ut esse constat: tum quidem Iesus constituta lege civili non minus ut-

tra provinciae suae limites vagaretur, quam solent legum autores, aut veritate praescripta, quae crederetur, aut definito cultu divino, qui animi est, non corporis. Sed ad id consilium Iesu Christi, tradendi religionem, omnia, quae docuit, mandavit, commendavit, referenda sunt. Idque magis clarum fiet, ex ipso argumento doctrinae sanctissimo, etiam tum, cum de privata et domestica virtute commonefacit. Iustitiam quidem (ut exemplo res illustremus) castissime servare iubet, commendat beneficentiam, integritatem laudat, verum quid iustum sit, quo modo paupertati succurrere debeat, qua prudentia temperare integritatis studia, hoc non docet, sed proprio cuiusque iudicio, recto per naturam et sapientiam, relinquit. Educationem liberorum negligere graviter prohibet; verum qua arte, quibus mediis domestica disciplina instruat, et regatur, id non per leges christianas sed aliis longe rationibus praescribitur. Similiter quid pulchrum, quid honorificum sit, minime praeiudicat, verum id caute explorare et ad id, quod tuo iudicio maturo hominumque opinione haud vana decus et honorem adferre reperisti, summa contentione virium adspirare, cohortatur. Eadem igitur via et moderatione putandus est nihil praescribere magistratui nec officiorum gerendorum rationes exponere vel, quid e republica sit, praerogativa sententia definire: verum mentem ad prospiciendum saluti communi excitare, atque, cum reperit, quid fieri debeat, ad id strenue exequendum impellere.

Iesus cum mandata daret de religionis summa, voluit eam fieri omnium regionum et temporum.

con.

consilio quidem ut gravissimo, ita sapientissimo. Quo si stabilire rempublicam civilisque felicitatis partes omnes amplecti vellet, id, saluberrimum suapte natura et amplissimum, non posset non circumscribi et cadere. Quod intelligi non melius quam Iudaeorum exemplo potest, quorum in republica, Mose auctore, videmus religionem veluti defixam et implexam teneri, adeoque illius limitibus circumscribi, eiusdemque calamitate et interitu deiici. Tantum enim abest, ut extra Palaestinam leges Mosaeicae integrae conservari possint, ut potius maior earum pars, relicta Israelitarum patria, libertate diminuta, et mutato coelo, vim omnem amiserit hodieque inter ipsos exules exulet. Civilis prudentia constituit leges, cuiusque civitatis ingenio aptissimas et convenientissimas, quod quam multiplex, quam varium, quam mutabile reperiatur, norunt omnes. Aliud tempus, coelum aliud alia instituta postulat. Quaedam barbaris scribuntur: aliae mitioribus et humanioribus ingeniis adcomodantur. Aliae rebus publicis conveniunt, aliae imperiis. Novus status, mutata vitae domesticae conditio, progressus ad cultum, divitiarum maior affluentia vel diminutio, et alia, novas identidem inducunt, si quidem, qui gubernacula tenent, prudentia et sapientia naucleri uti voluerint, qui curam, studia, mandata ad tempestatum rationes attemperat. Haec igitur sive rerum externarum vicissitudo, sive soli, aëris, coeli diversitas, sive denique ipsa causarum, quae subinde in rep. incidunt, et vitiorum, quae perniciem minantur, novitas, novarum legum mater et suavor, non patitur induci leges perennes, omnique regioni, formaeque civili proficuas, cum religione, quae cun-

his regionibus et populis et aetatibus adeoque universa generi humano per naturam suam accomodatur, dum doctrina, praeceptis et institutis praecipue animi felicitatem, cuius partes ubique locorum et temporum eadem sunt, quaerit et procurat ac evehit. Neque tum res periculo caret, siue eiusmodi mandata retineas, siue abroges, quorum alterum melioribus, quae praesto essent, introducendis officit, alterum ipsi religioni infestum est, cuius sanctitas, illis labefactatis et electis, facilius perturbatur, utrumque tum religionem, tum eius auctorem, in contemptum adducit.

Denique res ipsa loquitur, inter tot servitoris nostri mandata, quibus omne fere actionis genus circumscribit, existere nullum, nec de modo bene ac prudenter administrandi reip. de causis forensibus aut gerendis aut definiendis, de vita civili ad normam certam componenda, nec ad eos, qui vivunt in foro atque ad has causas sese contulerunt. Nam iustitiam erga omnes exercere, more divino, studere aequitati, uti clementia, abstinere a violentiis, amare veritatem, et reliquae virtutes, quas commendat, profecta non tantum habitant in foro et tribunali, iuxta thronos principum, vel inter iudicum subsellia, neque in his locis praecipue, sed communia omnium sunt officia, adeoque virtutis potius praecepta, quam iuris dicendi vel administrandae reip. regulae. Deinde ipsa mandata Christi nonne ad auditores spectant, qui tum docenti ac monenti assiderent? Eosne vero putes fuisse rectores civitatum, praesides provinciarum, magistratus, iudices? Minime quidem. neque enim Christiani tum ullam reip. curam attingebant, non sedebant in foris, non occupa-

bant

sant tribunalia, non imperitabant civibus. Ad hos igitur si spectant orationes et admonitiones Christi, aut quod non sine impietate statuitur) inanes sunt, (ad eos nim loqueretur, qui eum non audirent), aut ad vitam uiusque privatam et disciplinam domesticam referuntur.

Hac igitur observatione didicimus, omnia Christi ista, siue his morum corruptelae corrigantur, siue actionum directoria contineantur, privatos homines privatasque actiones adficere, ac citra eius consilium in iudicia introduci. Neque dubitationibus locus superest, qua nonnullos grauer angere videmus, siue cum aliquid praestari iubetur a magistratu, quod Christi admonitione interdicatur, siue um causae incidunt in administratione civitatis, in quibus religio salusque communis vix coire posse videntur. Hac observatione malae plurimorum calumniae proferuntur, non modo eorum, qui ministros religionis et, ut illi maluat invidioso nomine, sacerdotes pro ore suo ambitionis et *πρεσβυτερ* reos aguat, cum decretis suis sub religionis praetextu in fora involare dicantur, verum aliorum quoque, e quorum sententia religionem ipsam, utpote inimicam decretis suis auctoritati et saluti publicae, e civitate eiciendam esse proclama-
atur. Etenim si in praeceptis universis culpa talis non ierit, de singulis non laborandum valde est, quae etiam ad reipublicae curam pertinere viderentur, essent tamen ex universorum mente constituenda, et rebus vitae accomodanda. Sed iuvat rem singulis exemplis breviter declarare.

Ac primum *iurare* quidam nefas esse decernunt secundum admonitum Matth. 5, 33. ac, dum id praecceptum iudiciis scribunt, magnis difficultatibus impediri

fese sentiunt. Nam aut proscribenda est iuris iurandi religio e foro, aut, ut admitti possit, multae artes interpretationis tentandae, qua praecepti vis et amplitudo restringi et caute circumscribi solet. Sed adversus illud ipsius administrationis civilis vincit necessitas, quae hac religione nullo modo carere potest: in his autem frustra laborasse interpretes, ipsum eorum diffidium ostendit. Quid multa? Non est iudiciis scriptum mandatum, quod vitae et disciplinae privatae corruptelas emendat. In promptu enim fuerit demonstrare, orationem universam spectare ad auditores, qui tum institui cuperent a novae meliorisque disciplinae magistro, h. e. ad Apostolos et reliquam e plebe turbam, et Pharisaeorum, qui tum privatos mores populi regerent, com mentis, levitati ac fraudi valde amicus, adversum ire; et ad publicas causas minime descendere. Neque uspiam legimus, formulas iurandi, damnatas a Christo, *per coelum*, *per aedem sacram*, *per caput* et similes, in fora fuisse invectas. Quamobrem cum privatim ab omni iureiurando, in quacunque demum causa, quacunque formula, quocunque id consilio praesterur aut quaeratur, omnino abstinere decet Christianum: liberum iudici et inviolatum ius servatur, ubi consentaneum fuerit, hac religione solemniter cives obstringere, nec peccant, qui, ad servatoris nostri exemplum, eadem obstringi se patiuntur.

In eadem orationis serie Matth. 5, 39 sq. superius evictum est, ausus privatos adversus iniurias publicas prohiberi. Hocne liceat ad civitatum rectores transferre adeoque bellorum gerendorum ius adimere Christi auctoritate? Nihil profecto ineptius aut excogitari poterit aut statui de mandato, quod totum versatur in exem-

em.

emplis iniuriae, homini privato illatae, mitemque et patientem animum commendat. Nam reipublicae profecto nemo colaphos unquam inflixit, neque eam ad cursus publicos coëgit. Sed est hoc caput ab aliis adversus fanaticorum quorundam decreta et Baylii aliorumque dubitationes occupatum et explicatum.

Finiam in praecepto *de divortio* Matth. 5, 31. 32. 19, 3-9. in quo multis visum est, acerbius ac austerius iubere Christum, duriusque iugum imponi, quam vitae tranquillitas et reipublicae necessitas suadeat. Non dicam de querelis eorum, qui, divisus licet animis et ingeniis contrariis, post initum matrimonium ex lege una vivere coguntur, hoc vero est, ad perpetuam miseriam condemnantur; dicam tantum de difficultatibus et controversiis, quibus iudices saepe implicatos sese sentiunt, cum quaestio de dissolvendis matrimoniis incidit, in qua definienda, cum omnes, praeter *prophetas*, divortii causas reiciunt, verendum est, ne saepe nimis graves imprudentiae poenas luant coniuges, neve inimicitis, iris, caedibus, materia porrigatur, neve publica quies et salus periclitetur: contra si forte alias quoque causas divortii admittunt, timent, ne boni Christiani officium laedant et honorem Iesu arbitrariis suis violare audent. Sed avertitur totum, si quae praecepti, quod in manibus habemus, vis, quodve consilium et quasi domicilium sit, recte fuerit intellectum. Ac primum sanctum est eo tempore ac loco, cum divortii ius singulis adhuc concessum esset nec publica iudiciorum cognitio et definitio in dissolvendo matrimonio intervenire. Quemadmodum licuit pro arbitrio uxorem ducere, ita pars disciplinae domesticae erat, eandem, etiam leves

ob

ob causas, expellere e familia sibi que habere rem suam iubere. Haec igitur consuetudo, non quidem propria Iudaeis, sed ubivis obvia, cuius etiam inter ipsos Christianos exempla recurrunt, illa igitur consuetudo, infesta coniugiis, controversiae eruditorum inter Iudaeos locum dedit, cuius arbitrum Pharisei Iesum constituere non dubitabant, non quidem eo, ut, quid magistratui liceret in his causis statuere, definiret (nec enim eae communiter ad forum deferebantur), sed eo, ut de causis legitimis repudii *privati* sententiam ferret, non iudiciis, sed scholis *). Apte igitur ad hanc quaestionem responderet, nefarium esse, dimissionem scribere ob quamcunque causam uxori, non competere marito ius vinculum sanctissimum pro arbitrio relaxandi vel dissolvendi, nec posse unius partis arbitrio, coeco et crudeli, alteram officiis suis exsolvi, sed perdurare matrimonium ita, ut, si quae pars, seiunctione privatim facta, novum coniugium inire velit, adulterium committere iudicetur. Atque haec interpretatio adiuvatur non modo serie orationis Matth. 5, quae unice ad privatos homines dirigitur, verum ipsis formulis. Eae enim hominem privatum describunt, *ὁς ἀπολυε γυναῖκα αὐτοῦ*, iidemque *βιβλίον ἀποστάσιον* scribere iubent, in quo nemo instrumentum publicum sed libellum privatum editum agnoverit. Non itaque intercedit Christianae legis religio, quo minus decreto principis vel magistratus, quorum cognitioni, haud sine insigni utilitate, lites in hac causa hodie subiectae sunt, solvatur connubii vinculum, nec Christi auctoritas obstat, si quod iudicium, prudens ac cautum, gravibus

*) Ita quoque de his verbis Christi iudicat Filati: *L. de conjugio*, et *L. Schott in Einl. ins Eheecht. Erl. 1786.*

ex causis matrimonia dissolvit et, divortio facto, solutis partibus nova connubia ineundi veniam concedit, ubi id rei publicae et civium saluti consentaneum visum fuerit: nec religionis doctores in his causis, mere civilibus, ius quoddam exercere fas est, quos domesticam quidem virtutem commendare decet et commonefacere coniuges de pace et concordia colenda, de multiplici dissidiorum periculo, de fide servanda, de cavenda desertione, quae est dimissionis privatae species, aliisque officiis, ceterum, si lites devolutae sint ad iudicia forensia, ad exemplum Iesu Christi sanctissimum cavere, ne iustitiae prudentiaeque magistratuum praeveniant modumve praescribant, vel in forum, mutatis officii sui terminis, invehant dicta, quibus Christus privatam vitam et domesticam disciplinam corripit.

Haec exemplis quibusdam praeceptorum Christi declaravimus, quod supra posuimus, noluisse Christum legislatoris auctoritate uti, nec se umquam rebus civilibus immiscesse. Quod quidem consilium non prohibet magistratus, quin mandata Christi, sive propter reverentiam erga Iesum, cuius doctrinam profitentur, sive ob alia quaedam commoda in forum migrare iubeant, (id enim usitatum fuit et liberum cunctis legum ferendarum praesidibus, ut a virorum sapientum consiliis et institutis, quicquid aptum ad promovendam felicitatem civium rectumque in administranda iustitia videretur, repeterent suisque legibus veluti intertexerent); vetat tamen, provocare in legibus civilibus ad auctoritatem Christi, easque duplici quasi religione commendare ac iis tantam tamque inviolabilem auctoritatem concedere, ut nec abrogare quidquam nec eas abrogare

92 CHRISTVM ALIENVM FVISSE ETC.

liceat, sicubi e republica visum fuerit *). Quod quidem citra Christi consilium mīgravit in fora et iuris civilis instituta, id citra iniuriam in virum summum impune removeri poterit.

*) Conferri quoque possit, brevior commentatio *Anonymi Iddi* religione Christiana in foro civili caute adplicanda, multo minus ad illegitime natos a successione excludendos usurpanda, nuper recusa in *Niederländischen Archiv für Jurisprudenz und juristische Literatur*. 1 B. 3. St. 1788. quae varia exempla profert quamvis sitre in causis secularibus religio adplicetur, v. c. adversus usuras Luc. 6. vel de bona debitoris fide, necessaria, ad praescriptionem extinctivam, propter Rom. 14, 13. vel de iniustitia actionum civilium ob Matth. 5, vel. quod fere ridiculum est, de excludendis liberis illegitimis a successione, propter legem de castitate et coniugio. Verum recte additur a V. CL. p. 147. *Religionis chr. praecepta in foro externo tum demum normam decidendi suppeditare, quando a) causa, de qua agitur, immediate cultum divinum concernit b) a legislatoribus sancitum est, ut in hoc vel illo casu sacram scripturam index sententiam ferendo sequitur, id quod circa matrimonia inter consanguineos et adfines inveniunda, item ratione divertiorum contigisse, neminem fugit. Haec ille.*

DE
E D E M T I O N E
▲
P O T E S T A T E D I A B O L I ,
I N S I G N I C H R I S T I B È N E F I C I O

THE OFFICE

OF THE

SECRETARY

PROOEMIUM.

Beneficiorum Christi duplex in genere videtur ratio: una alia ex naturae divinae consortio fluunt, alia, illi eidem propria, cum consilio perditum hominum genus restaurandi arctius connectuntur. Illa cum patre communia habet, cui voluntate et vi est coniunctissimus; ad ec omnes actiones pertinent, cum incarnationis sine haerentes, quas filius Dei, postquam homo factus est, his praestitit atque adhuc nostrae confert saluti, quam etsi Deum autorem recte dixeris, quia ad voluntatem et consilium Dei peragebantur, tamen, quum omnisi ab homine perfici poterant et ad hominum reformationem unice pertinent, earum tamen gratia Christo sollebatur, cuius generis sunt reconciliatio cum Deo, purioris disciplinae et sacramentorum institutio et praeter illa liberatio a peccati mortisque et diaboli potestate.

Sed in omni beneficio duo praeprimis sunt spectanda: alterum, ut scias id collatum vere et saluti tuae contingantaneum, alterum, ut aestimes. Atque cognoscitur eidem facile, ubi tenueris, miserum te esse, si illo careas: aestimatur autem tum ex collatoris animo liberali ac benigno, tum ex bonorum, quae vel tribuit vel est se trahit, necessitate, magnitudine et copia. Sed
neu;

neutrum a pia mente poterit negiigi. Namque prius contra ingrati animi foeditatem praemunit gratumque affectum excitat: posterius regit eundem et acuit atque impellit. Vnde in his beneficiis, quae Christo nos devinciunt, recensendis, hoc maxime agendum erit, ut, qui felicitatem suam scire possunt et obtinere ab eo partam cupiunt, vere cognoscant et nec erronee nec ini-que sentiant de salvatoris officio. Nulla enim gratia est, quae ementito beneficio refertur per errorem, nec ea iusta dicitur, quae in parvis haeret, magna praeterit; denique inutilis erit et minime salutaris homini, quum nec Deus salutem tribuit, nisi promissam et acquisitam a Christo, nec homo obtinet, nisi quam sperat ab hoc auctore ac firma animi fiducia ad se derivat.

Atque hae cautiones in beneficio, quod in redemptione a potestate diaboli ponitur, prae reliquis videntur necessariae vel ob hominum impietatem vel ob beneficii memoriam. Impietas quidem hominum hac nostra aetate non veretur aut denegare Christo hanc gratiam, quam sacrae literae laudant, aut, non sine gravi erga Deum iniuria, id beneficium extollere, quum diaboli dominium parum absit, quin exaequet divino: aut fabulas quascunque anilibus nugamentis credere, ut, quod dicunt, huic bono augustius constet pretium: aut formulis obscuris uti, quae facile ad superstitionem adducunt. Beneficii autem memoria cum solemnis sit Christiano populo et in puerili quoque institutione colatur, Luthero etiam in catechesi autore, facile patet, quantum intersit pie de eo sentire et recte docere: non tantum, ut nostri veritatem iisdem S. Scripturae verbis traditam habeant, sed ut intelligant etiam certa-que fide teneant, atque ita non minor verbo divi-

no quam Salvatoris benignitati honos conservetur. Quamobrem operae me pretium speravi facturum, si hanc materiam diligentius ad S. Scr. mentem explicarem, collatis antiquiorum Ecclesiae doctorum sententiis. In quo si quis nova quaesiverit et ad reformandam publicam ecclesiarum nostrarum doctrinam congesta, eum libenter concedimus spe sua excidere: si autem hunc locum, omni opinionum cupiditate aut temeritate aut praeiudicio detracta curatius quam alias si magis perspicue definitum, a nobis aequus arbiter iudicabit: non tam nostro ingenio laudem quam Christo, summo nostro bono, gloriam vindicabimus.

Sequimur ergo sacrarum literarum testimonia, quae et imperium quoddam inter homines tribuunt diabolo et destructionem huius imperii ac liberationem a miserissima captivitate, Christo mediante, factam esse demonstrant, Vnde bipartita erit huius loci disputatio. *Prima* istud diaboli regnum describet: *altera* liberatos homines per Christum docebit. Ex priori parte patefcet, vere, ex altera praesertim, insigniter beneficum esse, qui ab illo nos redemit.

PARS PRIOR.

quae de potestate diaboli agit.

Disputatio de existentia diaboli s. spiritus pravi pravarumque rerum promotoris cupidi, multis multorum studiis, exagitata, nec adhuc, hoc induciarum tempore, finita, omnino supervacanea erit hoc loco. Nam qui negant cum rationis decretis et religionis sanctitate conciliari posse opinionem veterem de pravitate et studiis

geniorum quorundam, in quibus contra naturam res longe dissimiles, vis eximia et malignitas summa animi coalescerent, concedunt saltem, scriptores sacros, dum de Satana loquuntur, ad decreta vulgaria orationem suam componere, atque ita differere, ut ea nec infringant nec profligent, verum ipsum opus Christi salutare cum hac opinione coniungant et in eo describendo, laudando, commendando formulis utantur, quae popularem traditionem sequuntur, atque ex ea apte deducuntur et liberaliter declarari debent. Qui autem sive aliis argumentis, incertis quidem et dubiis, sive auctoritate sacrarum literarum, quae Diaboli mentionem faciunt, commoti, fidem de existente quodam Satana eiusque cum rebus humanis consortio non ausint abiicere, atque aut temerarium putant, negare id, quod a sensibus et experientia est remotum, aut impium existimant, in dubitationem adducere quidquam eorum, quod Apostoli credere aut statuere videntur, aut indignum Christo et Evangelii doctoribus iudicant, loqui cum populo, etiam tum, cum eius decreta, in quibus formularum origines latent, minime probantur, et ad errores vulgi accomodare orationem: hi quidem non erunt novis argumentis convincendi, verum potius de vi formularum, quibus fidem suam superstruunt, certa atque perspicua admonendi. Nam etsi is non errat, qui Diabolum vanum quorundam philosophorum figmentum esse negaverit, tamen facile prolabitur ab hac opinione ad errorem, multo magis periculosum, de tyrannide Satanae, et vi, qua is, Deo similis, valeret in humanis rebus, grassaretur inter homines, et quidquid impium, horrendum, foedum est, id in orbem nostrum, pessimus auctor, immitteret.

Con-

Concedi igitur mihi postulem, tum Christum et Apostolos reperisse inter suos decreta de Diabolo, undeque orta, (nec enim origines huius opinionis ad liquidum perducere poterunt, nec facile exponi, utrum Sathana aliquis Iudaico ingenio inventus, an orientali h. e. Chaldaea sapientia confectus, an utriusque compositione formatus fuerit): tum eos, nulla ratione impedire vulgarem opinionem de vi et studiis Diaboli, sive quia non erat in religione coniunctum, haec decreta tangere, quae multis Iudaeis, Sadducaeis, omitti et repudiari sciunt, sive quia sapientis magistri est, popularium formularum involucris uti ad puriorem veritatem exponendam atque commendandam; tum denique, non existisse eosdem ab institutione Christiana hanc materiam, iam tum, cum Christianos, e gentibus profanis coarctatos, docerent, quos Iudaicae de Satana opinionis aut perditionis rudes fuisse ante conversionem, sponte intelligitur. Cum his igitur Paulus et Iohannes, uterque Evangelii purioris minister candidus et prudens, non abitant philosophiae Iudaicae formulas communicare quae sic differere, ut eos adversus Diabolum praemuant, ut doceant, agnoscere se divino beneficio ab eius potestate esse liberatos, ut eodem filii Dei erga se merita pietatem Christiano nomine dignam commendent. In hac institutione quae veritatis summa et vis lateat, vid adhuc teneri, probari, commendari posse id intendere, nobis quidem constitutum est.

Εξουσιας (quia de hac disputamus) vox e sacris literis petita Act. 26, 18. Col. 1, 13. transit in libros doctorem non eodem et constante significato, sicut in plerisque ferri solet, quae ex hebraeo dicendi genere exponenda ad divinae graecitatis fidem exiguntur. Nam vel imperium ac

regnum diaboli denotat: vel potentiam eiusdem et universam, qua valet, vim omnesque operationes, quibus dominium in homines vel firmare ac stabilire vel exercere nititur. Ex altero igitur significato ὄγγραφου, quodnam eius regnum sit, quoque loco constitutum, monstrandum erit: ex altero de modo et exercitio domini inter homines pauca delibabimus.

Notio, quae est sacris literis consentanea, non alicui certe probatur, quam prior illa, *regnum diaboli*, ex hebraeo loquendi usu conspicua. Sic *Pf.* 113, (114.) 2 Israel dicitur ἐξουσία θεοῦ (יהושע) et ἐξουσία *Dan.* 3, 33. (f. 100. *novae edit. Danielis Romanae*) est מלכות id, quod voluntati alterius subest, *imperium*. cf. et *Ez.* 39, 2. *Dan.* 7, 6. 27. et *Matth.* 28, ult. ubi πᾶσαν ἐξουσίαν ἵ. q. πᾶσαν βασιλείαν. Consimiliter videmus vocem ἀρχῆς usurpari non modo de imperio, quod exercetur, verum etiam de ipsa republica, in qua quis dominatur, uti recte observat ad h. l. *Koppius* V. C. Itaque ἐξουσία τῆς ἀρχῆς, cuius diabolus ἀρχὼν *Eph.* 2, 2 nuncupatur, est *regnum tenebrososum* h. e. a luce seu vera dei cognitione alienum. Ac scio, placuisse nonnullis significationem magis usitatam vocis ἀρχῆς, aëris, quem opinio Iudaica olim daemonibus bonis malisque repletum esse, putavit: sed nec constat, eo tempore Iudaeos his opinionibus fuisse innutritos, nec quam ob causam hoc potissimum cognomine Satanas descriptus sit eo loco, probabili ratione intelligitur nec alienum esse potest, obscuram formulam e similibus ἀρχόντος τῶν σκοτεινῶν et aliis illustrare. Ἀρχῆς igitur synonyma est τῆς σκοτεινῆς *Eph.* 6, 12. ex graeco etiam dicendi genere. v. g. *Homer* inferior aër dicitur αἰὲς (Ὀδυσσ. β. 562.) teste *Heracleide Pontico de allegoria Homeri* et ζοφῶς ἡ ἀρχή.

ἰσχυρῆς cuius rei rationem reddit *Plutarchus de poesi Homeri*: ἄρα λεγεί ζοφον ἡγεροντα, ἐπειδαν Φωὶ οἰκειον εἶχει, ἀλλὰ ὑπο ἡλίου, καὶ σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων ἄλλων καταλαμβάνεται. Sic et in *Orphicis ἀφάνης* et *ἡερίος* iunguntur tanquam synonyma in *Hymn. Eumen.* v. 9. p. 58. it. *Parcae* v. 22. (p. 278. *Gesner*). Ex *Philone* (*de creat.* 6.) eundem vocis ἀνῆς significatum probatum ivit *C. G. Teller* in *Lexico N. T.* (p. 276. Ed. 3.) aliis autem argumentis demonstrarunt *Moldenhauer* in *commentar.* ad h. l. et *Iosche*, *Bibelfreund* T. 2. p. et *C. G. Langii* libellum bonae *Frugis Exegetische Versuche* P. 4. p. 627. Huius autem ἐξουσίας praefes ac princeps diabolus, habetur ἀρχὸν τοῦ κόσμου *Ioh.* 12, 31. 14, 30. 16, 11. Θεὸς τοῦ κόσμου 2 *Cor.* 4, 4. cui quum diserte opponatur βασιλεὺς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς *Col.* 1, 13. societas Christiana, quae Christo capite regitur, non erit ut prolixius demonstratus, vel obtinere hanc significationem in locis Pauli, vel intelligi hoc nomine *imperium Satanae*, rei Christianae publicae plane contrarium. Sed huius nominis vis et origo ex oeconomia V. T. praecipue petenda videtur.

Deus, qui omnium rerum legitimus dominus ac pater habetur, eos praefertim gubernare dicitur, qui iustitiae quasi h. e. pii animi vincula sibi adstringuntur, unde, qui a superstitionis labe puros semet conservant, eo patre ac rectore in unam quasi familiam dicuntur adoptati. Namque sive iustitiam dixeris sive benevolentiam, ea semper fuit supremi numinis dispensatio, unde, omnium herus ac gubernator, piis maxime ducem et moderatorem exhiberet eorumque societatem praefectis dignam sua tutela iudicaret. Bonus enim quisque iis lubentissime praefectus, quos commune felicitatis

studium in unum quasi corpus coniungit mutuaque fides ita obstringit, ut nec praefes velit alios qui pareant, nec hi optent alium cui subiiciantur. Postea populo praecipue Israelitico ducem et imperatorem semet constituit, tum leges ferendo, tum tutela et patrocínio. Legibus igitur sanctum est, ut qui huic adiungerentur societati iisque institutis ultro se obstringerent, insigni fruerentur huius regni felicitate in vero Dei cultu ac *εὐδοκία* maxime conspicua: qui contra renuerent his praeceptis parere, secreti ac proscripti ex republica divina iudicarentur. Ita postquam Deo duce et auctore sacra Deo societas, sive, quod scriptura nominat, *ממשלת כהנים* *Exod. 19, 6.* et *βασιλικὸν ἱερατεῖον* coiliit atque non tam rerum terrestrium apparatu et mercenariis operibus quam animi pietate illi devota fuit, reliqua hominum pars, quae *κοσμος* ob multitudinem per totum terrarum orbem diffusam et *σκατος* ob ignorantiam et impietatem dicitur, ne plane videretur *κεφαλος*, contrariae subiici statuitur potestati, quia segregata a veri Dei peculio (*כְּחֵלֶךָ*) ad nutum diaboli, malorum omnium auctoris, sese composuisse eiusque instituta, peccata quaevis, spretis per impietatem legibus divinis cultuque divino, traditur adamasse. Itaque debitari nequit vel ob hanc causam vel ob dicta Pauli, *ἐξ ἑσίων τε σατανᾶ* proprie esse *gentilismum*, a quo revocandas gentes Apostoli ministerio promittit Iesus *Ad. 26, 16.* et *Col. 1, 13.* revocatos gratus Paulus agnoscit Colossenses.

Haud absimilis videtur ratio temporum N. T. in quibus prioris disciplinae severitas liberalioribus et a politia mundana remotioribus Christi institutis cessit, resque publica divina non quidem exiguae gentis uniusve

ter-

terrarum anguli limitibus continetur, nihilo tamen fecius certa et inviolata norma terminatur. Est enim, sicut in antiqua oeconomia, is hominum selectus, ut nec, qui ab his legibus, fide et morum puritate, abhorrent, rege Christo gaudeant, nec, quibus salutaris illa disciplina probatur, hoc capite destituantur, in beatissimum status divini corpus data per sacramentum fide adoptati. Sed si credentium caput Christus: quid de credentibus? si piorum rex ille constituitur, quid de iis existimabimus statuendum, quos animus a legibus et moribus divinae reipublicae abhorrens fecit extorres? Non possunt non contrariae potestatis servitio opprimi et teste *Iohanne 1 Ep. 3, 8.* esse *ἐκ τῆς διαβολῆς* sive sub capite Satana coalescere tanquam corpus, de quo dicendi modo legenda *Tichonii* regula hermeneutica ultima apud *Augustinum de doctr. Chr. L. 3, 37.* (55. ed. nov. *Teeg.*) *diabolum habere corpus non solum, in iis qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiam, qui cum ad ipsum pertineant, tamen ad tempus miscentur Ecclesiae et rel.* Itaque quamvis hoc nomen proxime dixeris gentilissimi descriptionem a Paulo datam, eo tamen *quemcunque hominum, sceleris deditorum, statum* tenemus describi.

Atque haec sententia commendatur iis quoque locis, quibus a diabolo irretiti atque captivati dicuntur veritatis Evangelicae adversarii, *ἀντιδιατεθεμενοι 2 Tim. 2, 26.* et persecutores *Eph. 6, 12.* qui errores spargunt et ecclesiae quietem turbant *2 Cor. 2, 10. 11, 3. 13 - 15.* atrociorum criminum rei *Act. 5, 3. Ioh. 13, 2.* et generatim, qui consiliis eius optatisque respondent et quod ille facit et appetit, faciunt ipsi atque appetunt. *Ioh. 8, 44. 1 Ioh. 3, 8.* Haec enim omnia regno Christi adversantur et ab ea voluntate declinant, quae firmissima ho-

minum lex atque inviolata norma habetur. Neque contrarii huius regni praesidium Satanae adscribi quisquam mirabitur, ubi tenuerit, nps quidem sine haecitatione aut dubitatione virtutis vel sceleris imperium eadem ratione, iisdem finibus, immutato paululum tropo, describere, ac Iudaeos a Satana peccati initia, mortem, infelicitatem omnem generis humani deducere, nec inepte subiectum diabolo dici, qui eius similis est, in quem unum omne scelus quasi confluit. Sed ex his dictis clarum efficietur, *prima* qualis sit diaboli super homines potestas, *porro* quosnam huic imperio addictos dixeris quoque iure hac *ἐξουσία* gaudeat: *denique* longe tristissimam ac miserandam esse servitutem, qua mortale genus detinet. De his igitur pauca praecipiemus.

Primum itaque regnum Satanae non est nisi improprium, nec ea, quam illi tribuunt, potestas alia, nisi quae animos hominum addicit. Namque supra posuimus ex Col. 1, 13. regnum Satanae compa-
rate dici ad regnum Christi. Sed Iesus, siquidem munus regium, quo tanquam mediator fungitur, ad sacram literarum fidem definias, animis imperat et in cordibus fidelium regni sui sedem collocat Eph. 3, 17. atque potestate regia ita utitur, ut non vi pompaque externa vel provinciarum amplitudine reliquoque mundani regis cultu dominum sese demonstret, sed doctrinae virtute et salutaribus praeceptis animos veritatis studios moveat ad obsequium alliciatque ad coetus sibi dediti communionem Ioh. 18, 36. 37. allectos autem tum tueatur spiritualibus armis, Evangelio et sacramentis, tum animi bonis beet, integritate et tranquillitate. Rom. 14, 17. Eadem ratione, qui ei parent *λογικῇ λατρείᾳ*, h. e. mente candida ac integra, devotos se huic capiti

et genuinos huius regni socios demonstrant *), Similiter diaboli regni sedes remota a rebus corporeis in animis hominum figitur, quippe spiritus ἐν τοῖς βίοις τῆς ἀποθέσεως ἐνεργῶντος Eph. 2, 2. s. vim suam monstrantis in hominibus non Christianis. Vnde efficitur, invisibile imperium esse Satanae, nec reipublicae civilis formam vel retinere vel imitari.

Sed hoc loco longissime a vero aberrant, qui regimen rerum mundanarum Satanae vindicant, et aëreas sedes nescio quas ab illo occupari, vel orbis huius fata, temperiem, calamitates, eo rectore disponi autumant. Illa enim, quae huius opinionis adstruendae subsidia advocantur, nomina, quibus depingitur malignus spiritus Eph. 2, 2. 2 Cor. 4, 6. Ioh. 12, 31. et si regnum et potestatem diabolo satis clare tribuunt, tamen nisi omnem rationem evertas et cessasse Deum imperio suo ac spiritibus finitis res corporeas administrandas absque causa, nedum magno detrimento, tradidisse, sumas, non de universi huius monarchia vel sede aërea, sed de regimine κόσμου et σκοτους, h. e. hominum tenebris, inscitiae et sceleris societate, coeuntium, repeti, fatearis necesse est. Quod si aliter formulam explicuere nonnulli, id malum ab interpretum sive lascivia sive inscitia accedit,

Ecclesiae patres, graecanicae philosophiae deditos, non mirabimur, in eam sententiam fuisse prolapsos, ut statuerent, tum angelis malis regna gentium distribui, quae est *Athenagorae* (leg. pro Christ. p. 27.) *Iustini Martyris*, (cuius memorabilia S. R. Cotta exposuit *singulari Dissertatione*) et praeter alios, *Petavio dogm. theol. Tom. III. L. II. c. VII.* et *Spencero ad Origen. adv. Cels.*

G 5

pág.

*) cf. D. I. Aug. Noesselt *diff. de Christo homine regnante*. Hal. 1773, et *Institutiones nostras theol. dogmaticas* T. II. Ed. 4. p. 244.

pag. 378. commemoratos, *Origenis*, doctissimi et acutissimi Viri *) opinio, tum eos aërem tanquam domicilium atque regni sedem occupasse. *Hieronymus* certe ad *Eph.* 6. 12. scribit: *Haec omnium doctorum opinio est, quod aër iste, qui coelum et terram medius dividens inane appellatur, plenus sit contrariis potestatibus*, vid. et *Augustinum de civ. D. L. VIII. c. 22. et L. III. de Genesi.* Confirmatur quoque *Isidori Hispalensis*, qui inter Scriptores Seculi septimi inclaruit, suffragio (in libro de ordine

*) Dignus et in hoc genere est, quem laudiamus, *Origenes contra Cels.* L. IV. p. 166. Spenc. et praesertim L. V. p. 249. divisam terram variis praesidibus a quibus leges acciperent, fuisse concedit Celso, sed addit, hunc μυσικότερον λόγον non fuisse intellectum a Celso, mentionem tamen eius iniici a *Mose* in *Deuteron. Cantic. C. 32. 8. 9.* (iuxta LXX.) et *Genes. II. 1. 2. 5 - 9.* (quem locum repetit hom. in *Numb. II.*) unde concludit: gentes post confusionem linguarum a pravis daemonibus, poenae loco, fuisse dispersas: *Israelitis autem Deum praesedis*, donec actis eorum peccatis υπό των διαπραζοντων αυτους αρχωντων των λοιπων εθων in alias regiones abriperentur connivente Deo, eorum praeside, ut et ipse ενλογως ωσπερ εαυτον εκδικων (optimo in re iniuriam sibi illatam vindicaturus) λαβων εξουσιαν αποκτασθαι των λοιπων εθων, ους αν δυναται, το τοιυτο ποιηση licentiam habeat, quoscumque eveliquis gentibus possit, ad se trahendi eisque leges ferendi. Addit tamen, πολυς ο λογος καὶ μυσικος ο περι τυτων, cui competat illud: mysterium regis celare bonum est, ne sancta proiciantur canibus. Idem L. VIII. 388. maribus, frugibus et cet. bonos angelos praesidere fatetur, non daemones, a quibus fumes, sterilitas et rel. veniant. Haec enim esse opera daemonum cum carnificum χρησι τινι θυε λαβοιτων εξουσιαν εν καρποις τισι των εθων Pf. 77. 54. An autem etiam alia praeter haec faciant daemones, quando permittitur, qui potest examinet — imperitae enim animae ne e longinqua quidem ea perspiciant cf. et p. 400.

dine creaturarum c. VI. ap. *Dathcr. Spicil. T. I. p. 229.*) plurimos catholicorum autorum asserere, superius spatium subtilissimi aëris angelis, qui lapsi sunt, primitus habitandum fuisse destinatum: sed deturbatos de puri aëris sede felicissima in aërem, qui coeli nomine censeatur Luc. 10. inferiorem *nebulosum et brumofum*, destinatam illis habitationem Eph. 6, 12. Sed egregie addit Episcopus, princeps sui temporis theologus, sibi non probari hanc sententiam: *Haec non confirmantium sed aestimantium sensibus perstrinximus, praesertim cum et ipsi aestimandi de talibus perspicaciam nobis ipsis non attribuimus — Dum enim necessitas exegerit, harum omnium putationum autores in medium producere poterimus — quorum referendo potius quam defendendo opiniones laboramus.* Haec Isidorus, liberius, quam seculi sui mos ferebat, ab antiqua traditione secedens. Sed apud patres pleraque eiusmodi dogmata reperies, tanto avidius et philosophorum carminibus arrepta, quanto eis facilius divinorum virorum auctoritas conciliari posse videbatur. Eos autem constat gentibus ac civitatibus suum cuique Deum adstrinxisse, quo custode ac propugnatore securitatem, mediatore autem bona quaevis a Iove obtenturos sese sperarent. Hos quoque, ne quid vacuum supersit, in aëre *δαίμονας* incolarum instar divolitare, magno consensu tradidisse, ab alis demonstratum est, *Cudwortho* praesertim, in *System. intell. Bruckero Diss. ad Eph. 2. 12. in Tempe Helvetica p. 58. et I. M. Gesnero diss. de animabus Heracliti et Hippocratis in T. I. Comment. Soc. Reg. Goett. p. 87. sq.* Iis igitur *ὑποθεσσι* patres, magis sapientiae huius amore moti quam hausta ex sacris literis certitudine, subscribere non dubitarunt. Sed nec omnibus haec placita arrisisse docet *Isidori* iudicium, paulo ante

ante laudatum, et aetate ac doctrina Hispalensi Episcopo multo superioris *Cyriti Alexandrinorum Archiepiscopi eruditissimi adversus Iuliani sententiam*, quam Celso concessit Origenes, de populis Dis minoribus ad gubernandum traditis disputatio, cuius praecipua capita in nota subiiciemus *).

Sed operae pretium esset, de *Iudaicis* in hac causa opinionibus pauca disquirere, ob eos praesertim, qui ex huius populi errore Servatorem nostrum Paulumque pravis spiritibus regimen orbis et provinciarum vel

δξκ-

*) Graviter insurgit adversus *Iuliani* opinionem de distributis et subiectis daemonum regimini provinciis: monet enim 1) Deum semet omnibus praesidem exhibere aut non potuisse aut noluisse, neutrum posse probari. 2) Si daemones sui vicarios constituerit, fecisse aut maioris securitatis causa, sed tunc superarent vi sua creatorem. aut quia indignum Deo fuerit, gentium res curare; at hoc esset crimen superbiae numini inustum: aut ut legibus latis dirigerent gentes ad ea facienda quae Deo placent: sed non esse unanimem omnium et uni Dei voluntati consentaneum animum, nec, ubi illi cogitationes subiicerent, valere libertatem humanam, virtutem, leges, instituta etc. 3) dici non posse, virtutis amanti Deum tot hominum turbas tam pravo spiritui et homicidae subiicere voluisse. Si enim virtutis causa dederit praesides. paedagogos optimos dedisse oportet. Si abiecta hominum cura improbis magistris reliquerit, qui ad omnia nefanda cogere consueverint, non posse accusare praevericantes. 4) denique a bono imperatore procuratores constitui, quos ille cognoverit probos et gnaros officii sui: procuratores autem non propriis sed imperatoris uti legibus: sed daemones seduxisse homines sibi que honorem rapuisse et rel. v. l. c. L. IV. (T. VI. opp. Aubert. p. 116. sq.) *Augustinum* singulari libello eundem errorem refutasse, constat.

ἐξουσίαν τῶ ἀστρος tribuisse sibi persuadent, velut b. *Iac. Brucker* not. ad *Eph.* 6, 12. in *catena biblica* ex Anglorum commentariis Lipsiae evulgata, et nuper *S. T. Zachariae* in *theologia biblica* P. 2. p. 294. Ac nos quidem nolimus vade refragari iis, qui, praeter rellquam superstitionem Iudaeorum, hanc quoque inter eos viguisse contendunt: non possumus tamen nec argumentis, quibus utuntur, promiscue suffragari, nec origines huius opinionis inter eos declarare,

Ac primum e Veteris testamenti libris nihil ad adstruendam illam hypothesin de imperio Diaboli et opinionibus Iudaicis colligitur. Satanias quidem, quem Iobaea narratio inducit, orbem peragratur, res gestas renuntiat numini ac facultatem, mala immittendi, accipit a numine: verum nec is e malis spiritibus fuisse intelligitur, nec orbis imperia tenuit, nec aërem tanquam sedem incoluit, nec nisi venia a Deo concessa nocere potuit. Eum igitur conferre ἀρχοντι τοῦ κόσμου non est consentaneum. Nec *Zacharias* c. 2. angelos praefides gentium laudat, eos ad hanc causam licet transferre: nam is de quo disputamus κοσμοκράτωρ unus est, Zacharias plures agnoscit: noster per ἀέρα circumvolitare dicitur, ille coelesti sede excipitur: in nostro nihil quidquam boni, in illis bonine an pravi fuerint, haud dignoscitur: nostrum philosophia orbi praefecit, illum visio, in qua frustra veritatem rei gestae quaesiveris, induxit. Nec denique historia de Christi tentatione istas hypotheses vel ut veras confirmat, vel ut antiquas adstruit. Nam vel ipsa promissio diaboli, τὰς τοῦ κόσμου βασιλείας, Palaestinae provincias (Pl. 135, 11.) divitemque earum ubertatem offerentis Christo, Matth. 4, 8-10. sublesta est fidei propter autorem ψευδὴν ἀπαγγελίαν.

αρχης. ac minime admittitur a populo, qui solus Dei subesse imperio ac tutelae crederetur, nec propter difficultates totius narrationis, cum Satanas vere praesens inducatur, alio loco expositas a nobis, magnam vim habet ad persuadendum, Satanam, aut vero imperio aut e mentito aut putativo frui in rebus humanis,

Ceterum quomodo in eas opiniones Iudaeorum ingenium deductum fuerit, sive patriis decretis, sive barbaris. vix quisquam expediet. Nec, si quid iudico, una via eo devenere. Alios orientalis philosophia seduxisse videtur, alios Aegyptia, paucos, et feriore demum tempore graeca, quae vel ipsa Aegypto ac Orienti natalia sua debet. Fieri quidem non potuit, sive per naturae humanae indolem, quae semper ad novas notitias adspirat, ac sapientiae studio acta, quidquid novum et utile accipit, id studiose arripit, sive per factum, qui quidem cedere aliorum sapientiae turpe putat et indignum, quin Israelitae exules, cum in aliis regionibus nati essent et educati ac eruditionis laudem quaererent, instituta patria opinionibus barbaris miscerent primum, dein corrumperent. Itaque alii quos Chaldaea exules detinuit, Chaldaeis opinionibus sese addixerunt, easque adiungere patriis decretis et conciliare conati sunt; alii, quos Aegyptus aluit, huius regionis sapientiam acquirere, eamque in sacras literas, ut auctoritate diviniore stabiliretur, derivare non dubitarunt. Ex hac igitur patria ad Iudaeos migravit traditio de daemonibus malis, de quodam spiritu, omnis mali auctore et praefide, de regionibus aereis, huius imperio subiectis, et similibus decretis. Idque his potissimum argumentis intelligitur. Primum frustra harum hypothesium vestigia quaesiveris in libris antiquis, ante restitutio-

monem ab exilio conscriptis, tenuia sub exilii tempus, velut in Danielis libris. Nonne igitur cum demum adoptatas eas dixeris, cum aliis gentibus commixti viverent ac discerent? Deinde graecorum quoque decreta familia ex eodem fonte fluxisse, non est obscurum. Empedocles quidem, qui primus inter graecos videtur daemonas bonos malosque distinguere, atque carminibus tradit, aethera pellere daemonas in mare, quod eos in terram exspuat et s. p. (vide *Plutarch. de Isid. et Osirid. T. II. p. 361.*) a barbaris ipsi Plutarcho (*de orac. def. T. p. 418.*) videtur hausisse, h. e. ex Oriente aut Aegypto. Denique interpretes V. T. graecos, quos in Aegypto vixisse ac floruisse constat, eas hypotheses de daemonibus malis transtulisse in versionem suam, invito etiam textu originali, Deut 32, 32. Ps. 91, 4. 5. constat. In hac ipsa regione, superstitionis ferace, sapientiae Pseudosalomoneae auctor, qui multa tradit de Diabolo, formatus est: in eadem Philo Iudaeus, graecae philosophiae, quae ex Aegypto in Graeciam derivata, novis, ut fit, accessionibus eo refluxit, studiosus, daemonum imperium sedemque et alia mysteria docuit ac mira subtilitate cum ipsis gentis suae libris vetustis conciliare tentavit: ex ea denique plures familiae gnosticorum prodire, qui sublimioris sapientiae studio abrepti, et graecanica, quanquam corrupta et turbata, philosophia imbuti de daemonum vi, imperio, ac ordinibus multa nova et inaudita docuerunt atque infelici quadam commixtione ipsos religionis Chr. fontes his opinionibus corrumperunt. Neque denique mirum videbitur Iudaeos sequioris aevi *), tenaces traditionum, atque exilio, mi-

*) I. Koppe N. T. ad Eph. 2. 2. *Ligfoot hor. hebr. ad Ioh. 12. 31. Eisenmenger entdecktes Judenthum. P. 2. c. 8. p. 408 sqq.*

seria et contemptu ad barbariem reductos, his de imperio Satanae decretis adhaesisse *), cum Deum suum, sanctissimum et felicitatis auctorem semper inviderent reliquis gentibus, impio sub capite coeuntibus, ac imitati reliquos, qui sibi sapientiae, heu! quam villis! laudem vindicarent conflando vetera novis, Platonem cum Aristotele, Pythagoram cum utroque, tum maxime sapere viderentur, ubi e divinis libris per artem cabbalisticam novae superstitioni vetustatis honorem conciliare liceret.

Eadem observatione intelligitur, quid de reliquis N. T. formulis statuendum sit, quae Satanae in singulis hominibus vim quandam conspicuam et operationem internam vindicare videntur. Sunt enim ex eodem, quod diximus, genere, nec quid vere eveniat, docent, verum quid homines eorum temporum evenire crediderint. Neque eas repetere sacri autores dubitaverunt, qui noluerunt novas formulas inducere, nisi prius nova veritas investita esset, nec debuerunt, per consilium officii sui, in causas rerum, motuumque et actionum humanarum inquirere, vel vitiosa hominum de iis causis iudicia corrigere, sed tradere tantum morum directoria et sceleris, undecunque orti, vim reprimere, ac praemunire animum adversus vitiorum insultus tentarunt. Neque aliunde eius opinionis praesidia reperiuntur. Etenim si Satanam instigare atque agitare miseros mortales ad atrocia crimina dixeris: nemo explicuerit, quamvis via ad animum accedat seque in mentem hominis insinuet, nemo certis characteribus definiverit, quomodo vis tanta hostis violentius incurstantis agnosci possit; nemo denique aut experientia certa, aut sensu suo edoctus est, se a Satana exagitari. Rerum (quidem et motuum causae sentiri nullo modo possunt, sed animi iudicio

exquiruntur. Atque hoc iudicium, ut per se fallax, plane precarium videtur in hac causa. Nam qui in reliquis rebus effectus ad causas suas caute referre consueverunt, longa et diuturna observatione didicerunt, unum cum altero coniungi, nec motum aliquem sine re quadam visibili existere, in qua vis movendi alteram insit. Verum quomodo motum, sensu tuo praesentem in animo, ad spiritum, quem vidisti nunquam, cuius naturam et vim ignoras, quem tibi praesentem esse virtuteque animi tuum agitandi instructum, nulla probabili ratione colligis, quomodo ad hunc spiritum possis sine erroris fraudisque periculo commotionem animi referre? Nolim foras advocari sceleris patronum et auctorem, qui intus latet; nec instigatore eget animus, suoapte motu delatus ad crimina, nec peregrina vi opus est ingenium hominis inquietum et effraenè atque ad prava quaevis pronum exagitatio.

De hoc loco sedulo admonendus est populus Christianus, ut caveat periculosissimum errorem, qui multos tenet et mirifice fallit, omnes pravos animi motus excitari a Satana, ab hoc se decipi et circumveniri, ab hoc ad omnia, vel invitos, trahi crimina. Saepe audias, qui viribus suis gloriatur, ubi recta via incedit: sin captus pravis cupidinibus ad voluptatem corporis pessumdatum est, ubi per temeritatem ac socordiam naturae infirmitas invaluit, purgat sese consortii incusando adversarium. Ita matris nostrae more Gen. 3, 13. suam quique culpam actores ad diabolum, perniciem suam ad pericula referunt. Sed tu, qui criminibus tuis ut te abluas, inquinās Satanam, cave ne et tibi iniuriam facias et diabolo et Deo: tibi, quem temerariis mendaciis ac illusionē tristissima culpam minuendo demulces:

H

Deo

Deo autem, quem vis reo indulgere, et immuni a crimine tuo poenas tuas infligere: diabolo denique, quem calumniaris, ut adiutorem criminis tui, quod nescit, quem per se satis onustum scelere tuorum peccatorum mole oneras, cuius denique in pravitate tibi refugium petis. Attentavit tamen: largiar vel hoc, sed tu patraſti ſcelus. Ille adortus eſt: ſic tu quidem tibi perſuades: verum tu armis, precibus, vigili animo, verbo divino, abieciſti, velut transfuga cum eo ſteſtiſti. Ille inſtigavit: audio vocem, excuſantis dicamne accuſantis? illudentis ſibi an temere conſingentis? putasne igitur animum tuum adeo tranquillum eſſe atque e communi lege exemptum, ut nunquam turbas cieat et praeceps ſua vi agatur? tunc mentis latebras ita es perſcrutatus, ita obſediſti, ut ex iis nihil vitii ſponte proſilire poſſe perſuadearis? Ita vereor ne tuus te impetus haud reſreſſus urſerit, ac fruſtra vel criminis culpa elevetur mendacio vel poena ſponte conſentienti minuatur propter inſidias aut efficias aut non proſtigatas. Deus enim, qui rebus noſtris benigne proſpicit, non deſerit mortales nec ita ſubiecit diaboli viribus, ut non poſſint non ab eo opprimi. Nulla vis, nulla fraus eſt, quae valeat contra vim, noſtrae menti inſitam, regendi actiones ſuas. Si qui ruunt in facinora, non vi contra arbitrium ſuum praepediuntur a numine, quod ſectere vult, non cogere nec volentibus iniuriam facere, praeſignit tamen adverſus tanta pericula eaque providenti cura circumſcribit et moderatur, ut nulla vis, inimica virtuti ac felicitati, temere laedere (*ἀπειθεῖν* I Joh. 5, 18.) poſſit.

Non probatur igitur hypotheſis eorum, qui vi ſua imperare Satanam aut ipſi perſuadentur aut nobis perſuadere conantur: nec tamen reliquorum via ingredi licet, qui, ſubdubitantes de vi inimici generis hu-

mani immediata, ad origines peccati refugiunt et haud temere referri putant ad Diaboli institutum, quidquid erroris, fraudis, iniuriae reperitur in hoc orbe, quoniam Satanas, fraudulentus seductor, primos parentes insidiis suis vicit peccatique veneno, diffuso posthaec in universam eorum propaginem, infecit, naturamque nostram corrumpit et primus του νομου της αμαρτίας, quam sequuntur miseri mortales, auctor factus est. Hanc igitur normam agendi dum infixisse animis hominum putatur, et naturam, cum qua nascimur, corrupisse; non iniuste statui existimant, mortale genus legibus Satanae parere, et quia naturalis est proclivitas ista, naturam nostram i. e. mentem perversam diaboli sub potestate constitui. In qua quidem hypothesi tum superioris difficultas removetur periculumque evitatur, tum commendatio quaedam extat ab usu loquendi Novi Testamenti. Nam si Christus imperare dicitur, id profecto fit per Evangelium ab eo traditum: si spiritus sancti vis et efficiencia laudatur in animis, eam sic concipimus, ut propter doctrinae Christianae, eo autore traditae et perfectae, efficaciam, is auctor notitiarum commotionumque et actionum hominis Chr. habeatur: itaque non esset alienum, Satanae vim agnoscere in omni perversitate hominum singulisque actionibus, ex hoc impuro fonte promanantibus: quemadmodum veneficii reum dicimus non modo eum, qui venenum in os infudit, verum etiam eum, qui id in fontem iniecit. Sed non ausim incertam hypothesin alii incertae plane ac dubiae instruere. Nam qui Satanam in paradisum inducere, plurimi fuere: qui huic opinioni praesidia disposuere, certa et sive scripturarum auctoritate sive aliis argumentis communita, nullos novi: neque post longas multorum disceptationes et coniecturas evinci potuit, sub figura serpentis, a Mose

commemorati, latere spiritum aliquem Deo hominique infensum, malignumque incentorem criminis ab Eva commissi: de quo hoc loco disputare non esse necesse. v. Institutionem nostram theologi christ. (§. 178. obs. 3. T. II. p. 10 sq. Edit. quartae) ubi argumenta huius opinionis discussimus.

Itaque alius modus quaerendus est, cum quomodo Diabolus imperet, declarari debet. Omne imperium duabus rebus nititur, norma agendi proposita. et voluntate aliorum, qui ea diriguntur. Vbi quidem animus accesserit iubendi, et vis, quae cogat ad imperium, maior est imperantis gravitas, insignior maiestas, velut in republica composita: neque tamen a consuetudine dicendi abhorret, eas quoque res imperio uti, in quibus nec animum illum, nec vim, quae cogat, aut videre licet aut cogitare. Ita Pindarus legem dicit omnium dominum; ita fastum, libidinem, avaritiam, dominari hominibus asserimus, quia sunt directrices actionum humanarum. Similiter auctoritate, precibus, consilio, amore, exemplo amicum imperare fatemur, ubi his rebus apud nos valet et voluntatem nostram flectit. Quomodo igitur non dixeris, omnes, qui ad scelera temere provolant, adversantur veritati, animumque a virtute abalienatum ostendunt aluntque, diabolo tanquam socios parere, cuius indolem imitantur, cuius moribus consentiunt, cuius consilia promovent, cui tanquam antesignano omnis impietatis sese, refragarii adversus leges divinas, submittunt? Erit igitur hoc imperium improprium, quandoquidem nec leges a diabolo accipit peccator, nec eius auctoritate iubetur peccare, nec vi compulsus in eam servitutem abripitur, sed sponte id cupit, cogitat, peragit, aut aversatur, repudiat, fugit, quod

quod a spiritu, omnium iniquissimo, cogitari, agi, promoveri, aut refugi antiquior philosophia defendit ac credidit.

Digna res est et iucunda, ex antiquissimae ecclesiae scriptoribus demonstrare, quatenus primis religionis restauratae seculis sententia viguerit, post vetularum ac monachorum superstitionibus paulatim depravata. Primus est, qui nominari mereatur *Irenaeus adversus haereses*, L. III. c. 34. *Primum possessionis eius (Satanae) vas* (alludit ad Luc. II, 22.) *Adam factus est, quem et tenebat sub sua potestate, hoc est, praevaricationem inferens ei et per occasionem immortalitatis mortificationem faciens in eum*. L. V. *quoniam initio homini suavitati transgredi praeceptum factoris, ideo eum habuit in sua potestate, potestas autem eius transgressio et apostasia, ex his colligavit hominem*: cf. et L. V. c. 20. Irenaei fere aetatem attingit *testamentum XII. patriarcharum*, fraude quidem hominis christiani compilatum, sed quo vix reperitur magis antiquum et constans in efficta hypothese et memorabile inter omnia huius generis scripta. In eo testamentum *Naphthali* (*Orthodoxogr.* p. 1458.) testatur: *qui non fecerit bonum, diabolus possidebit hunc tanquam vas et instrumentum. Test. Ascher* p. 1400. *Si homo in malum declinat consilium, omnis actus eius est in malitia et repellens bonum assumit malum, constitutus sub domino Beliar, et si bonum operetur, convertit in malitiam hoc, cum enim inceperit boni aliquid facere, finem actionis eius in malum opus perducit, quia thesaurus diaboli veneno malitiosi spiritus impletus est*. Singularem opinionem, a pluribus tamen postea repetitam, continet *Test. Ruben*, quod *per singulos peccantes singuli Satanae intelligi debeant*, monente iam *Origene hom. XV. super Ios*. Sed hic ipse Q-

vigenes, cui parem non habet antiquitas, avocat nos ad sua scripta, plena pietate ac sapientia. *Homines*, ait, *peccatis suis venumdari iuxta* *Ex. 50, 1. et alienum sibi dominum quaerere sive errando sive peccando* (*homil. VII. in Exod. c. 15, T. I. opp. Basil. 1536. p. 85. hom. XII. in Ios. c. 9.*) homicidio, furto, falso testimonio, tanquam pecunia diabolus nos sibi servos effecisse omnes: esse principem mundi, non quod creaverit eum, sed quod multi sint in hoc mundo peccatores, ipse autem sit peccati princeps: (*hom. XII. in num. c. 21. p. 247.*) partem maximam regni diabolici et potestatem eius plurimam in cogitationibus regnare *hom. XIII. p. 249. cf. et homil. XV. in Ios. p. 362. evadere daemoniorum servitutem, qui nihil fecerit, daemioni gratum etc. (adv. Cels. L. VIII. p. 382. Spenc.)* Subiungam his excerptis duo loca claritate ac usu eximia: alterum ex *L. adv. Cels. VIII. p. 399.*

κατα νομον θεσ εδεις ειληχς δαιμων τα επι της γης, δια δε την σφων παρανομιαν ταχα μεν αυτοις διαλοντες τας τοπας, ενθα ερημια εστιν της γνωσεως θεσ - ταχς δε ως αξιοι των πονηρων επισταται και κολασαι αυτων υπο τς λαγς εταχθησαν αρχειν τας εαυτας υποταξαντων τη κακια et p. 19. fatetur δυνασθαι δαιμονας εν τοις φανλοις δια των εκεινων κακιαν, μηδεν δε δυνασθαι προς τας ενδυσταμενας την πανοπλιαν τς θεσ. alterum ex *tr. περι αρχων L. III. c. 2.* *Simpliciores quidem credentium existimant, quod omnia peccata, quaecunque commiserint homines, ex istis contrariis virtutibus mentem delinquentium perurgentibus fiant, pro eo quod in certamine isto invisibiles superiores inveniantur potestates, quod scilicet v. c. diabolus non esset, nemo hominum omnino delinqueret. Nos vero, rationem dilucidius intuentes, haec ita esse non arbitramur, considerantes ea, quae manifeste ex corporali neces-*

sita-

fitate vel dispositione vel corporis motu descendant. Iungamus Origeni *Athanasium*, qui *L. de incarnat. chr. adv. Paul. Samosat.* p. 489. (edit. A. 1601.) disputat φθονῶ διαβολῆ θανάτου εἰσηλθὲν εἰς κόσμον ἐνταμιῶν τῆς παραβάσεως τὴν ἐπινοίαν, κ. ἕτως ἐν παρακῆς ἐντολῆς θεοῦ γεγενῆσιν ὁ ἄνθρωπος δεκτικὸς τῆς ἐπισπορας τῆς ἑχθρῆ καὶ ἐνεργείας λειπὸν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ προθέσει τῆς ἀνθρώπου - εἰ φύσιν ἐν αὐτῷ ἐργασίμενη τῆς διαβολῆς - ἀλλὰ προθέσεως παρατροπὴν ἐν παραβάσεως ἐργασάτο. vid. et *de salut. adv. Chr. l. c. p. 500.* Sequenti Seculo *Augustinus* occidentem illustravit, omnes fere post se trahens seculorum seculorum doctores. Hic sedulo urget, contra Pelagianos insurgens: *hominum genus quadam iustitia dei in potestatem diaboli traditum esse, peccato primi hominis in omnes transeunte: (L. XIII. de Trin.) nec tamen modum illum, quo traditus est homo, ita debere intelligi, tanquam Deus hoc fecerit aut fieri iusserit, sed quod tantum permiserit, iuste tamen: illo enim deferente peccantem, peccati autor ilico invasit (de C. D. L. XIII. c. 12. de div. daemon. c. 5. de Conf. Evangel. L. I. c. 20.) dominari diabolus iis, qui diligunt temporalia bona, quae hoc visibili mundo continentur, non quia ipse Deus est huius mundi, sed princeps cupiditatum earum, quibus concupiscitur omne quod transiit. Per hanc cupiditatem regnat in homine diabolus et cor eius tenet: L. de agone Christi c. 1.* Eodem Seculo *Cyrilli Alexandrini* sententia tum auctoris gravitate tum perspicuitate digna prae reliquis est, quae recenseatur in *Ioh. L. 10. c. 1.* (T. IV. Opp. p. 255.) diabolus ἀρχὸντα τῆς κοσμοῦ πρὸς το παρὸν ὠνόμασεν, ἕχ ὡς ἀληθῶς ὄντα δεσποτὴν, ἀλλ' ὥσπερ τινὰ τῶν ἀλιτρίων βαρβαρῶν, πλεονεξίας νόμῳ κερτήσαντα, τῶν κατ' ἄδενά τροπὸν προσήκοντων αὐτῷ.

ὅφ' ἐκὺτω γὰρ ἐποίησατο διὰ τῆς ἀμαρτίας τὸν ἄνθρωπον καὶ ὥσπερ τινα ποιμνήν ἀνεπίστατον ἀποβεικοῦσας θεοῦ, τῶν ἄλλοτριῶν ἐκρατεῖ. Quae plenius exponit ib. p. 923. ἀρχόντα τε αἰῶνος τὰς κακῆς θεοῦ, ἔχ' ὡς ὄντα κατ' ἀληθειαν, ἔχ' ὡς ἐσιώδες ἔχοντα ἀξιωμα, φημι δὴ τὸ δυνασθαὶ κρατεῖν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀπατῆς καὶ πλεονεξίας τὴν ἐπὶ τὰτο δοῦσαν κερδαινόντα, καὶ ὡς ἐν τοῖς πλανωμένοις ἔτι κρατύντα τε καὶ ἀρχόντα διὰ τὴν ἐνέσταν αὐτοῖς μοχθηροτάτην προαίρεσιν, καθ' ἣν τῇ πλάνῃ τὸν οἰκεῖον προσδοκῆσαντες νοῦν ἀδιαφύκτον ἔχασιν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν βροχόν. καίτοι διαδραναίπαρον ἐπ' ἐξέστιας αὐτοῖς, διὰ πίσεως τῆς εἰς χρίστον μετατεθεμένοις εἰς ἐπιγνώσιν τε κατ' ἀληθειαν ὄντος θεοῦ, νοθὸν ἐν ἄρα τοῦ ἀρχῆς ὄνομα τῷ σατανᾷ, φυσικῶς μὲν ἐπ' ἑσόν (falso legunt alii πρὸς θεόν) ἐν δὲ τῇ τῶν πλανωμένων βδελυρία διασωζόμενον. Addendus haec ex Latinis Gregorius M. Romanae Ecclesiae praeful Moral. in Iob. L. 2. c. 17. *Satanas cadens a sublimibus humanae mentes iure possedit, quia in culpaе suae vinculo volentes adstrinxit.* v. et Ambrosiaster f. Hilarius Diaconius comm. in Rom. c. 7. *Diabolus hominem tam propter Adam quam propter ipsius peccatum in conditione se habere gratulabatur.* Iungo his Gaudentium, Episcopus Brixensem Tr. XII. *Diabolus huius mundi princeps usurpatione dicitur, non natura. Etenim seducens humanum genus, ut derelicto Deo Satanam coleret, per simulacra manufacta, principatum violenter tenuit et exercuit tyrannidem.*

Haec quidem doctrina, conservans veterem opinionem Judaicam, communis fuit et nimis diu conservata. Quosdam tamen *Seculo quarto* contra sensisse et denegasse daemonibus potestatem instigandi ad peccata, docet

Hiero-

Hieronymus in Ep. ad Eph. L. III. c. 5. (T. VII. opp. p. 672. ed. Venet. 1769.) qui post varias magicarum artium technas κατ' ἐκνομιαν, ut videtur, descriptas, haec, ait, protulimus, ut retundamus eorum opinionem, qui putant, omnia vitia esse carnis et sanguinis, et nullam habere daemones potestatem, ut nos incitent ad peccatum. Sed hos, quum quinam illi fuerint, lateat, lubens praetereo. Serius aevum, uti saepius accidit,* superiorum commenta retraxit: cuius rei duos testes afferam, alterum Hermannum, abbatem S. Martini Turonensis Sec. XII. qui in libro de incarnatione Domini (p. 14. ed. Lugd. Bat. 1692.) clare negat satisfactionem Christi ad Diabolum pertinere; addito argumento: homo, si diligenter suspiciatur, nihil debebat Diabolo, vel in manu vel in potestate eius consisteret, quanquam paulo ante eundem suasisse prototlastis peccatum hominemque sponte se ei supposuisse, per os Diaboli, profiteretur. Multa magis h. l. nominandus erit, haereseos hac in re postulat Petrus Abaelardus, qui praeter alia atrociora dogmata omnem Satanae vim, cui homines obnoxii forent, tempore negare dicebatur. Sed ipsum audiamus, si quidem adversario fides habenda. BernharDO, in Epist. notissima ad Innocent. II. Pont. Rom. (quae est 190. Epp. in opp. Antv. 1576.) Sciendum est, Abaelardus ait, quod omnes doctores nostri post apostolos in hoc conveniunt, quod diabolus dominium potestatem habebat super hominem et iure cum possidebat, ideo scilicet, quod homo ex libertate arbitrii, quam habebat, sponte diabolo consensit.**) Aiunt namque, quod si quis aliquem vicerit, victus iure victoris servus constituitur. Ideo, sicut dicunt doctores, hac ne-

*) cf. Athanasii, Augustini, Gregorii M. loca paulo superius laudata: Plura dabit Pars posterior nostrae dissertationis.

cessitate incarnatus est filius Dei, ut homo, qui aliter liberari non poterat, per mortem innocentis iure liberaretur a iugo diaboli: Sed, ut nobis videtur, pergit Abelardus, nec diabolus unquam ius aliquod in homine habuit, nisi forte Deo permittente ut carcerarius: nec filius Dei, ut hominem (sc. ab hoc dominio) liberaret, carnem assumpsit. Haec quidem docuit vir eximius vel praemonens homines adversus eius opinionis de dominio Satanae abusum periculosissimum, vel dialecticam iuris notionem secutus: qui postquam *Bernhardo*, Abbati *Claraevallensi*, viro vehementi, clamofo et, quod hominibus eiusmodi sanctitatis plerumque accidit, in subsidium privatae vindictae publicam opem imploranti, exosus exitit literarum bonarum amore, quas barbaries istorum hominum averfatur, non potuit effugere criminationes altosque clamores actoris, cum creduli per odium, teste *Ottone Frisingensi*, tum cupientis fervore adversus haereticos tueri pietatis suae famam, facilius exclamationibus parabilem quam moderatione, amore et factis egregiis. Itaque hunc reum egit arrogantiae, impietatis, et iustius pronuntiavit, *ut os talia loquens iustibus tunderetur quam ut rationibus refelleretur.* Scilicet his armis pietas depugnat! his veritas vincit! Frustra conqueritur de iniuria sibi illata *Abaelardus*, qui, quantum ex ipsis *Bernhardi* verbis assequi licet, negato iusto dominio *Diaboli*, si quid peccavit, hoc crimen patravit, quod unus post omnes ecclesiae patres reiecit dictionem incautam ac ambiguam; neque tamen rem ipsam negavit; nam in *Apologia* s. confessione fatetur: incarnatum esse filium Dei, ut nos a servitute peccati et a iugo *Diaboli* liberaret. Igitur in eo crimine innocens, nedum laude ac imitatione dignus videtur, cum purgare a superstitione
et

et ab ambiguae phraeos fraude Ecclesiam Christi ad rectam simplicemque fidem philosophia sobria i. e. ratione literis exculta reducere omni opera annifus est.

Iam quod ad *homines* attinet *huic imperio additos*, res non magnam habet difficultatem nec post ea, quae adhuc monuimus, indiget disquisitione propria. Nam qui Christi regno subsunt h. e. in familiam Christianam adoptati, ii diaboli potestatem effugerunt. Contra qui vel extra Ecclesiam vivunt, vel societati Christianae adscripti capiti suo adversantur moribusque τῷ κόσμῳ communicant, ii omnes, Satanae subiacerent Luc. 11, 23. Ioh. 8, 44. et si secernantur ad Ecclesiam, Satanae traditi 1. Cor. 5, 5. in sacris literis dicuntur. Itaque cum ratio ἐξουσίας diabolicae admodum similis τῇ τῷ Χριστῷ, haud inepte dixeris, alios in visibili, alios in invisibili diaboli imperio conversari. *Apol. A. C. Art. IV. de Eccl. p. m. 127.* Ad posterius referas, qui tacita impietate fidem Evangelii, quam profitentur, vel depravant vel abnegant factis: priori adscribuntur, quicunque a communione status Christiani sunt remoti.

De *ethnicis* quidem et idololatriis nos non dubitare finit vel oeconomiae divinae N. T. cum illa V. T. analogia vel Paulinum effatum, quod hunc mundum, κόσμον i. e. homines profanos, diabolo adsignat et cultum idololatricum ipsi daemoni deferri ex opinione tum recepta statuit 1 Cor. 10, 20. Hinc fluxit, ut haud veriti sint, omnem superstitionis ethnicae apparatus Diaboli machinas ac pompam, sedem eius imagines, sacrificia Satanae oblationes, ipsos denique sacerdotes diaboli instrumenta ac sacerdotium dicere ac seiunctos a monotheismo huic imperio subesse existimarent.

Atque

Atque in hanc sententiam communi suffragio abiere doctores ecclesiae, qui ut est ingenium humanum, māluere de rebus invisibilibus differere atque inter angelorum et daemonum consortia versari, quam se resque promptas et visibiles, humanas, observare, atque institutis variis superstitionem adiuvarunt. Omnes fere ita sentiunt, ita loquuntur, ut gentilem impietatem regni operisque Satanici nomine describant et idololatriae cultores, oraculorum imposturas, ac magicarum artium fraudes a diabolo regi, non dubitent asserere.*) Sed ii quoque, quorum placitis Evangelii puritas primum fuit turbata, Marcion, Cerinthus, Cerdo, Valentinus haec studia, has hypotheses tenuere somniisque suis involverunt. Sed haec tanquam nota atque indubia nolo persequi. Multo tamen magis observare liceat, ex hac opinione natos praecipue *ritus* formulasque, quibus Ecclesia initiandis adultis ad sacra sua utebatur. Hinc suspicor factum, ut baptismi sacramentum *Φωτισμὸν* dicerent eorum, quos tetrae idololatriae tenebrae oppresserant: hinc ritus in manumissione frequentes transferebant ad eam solemnitatem, qua e dira diaboli *servitute* ereptos Christianae libertati vindicabant neophytos; hinc denique insti-

*) Cf. inprimis *Athanasius de incarnatione V. D.* (p. m. 46. Opp. 1601.) *de salutari adventu Christi* p. 55. *Eusebius de*

* *praepar. Evangel. L. IV. C. 6. L. V. c. a.* *Cyrillus Hierosolym. Catech. VII. p. 69.* (ed. Prevot.) Recte *Thomas de Aquino super L. III. sentent. dist. 19. qu. 1.* : *Illi proprie sub diaboli servitute continentur, qui ipsi servitutem latrariae impendunt.* *De oraculis* consulendi *van Dale, Vossius et Fontenellius: De magia praeter innumeros Ill. Maffei Arte magica anichilata, et Ill. de Causs. liber perverditus: de cultibus magicis, cuius editio altera Vindobonae 1771. prodiit, inprimis de patrum sententia L. I. c. V. p. 214. fqq.*

institutum, ut et baptizandi renuntiarent solemnī formula Satanae (tanquam principi) et operibus eius, (idolorum cultui) et pompae eius (h. e. universo praestigiarum ac superstitionis apparatui), de quo consulendus *Wallius in hist. baptismi infantum*: et, qui baptismum peragebant, exorcismis contra diabolum insurgerent. De *renuntiatiōe* quidem apta est Cel. *Semleri* (not. ad. *Baumgart. breviar. antiqu. Chr. p. 217.*) observatio, *ista formula opus fuisse ad ethnicos, qui solebant praestigiis ac superstitionibus dediti esse, quarum vim et virtutem a diabolo repetebant.* Non enim alii permittebat purior disciplina ad sacra sua aditum, nisi regresso ab impio cultu et detestato nativam religionem sponte ac solemniter ante novae fidei augurium, qua novo quasi domino Christo semet devoverent, praesertim in ea seculi calamitate et periculis, ne cruciatuum metu ad pristinam impietatem redirent. Utrum autem ad infantes a Christianis parentibus prognatos institutio illa ab origine pertinuerit, quos communionis cum *πομπή* et operibus Satanae i. e. idolorum cultu arguere absurdum videtur, omnino dubito, sive ob renuntiatiōis consilium, sive ob veterum doctorum silentium, qui si hanc ceremoniam commemorant, adultorum plerumque, qui extra ecclesiam nati vixissent in impietate, baptismum describunt. Ac quamquam eos, qui succedente aevo eadem disciplina in infantibus Christiano sanguine cretis utebantur, graviter peccasse non existimem, cum renuntiatiōem dicerent, diabolo factam, esse sponsonem futurae pietatis, vitandique sceleris, sicut prolixius interpretatur *Ephraem Syrus quaest. et resp. de abrenuntiatiōe* (P. I. opp. lat. Voss. p. 187.) re tamen accuratius investigata, malim interpretationem benignam fautoribus earum relinquere, institutum autem, cuius consilium nullum est, omittere.

Solemnis

Solemnis Satanae adiuratio, quae fit in baptismo s. *exorcismus* ex eodem fonte, quo abrenuntiandi ritus, defluxit ea aetate, qua Christiana simplicitas externae ac visibilis pompae studio coepit succumbere, et, nisi me coniectura fallit, unice pertinuit ad eos, quos divina religionis nostrae virtus a gentili errore revocabat. Eos igitur, in quibus tanquam in membris suis Satanam vivere statuebant, quo maior solemnitas accederet sacro ritui, increpationibus curarunt praeparari ad communionem Christi atque convinci, non esse adhuc in sanctis hominibus locum adversario gravissimo, nec timendam eius vim, fracti quippe ac propulsati, cum Christo fidem daret catechumenus. Mox tamen, *Ambrosii* iam aetate, ritum adultorum initiationi accessorium ad infantes legimus translatum, quod ego vix provide factum existimem. Defecit enim a primitiva institutione et facile ad superstitionem, qua nihil perniciosius accidit verae ac simplici religioni, improvidos deducit. Equidem pugnari graviter pro ea institutione a maioribus nostris Saeculo maxime XVI. post purgatam Ecclesiam intelligo: sed diversa via, diversa mente: de quo consulendus *I. M. Krafftii* libellus, *historiam exorcismi* recensens, multis sane locis emendandus et augendus, et quae gravium Theologorum iudiciae colligit, *bibliotheca Danica Part. IV. p. 1 - 138. et P. VI. p. 1 - 128.* Namque alii, cum exorcismi causam agunt, defenderunt tantum ac professi sunt libertatem Christianam, quam violenti adversariorum insultus et fallaciae tentarunt, non ut rem nostram adjuvarent, sed ne erroribus suis, clam disseminatis, cum iam publice prodire sustinerent, publicus aliquis ritus obstaret: plerique non demonstrarunt debere propter insignem aliquam utilitatem, sed posse sine insigni
noxa

noxa tolerari: multi quoque gravibus argumentis in contrarium abiere. Ex antiquitate certe, ad quam praecipue provocant, qui exorcismum tuentur, firmior est argumentatio adversus eos, quibus persuasum erat, eam ceremoniam cum multis aliis originem pontificiae superstitioni debere, quam adversus eos, qui de necessitate atque commodis, inde oriundis, subdubitant. Nam in omni ritu non aetas, sed causa debet considerari: ex illa auctoritas vulgo aestimatur, ex hac animus instituentis ipsiusque instituti necessitas ac utilitatis ratio intelligitur. Quodsi tamen exorcismum dixeris signum divinae adoptionis, vel, quod alii asserunt, precum formulam, non repugnem piae interpretationi, dummodo de ea edoceatur populus, etsi non dissimulem, (non enim decet doctorem ecclesiae), commodis ecclesiae magnopere consuluisse pios magistratus cautosque doctores, qui aut primo repurgatorum sacrorum tempore, usi opportunitate et libertate Christiana, aut nostra aetate, quae simplex rituum decus et dignitatem, reiecta superstitionis materia, restituere coepit, formulam, auditu diram, usu obscuram, interpretatione ambiguam, nedum vanarum opinionum fautricem, arcere et delere e libris Christianis pie decreverunt.

Ita ipsum tractationis nostrae filum deduxit nos ad alteram quaestionem, an omnes infantes ante baptismum censeriqueant diabolo esse obnoxii? quam miror moveri a doctoribus, dignitatis Christianae et pietatis verae studiosis, doleoque adfirmari, non modo inter nostrates, qui medicis similes, quorum arrogant morborum vim dictis suis exagitat, ut artis suae, superandi tantos impetus, honor et praemium augeatur, miseriam infantum deplorant vehementius, quo magis virtus baptismi extollatur et commendetur,

v. g. I. Winkelmann disp. Giefenf. T. 3. disp. 12. thef. 8. *infantes -- natura sunt filii irae constituti sub potestate Sata-
nae: M. Walther harm. bibl. p. 1083. antequam bapti-
zamus, dubium est nullum, nos esse adhuc in regno Sata-
nae, verum etiam apud alios, qui cautius in his causis
versari solent. Ita Belgae confitentur, (in Syntagm.
Conf. fidei Aurel. Allobr. 1612. p. 180.) credimus-ac pro-
fitemur - Iesum abolita circumcissione baptismum illius
loco instituisse, quo in Dei Ecclesiam recipimur et a
cunctis aliis gentibus ac peregrinis omnibus religionibus
segregamur - adpersio sanguinis efficit, ut e tyrannide
Pharaonis i. e. diaboli egredi et in spiritualem terram
Chanaan introire possimus.* Multo autem gravius
incommodum enascitur e translatione formulae frequente
in libros liturgicos, qui diabolum obsidentem vique sua
opprimentem infantes recens natos precibus abigendum
atque eiiciendum esse monent. Ac si veteres libri, Lutheri
tempore et auctoritate, Osiandro potissimum autore (nam
ordo ecclesiasticus ab eo compositus omnes fere Ecclesias
Lutheri partes secutas occupavit) his formulis uti non du-
bitarunt, facilis et prompta est excusatio tum a prudentia,
quae antiquam disciplinam noluit omnino immutare,
adeoque e liturgiis pontificiorum decreta quaedam con-
servavit ac repetiit et propagavit, tum ab ingenio illo-
rum temporum, quod cessit superstitioni veteri de Sata-
na, neque se facile ex his tendiculis errorum vulgarium
expedire potuit. Quomodo autem eorum instituta qui in
hac nostri temporis opportunitate et felicitate easdem for-
mulas aut conservant, dum reiicere liceat, aut inducunt,
adsensu probem vel liberaliter excusem, argumentis idone-
is non video. Nonne temporum hominumque commenta
et barbararum opinionum vestigia dies tandem deleat?

Barba-

Barbararum inquam, nam et supra ostendimus, eas ortas et comprobatas fuisse eo tempore, quo adhuc rude ingenium careret verae philosophiae cultu, et nemo dubitat, quin crudeli decreto infantes, nati parentibus Christianis Deoque precibus commendati, atque in societate hominum Christianorum in lucem editi, Satanae subiiciantur eiusque tyrannide misere deprimantur. Non aliud Diaboli imperium agnoscunt sacrae literae, quam in homines idololatrias et peccatores, qui voluntatis perversitate, exempli pravitate, animi malitia, tanto magis ad Diabolum accedunt, quanto longius a sanctitate Christiana exemploque Dei avertuntur; infantes autem horum in societatem delicere, innocentiam crimini commiscere, desertos vocare a Deo, qui sub Dei regimine nascuntur, infensissimo tyranno subdere eos, quos Deus per parentes ad Christum vocat, eosque dicere *profanos*, qui semine sancto prognati sunt: quis ausit sine iniuria et calumnia? quis id fieri sine dolore audiat, legat, ferat? Nobis Pauli auctoritate infantes a Christianis natos non esse *impuros* s. *profanos*, sed *sanctos*, 1 *Cor.* 7, persuadetur, nec ego ausim contra admonitionem divinam pronuntiare ὁ θεος εὐχαρισε, συ μὴ κοινου. Αἶ. 12, 9. nec teneros parentum animos formulis duris et assertis temerariis angere atque perturbare.

Cum de patrum sententia quaeritur, intelligimus, multa quae huc referri possent et a multis referuntur, plane aliena esse ab hoc loco velut *Gregorii Nysseni de baptismo* (T. II. opp. Paris. 1638.) ubi baptizandos alloquitur: ἐξέλθετε τὰ δεσμοτηρία, παρακαλῶ, Φευγετε τον διαβολον ὡς πικρον δεσμοφυλακα εκ της συμφορας των αμαρτωλων τρεφομενον και κερδαινοντα· ἐξω της παραδεισε τυγχανεις κ. τ. λ., Non dubito iungere huic

Nestorium, quem si quid iudico invidia magis quam error oppressit *Serm. II. adv. Pelag. (in Opp. Marii Mercat. ed. Garner. T. I. p. 81.) Sed hoc beneficium (liberationis, a diabolo) omnibus confert lavacri salutaris necessarium sacramentum - qui enim ablutus est peccato, fit illius domesticus et concorporatus et familiaris, qui istud chirographum solvit. Manet autem debitor catechumenus, tanquam eius qui evacuavit chirographum alienus, cuius anima cum de carne migraverit, angelis perductoribus animarum se interponens diabolus: Hanc, inquit, meam extantem cur eripitis animam? meam invaditis possessionem, meos invaditis debitores: iuri meo, angeli, vim inferre conamini: quid enim vobis cum catechumenis videtur esse commune? Non sunt renati ex aqua et spiritu, haereditati, quae obnoxia mihi est, non renuntiaverunt, evocationem regiam (licentiam cursus publici faciendi) non habentes quomodo iter conscient? etc. Haec enim et pleraque similia pertinent ad adultos et catechumenos. Sunt tamen alia testimonia non obscura, quibus infantes quoque huic forti subiiciunt, nec ab eo tantum tempore, quo Pelagius miseriam nostram elevare tentavit, quamquam hoc praecipue, *Augustino* autore cuius satis nota est disputatio repetita a *Coelestino* Papa ad *Episc. Galliae*, de doctrina *Augustini Thes. 9. (Epist. 105. sub finem)* quod exsufflantur et exorcisantur infantes, hoc procul dubio fallaciter fit, si diabolus eis non dominatur: si autem dominatur et ideo non fallaciter exsufflantur, per quid dominatur, nisi per peccatum princeps peccatorum? v. et de *Eccles. dogmat. L. X. c. 22.* Ante eum tamen *Optatus Milevit. de schism. Donat. L. IV. c. 6. (p. 92. Alba sp.)* neminem fugit, quod omnis homo, qui nascitur, quamvis de parentibus Christianis nascatur, sine spiritu immundo (al. mundi) esse non possit, quem*

necesse

neceſſe ſit ante ſalutare lavacrum ab homine excludi et ſeparari. Et Hieronymus in Prov. L. III. Vbi multitudo ſervientium Deo, ibi Chriſti gloria: ubi ſoli catechumeni vel recens nati infantes ſub regno adhuc tenentur diaboli et ipſi tempore congruo feſtinantes in Chriſto renaſci, ibi ignominia manifeſta principis mundi.

Ex iis, qui Eccleſiae admiſcentur, peccatores diabolo obnoxios eſſe, demonſtravimus, nec iam repetere adinet, eſtque ipſa locutio omnibus Eccleſiae doctoribus adeo trita, ut non opus ſit, eorum ſcripta excutere. Prae reliquis tamen recensere liceat Oecumenii obſervationem, alios filios, alios ſervos diaboli eſſe. Namque ſuper I Ioh. 3. (*Expoſit. in VII. Epp. Cathol. p. m. 271.*) ait: ὁ ποιοὺν τὴν ἁμαρτίαν, ἐκενός καὶ τῷ διαβόλῳ ἀνελήπτῳ, ἥτοι εἰς υἱόν, τῷ πλεον ἐνεργεῖν καὶ αὐθαιρετοῦν τὸ κακόν, ἢ εἰς δέχον, τῷ καταπαλαμῶσθῃναι τῷ πονηρῷ καὶ χειρωθῆναι ὑπ' αὐτῆς καὶ τὴν λατρείαν κατακριθῆναι Sic quidem ille, acute magis, quam apte. Nam in utraque formula metaphoræ varietas non tollit vim communem. Nam filium Diaboli dixeris, qui diabolo in ſtudiis adverſus Deum conſentit, ſicut Abrahami filios ſcriptura nominat, qui Abrahami fidem imitantur Rom. 4, 11. vel Dei filios, qui ad ſimilitudinem cum Deo adſpirant, qui et δοῦλοι Θεοῦ dicuntur; rursus ſervos Satanae vocaveris, qui animi impietate morumque pravitate ſcelæris quaſi praeſidi et antefignano iunguntur.

Quodſi patrum ſcriptis ii tantum bene atque cum fructu utantur, qui non doctrinae ſolum capita ſed argumenta quoque atque cauſas colligunt: non poſſumus praeterire eorum indicium, ſive historiae, ſive uſus

causa. Sed conquirendi molestiam fere a nobis averit *Bernhardi* beneficium, qui in epistola 190. supra laudata, quidquid ad potestatem diaboli demonstrandam, five aptum five ineptum, produxere antiqui scriptores, pie et modeste, scilicet Innocentium II. edocturus, compilavit. Ex V. igitur ac N. T. tela contra Abaelardum petit, quae quanquam non feriant vi, multitudine tamen terrent. Ex V. T. Iobi locum c. 40, 23. profert: *Leviathan* h. e. diabolus *absorbet fluvium* i. e. genus humanum *et habet fiduciam, quod et Iordanis* i. e. ipsa electio *influxat in os eius*: dein Pl. 106, 2. *redemit eos de manu inimici, de regionibus congregavit eos*; scilicet unus inimicus, qui pluribus regionibus praefuit, diabolus est. Sed has expositiones allegoriarum studium peperit parum probabiles. Novi testamenti dicta praecipua sunt 2 *Tim.* 2, 26. *Ioh.* 16, 11. *Luc.* 11, 21. sq. quod denuo allegoria detorsit: atrium esse mundum, vasaeius homines (v. *Irenaei* l. p. 141. denique addit, quam ex *Luc.* 22, 53. pateat, quod velin ipsum Servatorem nostrum diabolus potestatem haberit, iustam quidem, quia data sit desuper, dubitari non posse, reliquos etiam homines eius potestati iuste subesse. Sed de horum argumentorum vi ac pretio facile quisque iudicabit.

Singularis est atque minime praetereunda opinio scriptoribus Christianis ab antiquissimo inde tempore familiaris: Adamum, patriarchas, prophetas et omnem piorum V. T. cohortem ante Christi adventum detentos fuisse sub potestate diaboli, ereptos autem Christo ad inferos descendente. Ita *Iustinus Mart.* (*dial. c. Tryph.* p. 306. *Sylb.*) *Irenaeus adv. haer. L. III. c. 34. 35. 39.* ubi multis verbis disputat adversus eos, qui Adamum

ad regna coelestia translatum negabant, *Athanasius de sal. adv. chr. T. I. p. 500. Optatus Milevit. de schism. Donat. L. III. p. 80. uterque Cyrillus Hieros. Catech. IV. et XIV. p. 27. et 150. et Alexandrin. Glaphyr. II. T. II. p. 45. et multi alii, sequioris etiam aevi, quorum sententias passim recenset I. A. Dietelmair, cuius quidem memoriam pie recolo, hist. dogmat. de descensu Chr. ad inferos p. 17. 25. III. Ed secund.* Hanc hypothesin praecipue negasse *Abaelardum*, sive quia non intellexit dicta patrum, quae rite exposita eo redeunt, oppressos morte patriarchas Christo resurgente vitae fuisse restitutos, sive quia suo tempore somnia de limbo patrum praevaluisse vidit, non est, quod dubitemus; namque sic infert, teste *Bernhardo l. c.* : *Numquid etiam pauperem illum, qui in sinu Abrahae quiescebat, sicut et divitem damnatum diabolus cruciabat aut etiam in ipsum Abraham dominium habebat ceteros que electos?* Sed plura de his monendi locum dabit Pars dissertationis nostrae altera.

Denique quis ex his dictis non intelligat, *miserrimam* esse servitutem, qua diabolus opprimit nihilque tristius atque atrocius accidere posse mortalibus, quam in eo regno detineri, quo semotus a Dei cognitione, foedis erroribus pariter ac scelerum libidine discrucieris, inquieto primum per scelerum incitamenta assidua animo, dein per conscientiam turbato? quid magis calamitosum atque horrendum reperitur, quam jungi animo, institutis, moribus, infelicitate, scelestissimo spiritui et sceleris societate detineri, quod imperat tyranni more, atque ad mortem et perniciem trahit? Habent hic Evangelii doctores, de quo populum severe admoneant, ut intelligat, quomodo potestati Satanae nemo pareat, nisi qui sceleri implicatur,

catur, ut sentiat miseriam των δουλων της αμαρτιας, atque caveat, et repudiata superstitione cognoscat beneficium Christi, qui sese vindicem libertatis adversus tristissimam tyrannidem exhibet. Itaque ad alteram partem dissertationis nostrae deducimur.

PARS POSTERIOR

de redemptione a potestate diaboli facta per Christum.

Qui liberationis vel cuiuscunque beneficii memoriam ea mente recolunt, ut gratitudinis sensum fuscitent adfide atque alant erga eum, a quo magna felicitas provenit, non immerito neque frustra periculi, in quo versabantur, praesentiam, miseriae, si denegatum fuisset beneficium, magnitudinem auctorisque, qui inde eripuit animum saepe solent reputare secum atque diiudicare, quam inextricabile discrimen, infortunium quam grave, quam inevitabile fuerit, atque ita non magis e miseriae, quam timebant, renovato sensu auxilii praestantiam aestimare, quam a benefactoris voluntate libera, prompta, benigna ad omnem erga eum pietatem accendi. Itaque Christianos, qui Diaboli tyrannidem servatoris optimi Iesu Christi auxilio effugerunt, fas est, hanc quoque inter plurima, hoc autore sibi collata, beneficia felicitatem intelligere, et pia mentis recordatione aestimare seduloque cavere, ne vel, quod ille non tribuit, tanquam tributum quaerant temere, vel quae illi revera debentur, negligentius vilipendant. Nam in gratibus rependendis utrumque vitiosum reperitur, primo fingere beneficium, ut gratiam habeas, quasi non habeas vera, quibus obligaris:

geris: dein oblivisci bonorum, quae alteri debeas, quo fit, ut gratitudo, quae recordatione nutritur ac fovetur, magis magisque emoriatur. Atque huic vel temeritati vel levitati ut occurreremus, in priori dissertationis parte, ad sacrarum literarum fidem disquirendum sumus, quatenus sit illa diaboli potestas? vicinusque improprium esse et contineri vel ethnicismo vel hominum pravorum societate, qui ad mores diaboli sceleris studio sponte sese componunt et ab hoc malorum omnium, quibus natura humana polluitur, antesignano, tum regi sese patiuntur, cum ingenio suo ad impietatem prono more servili parere non dubitant. Sic nobis via parata est ad declarandum, quomodo Christo liberatio ab hac tyrannide debeat.

Quem locum sic pertexere institui, ut *primo* veritatem redemptionis demonstrarem, *dein* de modo liberationis, consultis scriptorum antiquorum opinionibus, disquiram, *denique* beneficii magnitudinem insignem iustumque usum exponam.

Primo igitur liberationem a diaboli potestate atque imperio deberi Christo et cum restitutione hominum, per eum facta, artissime coniungi, ipsius verbi divini testimonia satis perspicua et rerum inde a Christo nato gestarum historiae confirmant. *Illa* quidem *duplicis* generis sunt. Nam *alia* Christum eo fine in mundum venisse contendunt, ut Satanae vis per eum destrueretur, *alia* haec revera eo autore perfecta fuisse docent. De singulis iam paucis dispiciemus.

E *priore* genere *Iohannis* dictum in *Epistola prima Cap. III. v. 8.* valde memorabile est, vel ob autorem, vel ob perspicuitatem. Ob autorem quidem, cum ab eo veniat, qui capita religionis Christianae fide summa ex-

ponit. Perspicuitas autem loci tanta est, ut sine ambagibus sensus verus deducatur. Non enim dubitari poterit, *ἔργα διαβολῆς*, *opera diaboli*, ea dici, quae voluntati diaboli conformia sunt. Sicut enim *ἐκ τῆ θεᾶ εἶναι* significat animi habitum talem, quo per vires a Deo collatas imago divina quasi renascitur in homine, in verae sanctitatis studio atque exercitiis conspicua: ita diſtionis *ἐκ τῆ διαβολῆς εἶναι* non alia vis erit, quam corruptis animi viribus parere Satanae et eius quasi imaginem mente factisque prae se ferre. Eam hominum infelicitatem commate *octavo* Iohannes commemorat utque ab ea lectores reducat, iubet recordari, quam sit a felicitate, per Christum parta, longe alienissima. *Ἔργα igitur *διαβολῆς* omnia eorum opera dicuntur, quos *ἐκ τῆ διαβολῆς* esse monuerat, sive ea, quae ad voluntatem adversarii nostri sunt i. e. peccata. Neque etiam ambiguitat locus est in voce *λυσιν*, cuius potestas est *destruere, evertere, tollere*, quo sensu *Ioh. 2, 19.* dicitur *λυσιν τὸν ναὸν confringere templum*, *λυσιν γραφὴν Cap. 10. 35. destruere scripturam* eiusque auctoritatem minuire, *λυσιν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν 1 Ep. 4. 3. solvere Iesum* i. e. tollere eiusque adventum negare, *) Similiter apud *Homer.* occurrit *Ill.*

II. 100.

*) Scio equidem omnia, quae habemus, exemplaria graeca h. l. legere, ὁ μὴ ὁμολογεῖ eamque lectionem ab antithesi commatis praecedentis non sine specie commendari. At praeter versiones antiquissimas Latinas, quae habent, qui solvit, Irenaei quoque translationem, e graeco factam, atque Tertullianum, Socrates graecos quoque Codices laudat, qui ὅς λυσι legerint. Itaque antiquitatis summam commendationem habet το, ὅς λυσι. Accedit, quod illa phrasis insolentior sit atque obscurior neque tamen a phrasi Iohannaea abhorrens, quae multo facilius cum nota glossatoris, margini ob illustrationem

Π. 100. Τροίης ἱερά κρηδεμένα λυοίμεν, Troiae sacra moenia dirueremus; et apud Euripid. *Iphig. in Aul. v. 1268*. Θεσφατ' εἰ λυσω θεας, si effata Deae solvero i. e. effecero falsa illa deprehendi et eventum non fortiri. Plane consona nostrae phrasi dictio Rom. 14. 20. μη καταλυε το ἔργον θεα, quod oppositum τη οικοδομη hunc sensum habet: cave, ne edendi licentia pietatem atque religionis studium, alterius animo divinitus infixum, evertas ei que ab hac deficiendi imprudenti consilio autor fias. Iam si Apostolus nostro loco hunc sequitur usum, repressam peccati dominationem cum officio Christi intime coniungit monetque restauratori generis humani id quoque curae fuisse, quomodo impietatem tolleret et homines a prioribus studiis, Satanae gratissimis, doctrina atque exemplo retraheret. Vnde colligi potest, nihil Christiani nominis cultore indignius esse, quam peccatis Satanae subiici.

In tanta huius testimoniî perspicuitate atque vi supervacaneum duxerim plura loca anquirere, quae ad eandem sententiam facilius accommodari possent, quam demonstrandae illi commoda atque plana ratione inserviunt. Vt de allegoria taceam, quam patribus ecclesiasticis et subtilitati reliquorum relinquo, qui pro concione tanto maiorem sapientiae laudem quaerunt, quanto

I 5

myste-

tionem addita, μη ὁμολογεῖν a descriptore permutari potuit quam aliunde adscisci. Multa enim vitia lectionum ex hoc fonte manasse scimus, quod voces obscuriores, cum illustrarentur clarioribus in margine positis, saepe vel corruptae vel eiectae sunt ab hominibus ignavis, qui lectionem, sibi intellectu faciliorem, statim genuinam esse iudicarent. Facilius autem id nostro in loco evenit, quum incitiae descriptorum λυειν et ὁμολογεῖν non videbantur contraria; imaque μη ὁμολογεῖν e margine in textum adoptarunt.

myfteriis ex hiftorica narratione exfugendis, quali fucco e cortice, funt ftudiofiores: praeterire quoque liceat promiffionem fatis illuftrem, quae vulgo ad hunc locum trahitur, *Gen.* 3, 15. ubi mulieris femen unum ex Evae pofteris, Meffiam, serpentem cum femine fuo diabolum cum agmine; hoc ab illo vincendum atque conterendum, illum autem ab hoc viciffim letali vulnere in cruce laedendum praedici contendunt. Quae omnia quam arbitrarie fumantur, allegorizandi ftudio ab antiquis doctõribus reperta, poft magno noftratum confenfu reperta, quivis fere fentit. *)

Reftat Pauli testimonium *Ebr.* 2, 15. 16. ubi incarnationem filii Dei eo confilio factam fuiſſe innuit, ut *καταργήσῃ τὸν τοῦ κρατοῦς τοῦ θανάτου ἔχοντα, τέτρεσι, διάβολον.* In qua periphrasi ad inepta Iudaeorum de Asmodaeo vel Samaele vel alio mortis angelo fomnia recurrere cum Cel. *Tellerol. c.* religio vetat: neque magis probatur Ven. *C. F. Schmidii*, Theologi Vitebergenſis, coniectura in *observat. super Epistolam ad Hebraeos.* p. 83. proposita, fuiſſe aliquid, nobis quidem obſcurum, in ipſa conditione animarum poſt mortem, quod Satanae in priinis tribuendum videatur, quod quonam fundamento ſtatui poſſit, non aſſequor. Mihi quidem *τοῦ κρατοῦς τοῦ θανάτου*, regnum mortis omniſque infelicitatis (*θανάτος* ex uſu N. T. communi omnem miſeriam denotat) non videtur differre ab *ἐξουσίᾳ τοῦ σκοτος* ſ. regno tenebrarum, cuius imperium cum Satanae tribuatur, facile intelligitur, quomodo inferi quoque regni quaſi praefidium ad eundem poſſit referri: non quod ius aliquod necis ſuper nos habeat, Deo ſoli proprium, vel, ut *Moldenhauerus* vult, mortem noſtram iure poſtulet, id enim

vix

*) cf. *Inſt. Theol. Chriſt. T. II.* p. 83.

vix e visione Zacharina Cap. III. 1. efficietur: nec quod revera atque proprie valeat aliquid super mortuos, qui divino imperio non subtrahuntur, sed quia mortis omnisque, quacum homines colluctantur et anguntur, miseriae autor habetur, dum, qui peccato obnoxii sunt, simulque per peccatum diabolo subiiciuntur, non possunt effugere mortem poenasque, quibus ipse diabolus adficitur, neque vita sua unquam sine periculo, sine timore frui. *) Nam ἀμαρτία βασιλεύει ἐν τῷ θανάτῳ. Rom. 5, 20. et metuere mortem eum necesse est, qui suis delictis mortem se meritum esse non ignorat, ut verbis utar Camerarii in notat. figur. in scriptis Apost. ad h. l. p. 153. vid. et Ill. Michaelis not. ad Peircii Paraphr. h. l. p. 153. not. 69. Tanta hominum miseriae ut medelam, afferret Messias eumque mortis poenarumque divinarum metum non mitigaret tantum, sed eximeret, atque iusta conditionis nostrae cum Diabolo consortium rumperet, in naturae nostrae consortium venit atque, mortem perpeffus, veniam nobis ac securitatem promeruit effecitque, ut, qui sibi addicuntur, il regnum mortis h. e. mortem ipsam possent evadere.

Eum incarnationis finem non negant doctores antiqui, quomodo enim? sed dum a fidei simplicitate ad philosophemata convertuntur, paulatim, quod plerumque evenit, a via plana divergunt. Namque non contenti traditione scripturae sacrae, filium Dei in his terris

*) Sic fere Anselmus Cantuar. cuius in verba Pauli hanc legimus enarrationem (T. II. Opp. Colon. 1560. p. 460.): Non ob aliud dicitur imperium et potestatem mortis habuisse (diabolus) nisi quia peccatum persuasit, ex quo mors accidit. Inde ille, qui sine ullo peccato — mori dignatus, innocentem morte sua hunc principem iniquitatis atque mortis destruxit etc.

ris apparuisse, ut hac nos tyrannide exsolveret, cum sciunt, beneficio liberationis opus fuisse miseris hominibus, consilii divini in eo tribuendo benignitatem elevent atque beneficii modum, qui totus ab arbitrio Dei pendet, necessitati quasi subiiciunt. Nihil equidem potest vel certius dici, quam non potuisse genus mortale, nisi auxilio divinitus dato, peccati evadere servitutem; vel benignius cogitari, quam salutare Dei de modo restitutionis humanae consilium: sed plurimum, ut puto, decedit beneficii gratiae, si denegari non potuit vel eodem, quo praestitum est, modo debuit praestari. Deo autem, qui clementissimo erga nos adfectu impulsus filium unigenitum ad nos misit, id donum extorquere quasi, et, quod sponte dedit, id tanquam necessarium postulare, ac si modus redemptionis alius vel non excogitari potuisset a Deo vel non constitui, id sane temerarii hominis oblique tenuitatis suae videtur. Nihilo tamen minus hac ratione saepe peccatum est a multis atque adhuc peccatur, dum demonstrandum sibi e principiis rationis sumunt, quod restitutionis nostrae parandae remedium habeat naturalem quandam et necessariam cum ipsa restitutione copulationem. Qui si sapientiam atque benignitatem ineffabilem, quae e destinatione ipsius filii Dei ad hoc opus mirifice elucet, pie scrutarentur, et modeste, prout in tanto voluntatis divinae mysterio decet hominem, suarum virium memorem, cogitata sua proponerent docerentque admirari virtutem divinam, religioni Christianae operam suam frugiferam commendarent. Cum autem ad necessitatem omne negotium referunt, ipsi Dei clementiae, cui unice id consilium deberi sacrae literae testantur, multum derogant. Nam si clementia est, succurrere indigentiae alterius, maiorem certe laudem meretur,

retur, si a misero tale quidquam non potuit iure quodam expectari. Qui sponte dat, auget beneficii gratiam: qui iure postulat atque merito, eandem minuit. Sed hac methodo patrum ecclesiasticorum peccasse videntur haud pauci, qui a dominatione Satanae rationes petunt ad demonstrandam necessitatem incarnationis atque mortis Christi, praeunte iam *Irenaeo adv. haer. L. III. c. 187. p. 211. Massuet.* Εἰ μὴ ἀνθρώπος ἐνίκησεν τὴν ἀντιπαλοντα ἀνθρώπου, ἐκ ἀν βεβαιῶς ἐνίκηθη ὁ ἐχθρός. Παλιν τε, εἰ μὴ ὁ θεὸς ἐδώρησατο τὴν σωτηρίαν, ἐκ ἀν βεβαιῶς ἐχώμεν αὐτήν. Quae prolixius repetit *L. V. c. 21. tot. p. 318.* Neque iuste victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. -- Quoniam Satanas initio persuasit homini transgredi praeceptum factoris: ideo eum habuit in sua potestate: potestas autem eius est transgressio et apostasia, et his colligavit hominem: per hominem ipsum iterum oportebat victum eum contrario colligari iisdem vinculis, quibus alligavit hominem, ut homo solutus revertatur ad suum Dominum. Pluribus ea de disputant *Gregorius Nyssenus, *) Augustinus *)*

*) *Orat. Catechet.* ubi, postquam varia monuit de quaestione, cur Deus homo? quae legisse neminem poeniteat, v. g. potuisse Deum autoritate sua atque imperio a contraria potestate avulsum hominem deducere ad eum statum, qui fuerit ab initio, si hoc ei libuisset, neque fas esse aegroti, medendi rationem medico praescribere: in beneficii usu grato acquiescendum, neque considerari semper debere, cur his mediis neque aliis tributum sit et rel., *Cap. XXVI. (Tom. Opp. Paris. 1638. 78. sq.)* hoc incarnationis consilium sic exponere conatur: Postquam homo exarsit in illam calamitatem inciderat, ut inimico vitae sese subiiceret, Deus benignus misericordia movetur erga eum, quae ceciderat; sapiens autem non igno-

stinus *) a quo secula sequentia pendent, Leo Magnus *)

rat modum revocationis. Sapiencia autem de eo, quod iustum est, iudicat. Quid ergo iustum? τὸ μὴ τυραννικὴν τινι χερσασθαι κατὰ τὰς κατεχούσας ἡμᾶς αὐθέντια, μηδὲ τῷ περισσιότητι δυναμὲως ἀποσπᾶσθαι τὸ κρατύντος καταλιπεῖν τινα δικαιολογίας ἀφορμὴν τοις δι' ἡδονῆς καταδουλοῦσθαι τοις αἰθυστοῖς, non tyrannica quadam in eum, qui nos possidebat, autoritate uti, neque summa vi abripiendo (nos) illi, qui dominatum obtinebat, relinquere iustae defensionis occasionem aliquam ei, qui per voluptatem hominem redegerat in servitutem. — — Cum nos ipsos nostra sponte vendiderimus (diabolo), oportebat ab eo, qui propter bonitatem nos erat in libertatem restitutus, non tyrannicum aliquem sed iustum excogitari revocationis modum. Is autem est, dare, quale voluit, redemptionis pretium pro eo, quem possidet. Addit: diabolum dominationis cupidum lubenter voluisse permutare humanum genus, maiore pretio accepto (τοὺς κατεχομένους ἀνταλλάξαι τὸ ὑψηλότερον καὶ μείζονος ἀνταλλάγματος) neminem maiorem reperisse lesu, homine puro, miraculis tot tantisque claro, et rel. quae cum in eo intelligeret, petiisse eum et eo quasi lytro accepto iure reliquos homines libertati vindicatos esse.

*) de Trinitate L. XIII. c. 12. — 14. (Tom. VIII. Opp. Bened. 1700. p. 662. sqq.) Quadam iustitia Dei in potestatem Diaboli traditum est genus humanum peccato primi hominis in omnes transeunte et parentum primorum debito omnes posteros obligante. — Modus autem iste, quo traditus est homo in potestatem diaboli, non ita debet intelligi, tanquam hoc Deus fecerit aut fieri iusserit, sed quod tantum permiserit, iuste tamen. — Nec hominem a lege suae potestatis amisit, quando in Diaboli potestate esse permisit, quia nec ipse Diabolus a potestate omnipotentis alienus est. Si ergo commissio peccatorum per iram Dei iustam hominem subdidit dia-

bolo,

mus, *) Ferrandus Diaconus, **) Isidorus Hispalensis, ***) et praeter plurimos alios ****) ipse Nestorius *)

bolo, profecto remissio peccatorum per reconciliationem Dei benignam eruit hominem a diabolo. Non autem diabolus potentia Dei sed iustitia superandus fuit — Quomodo igitur victus est? Quia cum in eo nihil morte dignum inveniret, occidit eum tamen. Et utique iustum est, ut debitores, quos tenebat, liberi dimittantur in eum credentes, quem sine ullo debito occidit. — Dicit, princeps mundi in me nihil invenit. i. e. nullum peccatum — dein pergit ad passionem, ut pro debitoribus nobis, quos ipse non debebat, exsolveret. Iustitia igitur vicit diabolum, quia nullum peccatum habuit et ab illo est occisus. Marc. III. 27. Act. XXVI. 16. Col. I. 12. In hac redemptione tanquam pretium pro nobis datus est sanguis Christi, quo accepto diabolus non ditatus est, sed ligatus, ut nos ab eius nexibus solveremur, et rel. Plura enim e declamatione frigida atque lusoria, quales Augustinus amat, transcribere piget.

*) Aliter nulla posset caro salvari et nemo tetram diaboli dominationem evaderet, nec cuiquam reconciliatio ad veniam et reditus pateret ad vitam, nisi filius Dei etiam hominis filius esse dignaretur. Serm. I. de pass. Dom. p. m. 47. et Serm. 23. 3. Ad auferendum ludibrium quo captivi homines superbienti diabolo serviebant non sufficiebat doctrina legalis — sed adicienda erat veritas redemptionis moralibus institutis et offerenda erat pro reconciliandis hostia.

**) Epist. ad Anatol. Si alia esset natura carnis, in qua non peccaverat Christus et mortuus est, non per iustitiam sed per potentiam Diaboli vinceretur. Oportet autem per iustitiam vinci, iustitia vero fuit ipsa, ut in ea carne veniret redemptor, quam fecerat supplicio remanere obnoxiam tentator.

***) de Eccles. officiis L. I. c. 29. p. 20. Lovan. (1364.) Tripartita ratio dominicae passionis ostenditur. Prima ut Christus

rius *): quorum omnium demonstratio oritur vel e notione redemptionis, quam sine lytro, possessori solvendo, cogitari posse negabant: vel e notione victoriae super diabolum reportandae, quae tum maxime iusta sit, cum adgreſſor ab eo superatur, quem laedere animo moliebatur. Sed si tropicorum vis tum demum iuste aestimari potest, cum iis verba propria substituas: facile intelligitur, arguari potius antiquos, rhetorum more, quam firma argumentatione opinionem suam evincere.

Ve-

Christus pro reatu mundi redemptio daretur et hostis antiquus velut hamo crucis caperetur, scilicet ut quos absorbuerat evomeret et praedam, quam tenebat, amitteret, non potentis victus sed iustitia, non dominatione, sed ratione. Altera etc.

****) v. g. Eusebius Emisenus *hom. VI. de Paschate* (quae et Hilarii Arelat. nomine venit apud Petav. *dogm. th. T. IV. L. II. c. 5. p. 69.*) *Conditio humana quae per peccatum primi hominis tenebatur obnoxia, non imperio erat eruenda sed pretio. Potuit autem filius Dei hostem humani generis et in coelis positus nutu ipso suae divinitatis elidere: sed ne quid tale, ut superius diximus, diabolus conqueri posset, placuit Deo secundum iustitiam pro humano genere offerre hominem purum et immaculatum. Theodoret. in l. de incarnatione Domini Cap. XVI. Ambrosiaster, vel Hilarius Diaconus, quem plerique Autorem dicunt Commentar. in Epp. Pauli, in Cap. 5. Epist. ad Rom. (Tom. III. Opp. Paris, 1614 p. 255.)*

*) *Serm. de divinitate et humanitate verbi ap. Marium Mercator. ed. Garner. T. II. p. 36. Christus peccatis obligatum videns genus humanum et indignum ad redhibitionem non imperio exsolvit debitum, ne iustitiam benignitas laederet. (Rom. 3. 25.) propterea Christus debentis suscipit personam et per eam debitum tamquam Adae filius reddidit. Opponebat enim debitum lucentem e genere deduci eius, qui id aliquando contraxerat, sed hisce debitum, ut discas redhibitionem, et vel.*

Venit itaque Messias eo consilio, ut homines superstitione atque scelere oppressos reduceret ad Dei veri cognitionem et, quod illa alitur atque perficitur, pietatis studium. Neque consilium effectus destituit, teste optimo saervatore, pluribus locis, eo imprimis tempore, cum iam morti propinquus et de sublimi conditione mortem suam insecutura certus, doctrinam suam efficacia summa et incredibili celeritate per orbem terrarum divulgatum iri praevideret. Referenda ad hunc locum imprimis videntur dicta apud *Lucam* 10. 18. *Ioh.* 12. 31. et 16. 11. *Priore* quidem loco, quem pererudita *dissertatione G. Phil. Olearius Lipsiae (Anno huius seculi XXIV.)* exposuit, Apostoli ad Iesum reversi muneris sui auguria faustissima enarrant, mirati id maxime, quod daemonia iussu suo miseris cederent corporibus: quibus Iesus respondet, non improvisa nec praeter expectationem suam haec evenisse: probe enim scivisse se, Satanam brevi ruiturum et ab illa, qua inter homines valebat, autoritate citissime deliciendum esse. Namque illud, *ἐκ τοῦ ἔρανου πύπτεν εἰς τὴν γῆν*, non dubito, quin proverbii vim habeat petitumque sit ex *Esaiae Capite XIV.* ubi Assyriae Regem orbum dignitate sua manes inferi sublannando excipiunt: *ut decidisti e coelo! ut excisus humi iaces!* cui in notis ad Esaiam nuper tertium editis comparavimus *Ciceronis de Pompeo (L. II. Ep. ad Attic. 21.)* dictum: *deciderat ex astris* Nempe quemadmodum coelum figurate dicitur de sublimitate atque excellentia, terra autem de statu humili et depresso; ita in coelum efferri *Luc.* 10, 15. nihil aliud est, quam, dignitate eminere, et de coelo delicitur is, cuius auctoritati ita detrahitur, ut iam parum valeat inter homines, velut *Thren. 2. 1.* de Israelitis priore dignitate a-

missa Ieremias conqueritur: תפארת ישראל השלך מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ *e coelo in terram deiecit maiestatem populi Isyraelitici.* Eadem igitur formula Salvator noster utitur, cum imperii diabolici everfionem instare declarat. Idque etsi de expulsiōe eius ex obsessis proxime valet, latius tamen de universa, quam Satanas inter homines exercuit tyrannide, exponendum arbitror. Non enim tantum versu sq. *πασαν δυναμιν ἐχθρῶν* dicit superandam esse a suis, sed etiam adversus omnes iniurias, ab impietate hominum, quā diaboli opus promovent, metuendas consolatur suos monetque, non unicam neque praecipuam laetandi causam in facultate expellendorum daemoniorum quaeri debere, sed magis laetabile esse ius civitatis in nova oeconomia (ὅτι ὀνόματα ὑμῶν ἐγγραφῇ ἐν τοῖς ἑβραίοις). Denique collatio cum fulgure, frequentissima celeritatis imago (*Luc. 17, 24. Math. 24, 24.* vid. *Pricaeus ad h. l.*) innuit insignem mutationem brevi tempore miraue celeritate perficiendam. Itaque hoc ipso loco Iesus Christus imperium Diaboli fore, ut frangatur, dein, ut id celerrime, denique, ut Evangelii vi atque Apostolorum ministerio eveniat, haud obscure testatur.

Consimile huic testimonio reperimus alterum *Ioh. 12, 31.* νυν ὁ ἀρχὼν τῆ κοσμοῦ τὰτα ἐκβληθήσεται, quo non differt *Ioh. 16, 11.* ὁ ἀρχὼν τῆ κοσμοῦ κέκρυται. Nolo quidem iam de novo in argumenta divagari, quae ἀρχοντα τῆ κοσμοῦ Satanam esse vincunt: vix enim scio, qui id neget vel negare possit in tam luculento usus Iudaici consensu apud *Lightfoot H. Talm. ad l. c. p. 1088.* Vnus *Tellerus*, V. Cel. contra disputat in *Lexico N. T.* et, quem ipse toties sequendum iubet desertumque queritur, usum Iudaicum, eum ipse hac in phrasi deserti
atque

atque eam de magistratu Iudaeorum exponit, ea praecipue de causa, quia Iudaei apud *Iohannem* 14, 19. 27, 15, 18. 19. 16, 8. *κοσμος* adpellentur. Sed his quidem locis vix aliquis ratione probabili efficiet, solos Iudaeos hoc nomine distingui, quanquam quod de universitate dicitur v. c. odium erga Christianos, persequendi animus etc. qua re gentiles et Iudaei conspirabant, de his quoque valere nemo inficias eat, et sub alia orationis forma rempubl. Iudaicam non inepte *κοσμον* appellari, velut Romani orbem Romanum laudant, lubens concesserim. Quomodo autem, ut hoc addam, haec notio commode aptari possit dicto Iohanneo *Cap.* 16, 11? At ille exponit l. c. p. 165. Spiritum sanctum Iudaeos de sententia divina adversus hanc gentem lata convicturum esse, quod procures Iudaei Iesum ad supplicium damnando semet ipsos damnarint: sed hoc nemo facile inveniet in verbis graecis, neque si inveniat, ubi quaesierit, monstrabit, quomodo ad eam demonstrationem vis Spiritus S. et testimonium Apostolorum vel valuerit quidquam vel etiam necessarium fuerit, quum longe facilius ex ipsa reip. Israeliticae everfione potuisset animadverti. Itaque haec nos non morantur, quo minus *ἀρχοντα τῆ κοσμοῦ* statuamus Satanam esse. Iam de illo quod asseritur *ἐξω βληθῆναι* plane consonum est phrasi superiori *ἐκ τῆ οὐρανῆς βληθῆναι*, idque ab antiquis sic acceptum fuisse prodit lectio *Evangelistarum* 22. *Veron. Corbei*, aliorumque patrum (v. *Griesbach N, T. ad h. l.*) qui *κατω βληθησεται* pro *ἐκβληθησεται* (*Cod. D.* habet *βληθ. ἐξω*) legunt. Sed nec *κρηθῆναι* *Cap.* 16. alium admittit sensum. *Κρῖναι* enim est *sententiam ferre, condemnare, exequi decretum*, interdum etiam *imperare alicui, vincere eum atque subiectum habere.*

v. g. *Obad.* 1, 21. Princeps mundi *καίναται*, cum vincitur et imperio Evangelii cedere cogitur regionibus, quas superstitione atque vitiis tenebat. Idque Spiritus S. efficacia atque *ἐλεγχω* factum, quippe cooperantis Apostolicae praedicationi, *Ioh.* 16, 11. post exaltationem optimi Servatoris, qui superata morte omnes ad se traxit i. e. Evangelii sui virtute plurimos permovit, ut sibi se tanquam capiti iungerent *Cap.* 12, 32. ideoque operibus Satanae valedicerent. Sic iterum patet, per Christum diaboli tyrannidem repressam atque everfam fuisse.

Tale enim beneficium non potuit non tribuere is, qui augusto *σωτηρος* munere functurus omnes salutis nostrae adversarios deprimeret atque sibi, quidquid nobis grave vel inimicum reperiebatur, virtute sua subiiceret. Quin potius laetemur de virtute Salvatoris nostri, qua, dum omnes subegit generis humani hostes *1 Cor.* 15, 25. hunc quoque prostratum et laedendi non quidem animo, sed viribus exutum fuisse pie credimus. Denique omnis felicitas, qua Christiani fruuntur animo, Christo debetur eiusque vel merito nititur, vel doctrina comparatur. Sed in his non ultimam Ioannes recenset securitatem a laesionibus *τα πονηρα* *1 Ep.* 5, 18. et victoriam de eo reportatam *Cap.* 2, 13. 14. Tam praeclara victoria, tanta fidei virtus atque efficacia enascitur ab ipsa Christi virtute *Eph.* 6, 10. quae derivatur in homines sibi deditos eosque sic confirmat, ut Satanam, cui vincendo ipsi impares plane sunt atque facile succumberent, doctrinae Christianae virtute non sustinere tantum sed repellere quoque atque superare valeant. Sed si hi validi sunt: ille dedit. Si vincunt: ille antesignanus adstat.

Quod

Quod si tenemus, Satanae regnum cultibus idololatri-
cis et vitiis contineri: ipsa rerum Christianarum historia
per Messiam impietatis vim, late grassantem, coërcitam
atque destructam fuisse, confirmat. Nam si origines
quaeras proscripti deastrorum cultus et emollitae mo-
rum feritatis: aequus quisque rerum humanarum ar-
biter easdem ab Evangelii doctrina repetat, quae,
quando orbem collustravit, oraculorum imposturas, sa-
cerdotum fraudes, victimarum immunitatem, supersti-
tionis horrores quam felicissime detexit atque profliga-
vit et sapientiae verae studium reddidit mortalibus. Id
ne honoris causa religioni Christianae tribui credamus
vel a laudatoribus eius, adversus paganos homines et
veteris superstitionis defensores differentibus, *Tertul-
liano in Adologia, Arnobio adversus gentes, Athanasio,
Eusebio (de praepar. Ev. L. IV. c. 6. et L. V. c. 1.)*
vel a rhetoribus sacris, qui saepe parum subtiliter lo-
quuntur, tam luculentum tamque indubium reperitur,
ut ipsi fidei nostrae sanctissimae adversarii ab aeo Chri-
sti doctrinaeque Christianae propagatae purae religionis
morumque emendationum initia deduci vel inviti fatean-
tur. *Vid. Cel. Ierusalem commentat. de religiune Christ.*
Part. I. Ip. m. 25. sq. Sed si sententiis de Deo eiusque
cultu monstruosis, si nefandis facinoribus imperium
Diaboli, ut supra vicimus, stabilitur, quis non conce-
dat, reprimi ab eo, qui homines a vitiorum errorum-
que corruptelis purgavit, Dei cognitionem veram virtu-
tisque amorem homines docuit, et institutis factisque com-
mendavit? Neque puto futurum, qui obiciat, multas
adhuc esse gentes superstitioni deditas, et vel inter nos
plerosque sub imperium Diaboli venire vitiorum con-
sortio. Nam primum sicut in civitate ab imperio tyran-

nico, ubi id tempore subiectorumque ἀκηδία invaluit, non uno molimine oppressi cives reducuntur ad libertatem, neque imparati ad iugum decutiendum animi sine periculo tentantur ab amico libertatis amante, neque, si sponte faciunt cum tyranno, vindicis opem experiuntur: ita nemo mirabitur, tantam tamque inveteratam superstitionis vim, late regnantem audamque hominum consensu, nisi bene paratis animis, non potuisse reprimi, neque prius eripi gentes ex illa miseria, quam, sensu servitutis excitati, meliora cognoscere et appetere. Dein beneficia invitis obtrudere, nec sapientis est, nec, si ea animum afficiunt, libertati hominis conveniens videtur, quae sumere debet oblata et si ad ea, quae averfatur, cogitur alia re, quam rationibus, fere tollitur. Quare si sollicitati ad mutationem animi, Satanae dominio parentes, respuunt sua bona, non vindicis beneficentia minuitur, neque eius auxilium, tanquam minus valens, erit accusandum.

Liberationis *modus* mira diversitate, quae et ipsa eius definiendi incertitudinem atque libertatem demonstrat, exponitur ab antiquis doctoribus. Plerique in voce redemptionis argutantur et de λυτρω, sine quo redemptionem fieri posse negant, nimis anxie disquirunt, cum λυτρωσις de quacunque liberatione dicatur: alii in idea victoriae haerent audentque, certamina Iesum inter et Diabolum, quasi spectatores rerum gestarum, decantare: alii alium modum pro suo quisque ingenio definiunt. Permulti igitur per sanguinem Christi, Diabolo tanquam lytrum humani generis solutum, ius Diaboli in nos ad Christum fuisse translatum contendunt. *Augustinus* (loco supra p. 141. laudato) *Gregor. Nyss. Orat. Catech.* 18. Sed hanc hypothesein varie informant, Quidam ita disputant: Cum

Iesus eo, fine mundum adiret, ut Diabolum vinceret, occultavit se sub humanae naturae velamine: Satanæ, plane ignarus, sub hac forma Deum latere, tentatione ipsaque morte eum aggressus est: sed dum innoxium morti dedit, vel poenae loco, vel, quia, iure suo abutebatur, privatus est potestate in homines, iuste quidem, quia iniuste Iesum cruciavit. Sic *Leo Magnus* pluribus locis disputat *). *Basilius* autem **) fingit, diabolo persuasum fuisse, ut captivos suos servos ultro ac lubenter dimitteret pro λυτρῳ, a redemptore ipsi oblato, quoniam longe maioris pretii hoc esse putaverit, quam omnes, quos captivos tenebat, homines, in quo consentit *Gregor. Nyss.* ***) et alii haud pauci. Neque tamen omnium doctorum ea fuit sententia. Nam in *Steph. Gobari tritheitæ* libro (apud *Photium bibl. p. 476. Hoeschel*) problema reperio, ὅτι λυτρον ἀντι τῆ κατεχομενῆς ἀνθρώπου τῷ ἐχθρῷ το δίκαιον ὁ σωτὴρ ἔδωκεν αἷμα, τῆ ἐχθρῆς τὰς αἰρησάμενης· καὶ το ἀντικειμενον ὡς ἐχθρῷ ἐχθρῷ ἄλλα τῷ θεῷ καὶ πατρὶ προσήνεγκε τὰτο. Ac video, ut unum exemplum proponam, *Gregorium Nazianz. Serm. 45, (alias 42.) 22. p. 862. T. I. opp.* contra utramque partem dubitationūculas movere. *Alienum* inquit, non fuerit, rem ac doctrinam inquirere, τοις μὲν πολλοῖς παρωρωμενον, ἐμῷ δὲ καὶ λίαν ἐξεταζομενον. Τινι γὰρ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν αἷμα καὶ περὶ τίνος ἐχέθῃ, το μεγαλὴ καὶ περιβόητον τοῦ θεοῦ καὶ ἀρχιερεως καὶ θυματος; Κατεχομεθα μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ, πεπράμενοι ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἀντιλαβόντες τῆς κα-

K 4

κίας

*) cf. *Griesbachii diff. loci. communes. ex Leone M. congesti. Hal. Ao. 1768. inprimis p. 72-82.*

**) ad *Pf. 48. (49.) 8.*

***) cf. *supra p. 140.*

κίας την ἡδονήν. εἰ δὲ τὸ λυτрон, ἐκ ἄλλου τινος, ἢ τοῦ κατεχόντος γινέται, ζητῶ, τινὶ τοῦτο κατηνεχθῇ; καὶ δὲ ἦν τινὰ τὴν αἰτίαν; εἰ μὲν τῷ θονηρῷ, Φευ τῆς ὑβρεως. εἰ μὴ παρα τοῦ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν λυτрон ὀλέσῃ λαμβανει, καὶ μίσθον ἔτως ὑπερφύῃ τῆς ἑαυτοῦ τυραννίδος, δὲ ὃν καὶ ἡμῶν φειδεσθαι δίκαιον ἦν. εἰ δὲ τῷ πατρὶ, πρῶτον μὲν πῶς; ἔχ' ὑπ' ἑκείνου γὰρ ἐκρατούμεθα, δευτέρον δὲ, τίς ὁ λόγος μονογενούς αἵμα τέρπειν πατέρα, ὃς οὐδὲ τὸν Ἰσαὰκ ἐδέξατο παρα τοῦ πατρὸς προσφερομένον, ἀλλ' ἀντήλλαξάτο τὴν θυσιαν, κριὸν ἀντιδούς τοῦ λογικοῦ θυματοῦς; ἢ ὁ δὴλον, ὅτι λαμβανει μὲν ὁ πατὴρ, ἐκ αἰτήσας, οὐδεδεηθείς, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὸ χρεῖναι ἀγίασθῆναι τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀνθρώπον. ἰν' αὐτὸς ἡμᾶς ἐξέλῃται, τοῦ τυραννοῦ βίᾳ κρατήσας. Aliorum hypotheses vel bello vel disputatione vel coram foro proeliantium iuribus utuntur ad illustrandum hunc locum sumuntque, Diabolum adortum esse Iesum iniuste, sicut olim Adamum in Paradiso, sed cum Iesus in hoc certamine superior fieret, evenisse, ut Satanias omnia possessionis vasa amitteret. *vid Iren. L. V. c. 21. p. 318. 319.* (Massuet Gregor. Naz. or. 39. p. 985. Epiphan. in Ancyr. T. II. Opp. Petav. p. 39. Nihil tamen magis festivum atque ludicrum somnari poterit legive quam *Iohannis de Theramo*, qui Sec. XV. scripsit, libellus: *Belial* *). Hic enim

*) Plenior libelli titulus est: *Reverendi patris domini Iacobi de Theramo Compendium perbreve, consolatio peccatorum nuncupatum, et apud nonnullos Belial vocitatum, ad Papam Urbanum sextum conscriptum. Impressum est fol. anno M^o cccclxxxiij. cuius et vernacula extat translatio, vel compendium potius sub titulo: Belial zu deutich,* Ein

im causam Iesum inter atque Diabolum quasi coram
ro divino agitatam recenset. Sistitur tribunal: appa-
nt partes: litem movent: testes vocantur in subsidi-
m: traduntur libelli accusatorii ac defensorii: denique
iudicis sententia Belial ut reus condemnatur, peritis
roque e iure Iustiniano et Canonico rationibus. Sed
nec ingenio eius seculi accommodata sunt: a nobis ri-
entur. Sunt denique, qui *descensu Christi ad inferos*
igna infera superata fuisse statuunt: diverso tamen sen-
t. Nostratum quidem plurimi, quibus Iesus *ἀδην*,
nem damnatorum locum esse volunt, adiisse victor vi-
etur, eadem excursionem de potestatibus inferis trium-
hatum fuisse contendunt. At sacrae literae, si quid
idico, tum *ἀδην* talem, tum eiusmodi triumphum
ignorant. Veteres autem, e quorum sententia infernus
Ἰννε, *ἀδης* sedes manium inferorum habetur, in eo
re consentiunt: Christum superata morte demigrasse
ad sedes inferas clausosque his quasi carceribus Patriar-
has, Adamum, Abrahamum etc. vi sua eripuisse
raefidi harum regionum diabolo. Hanc opinionem,
affragio omnium fere doctorum antiquioris aevi ita vul-
atam atque confirmatam, ut *Lucidus* presbyter hy-
othesin contrariam pro sacrilega atque impia declarare
aud sit veritus *), quae dein ansam dedit consingendi

K 5

limbi

gericht; handel zwischen Belial hellischem Werwesser, als
Kleger einem teil vnn Jesu Cristo, hymmelischen got, ant-
wurter, anderm teile, Also, obe Ihesus den hellischen für-
sten rechtlichen die helle zerßdret, beraubet, vnn die teufel
darin gebunden habe, etc. Alles mit elag, antwurt, wider-
red, appellierung, rechtsagung etc. Strassb. MD. xij 42.

*) Ipsius *Lucidi* verba subscribam ex *Epist. responsoria ad
Fausti Synodicam*: Damno vobiscum sensum illum — — pa-
tri-

limbi patrum et purgatorii, et iniuriam fecit pietati patriarcharum, hanc, inquam, opinionem *Abaelardus*, nisi me omnia fallunt, impugnat, strenue non minus quam pie et sapienter, sed male tractatur a *Bernhardo*, qui veram viri laudatissimi mentem vel perspicere non potuit ob ingenii imbecillitatem, vel noluit per invidiam. Multo tamen magis laudem meretur *Abaelardi* animus, invalescenti contraiturus superstitioni de purgatorio, quae terriculamenta aetas cupida confinxit, monachorum avaritia commendavit atque aluit, sapientum vix unus vel ridere tentavit vel etiam disturbare. Itaque de haereseos crimine tantum abest, ut ob hanc thesin sit in ius vocandus, ut potius benefactorem eum atque religionis verae puraeque confessorem quam venerari.

Vix operae me pretium facturum existimem, si opiniones tam diversas sub examen revocare instituam. Sponte enim patet, eas ingenio tantum humano, quo nihil fallacius reperitur, praesertim in quaestionibus curiosis, superstrui, nec, quae unice valet, divini verbi auctoritate commendari. Omisissis itaque his hypothesebus, privatis maiore ex parte atque precariis et parum accuratis, de nostra sententia paucis differamus. Fides quidem in simplici atque solatii plena doctrina scripturae s. acquiescit, omnia, quae salutis nostrae sunt consentanea,

triarchas ac prophetas vel summos quosque sanctos, etiam ante redemptionis tempora intra paradysum degisse. Haec omnia tanquam impia atque sacrilegiis repleta condemna. v. Iustin. M. dial. c. Tryph. Augustin. de C. D. Lib. XX. 15. Athanasius de salut. Chr. adventu T. I. opp. p. m. 500. cf. Dietelmair histor. dogm. de desc. Chr. ad inf. p. 84. 85. 110 sqq.

nea, virtute Christi parta fuisse: de modo autem, quo opem tulit indigentiae nostrae, si habeat intelligendi ansam v. g. de expiatione morte Christi facta, lubenter atque grate apprehendit: sin autem taceant literae divinae, beneficio non minus laete atque commode fruitur. Nam etsi gratus esse nequeas, nisi scias, a quonam provenierint tua bona, nimis tamen curiosi atque indignantis esse videtur, modum beneficii ubique velle perscrutari. Possemus itaque commode et frui liberatione a potestate Diaboli et laudare Iesum, et qua ratione nos liberarit, sine dispendio ignorare. Facile tamen e superiori disputatione colligi posse arbitror, obtigisse eam nobis maxime Evangelii h. e. doctrinae atque disciplinae Christianae beneficio. Omnia certe commoda, quae Christo debentur, e duobus velut fontibus derivantur in homines, passione et doctrina. Atque passionis mortisque virtus non penitus hoc loco excludi debet. Nam cum a peccato nos redemit, non potuit, quin a Diabolo, cui peccatores subiiciuntur, simul liberaret. Dein clarum habemus Pauli testimonium Ebr. 2. supra illustratum. Denique morte novum regnum, contrarium diabolo, acquisivit et auspicatus est. Multo tamen magis doctrinae Christianae tam insigne beneficium deberi existimo. Apostolorum quidem ministeria in profligando Satana diserte memorat ipse Christus Luc. 10, 18. Act. 26, 18. Neque ελεγχος Spiritus S. Ioh. 16. aliud esse videtur, quam convictio de idololatriae scelerumque viribus frangendis, obtinenda olim per Apostolorum conclones, miraculis confirmandas. Nihil enim magis commovit barbaros, ut abdicata superstitione avita novae religionis instituta sequerentur, quam mirandi, quibus doctrinae Christianae praecones auctoritatem suam et veritatem per se amabilem

lem atque bono cuique gratam demonstrabant. eventus. Neque adhuc efficacius quidquam valet ad scelorum dominationem reprimendam firmandosque contra vitia animos, quam pia veritatis Christianae consideratio, quae non modo docet, nos Deo addictos non decere tristitia cum Diabolo commercia 2 Cor. 6, 14. sed et quomodo contra Diabolum confirmare nos atque munire possimus perspicue tradit. Eph. 6, 12. 18. Itaque Evangelium semper reprimat Satanæ imperium. Ac si Paulus gratias Deo refert, ob liberatos e Diaboli imperio Colossenses, diserte addit, id factum esse *ἐν τῷ φῶτι* doctrina Evangelii. Denique ab hac ipsa doctrina repetitur omnis institutorum Christianorum virtus, e quibus baptismus primum locum obtinet. Qui quum adoptionis nostrae in Ecclesiam Christianam Christique consortium tessera sit atque pignus, nemo fere dubitabit, quin virtutem habeat eximendi nos regno Satanico et vim adversarii nostri non debilitandi tantum sed frangendi penitus atque a nobis propulsandi. Sic quidem patres antiquos sensit ex Origene *), Ephraem Syro **), et reliquis supra laudatis scriptoribus, qui ad doctrinam Christi, et Irenaeo, ***) Origene, ****) ac praeter plurimos Nestorio, ****) qui ad baptismum referunt liberationem a Satana

p*

*) Hom. XIII. in Iosuum. cap. XI. p. m. 557. ubi a gratia illa, quam Paulus Tit. 2. 14. laudat repressam Satanæ vim fuisse tradit.

**) De Sacerdotio Opp. lat. ex vers. Voss. sacerdotii constitutione — diabolus e coelo decedens subactus est.

***) Advers. Haer. L. II. c. XXII. 147.

****) Comment. in Matth. T. XIII. p. 331. ed. Huet.

*****) Sermo II. adv. Pelagian. in Opp. Marii Merc. ed. Garner T. I. p. 80. Christus solvit omnia, quae adversus nos

di

patescit. Ex his autem dictis simul patebit, idem esse beneficium, diversis formulis commendatum, sive nos a peccato liberari, sive a Diaboli servitute retrahi pronuntiemus...

Non vereor, ut traditae a nobis veritatis fides tentetur vel infringatur sermonibus eorum. qui de vitiorum atque errorum multitudine, de idololatriae lato imperio, de tanta tamque conspicua in nostrorum hominum perversis moribus Satanae vi, vellem, ut iniustius! conqueruntur. Late diffitum adhuc est diaboli regnum: fateor: sed multo arctioribus limitibus quam olim circumscribitur. Furit sceleribus: doleo: sed in iis, qui partum sibi beneficium reiiciunt. Denique sat magna felicitas est, posse libertatem obtinere. Quemadmodum autem ineffabilis mortis Iesu virtus non minuitur malitia eorum, qui ea abutuntur, nec optimus servator ideo desinit veniam peccatorum nobis meruisse, quia multi mente mali conscia anguntur vel ruunt in perniciem per sua scelera (nihil enim voluit plus quam efficere, ut possint veniam consequi, non ut debeant): ita nefas duxerim, propter neglectum a multis huius beneficii usum gratiam tam prolixam circumscribere. Suffecerit nobis, posse omnes tristem Satanae evadere servitutem: destinatam esse atque oblatam omnibus Christianis hanc gratiam, quam si renuerint suo vitio ad se derivare, peccari quidem ingratitude multo peiore, benefactoris autem animum non elevari. Dignus est, qui legatur *Th. de Aquino* *) *fu-*

per

diabolus allegabat — Hoc beneficium omnibus confert lavacri salutaris necessarium sacramentum: qui enim ablatus est baptismo, fit illius domesticus, qui chiographum solvit (Eph. II.) etc.

*) *Videtur, quod per Christi passionem non sumus liberati a Diabolo, libertas enim hominis in hoc consistit, quod co-*

stius; iam cum frui liceat, summa felicitas et, qua re augetur illa, felicitatis sensus atque constantia obtineatur. Scimus enim, nos iam Dei esse quasi peculium et societatis beatissimae consortes, quae vera Dei cognitione inclarescit, Christo pie servire didicit et immunitatem a peccatorum poenis consequitur, Quanta autem in his felicitas vitae nostrae sita est! Quanta a terroribus vanis securitas! Quanta contra Satanae pericula et

ten-

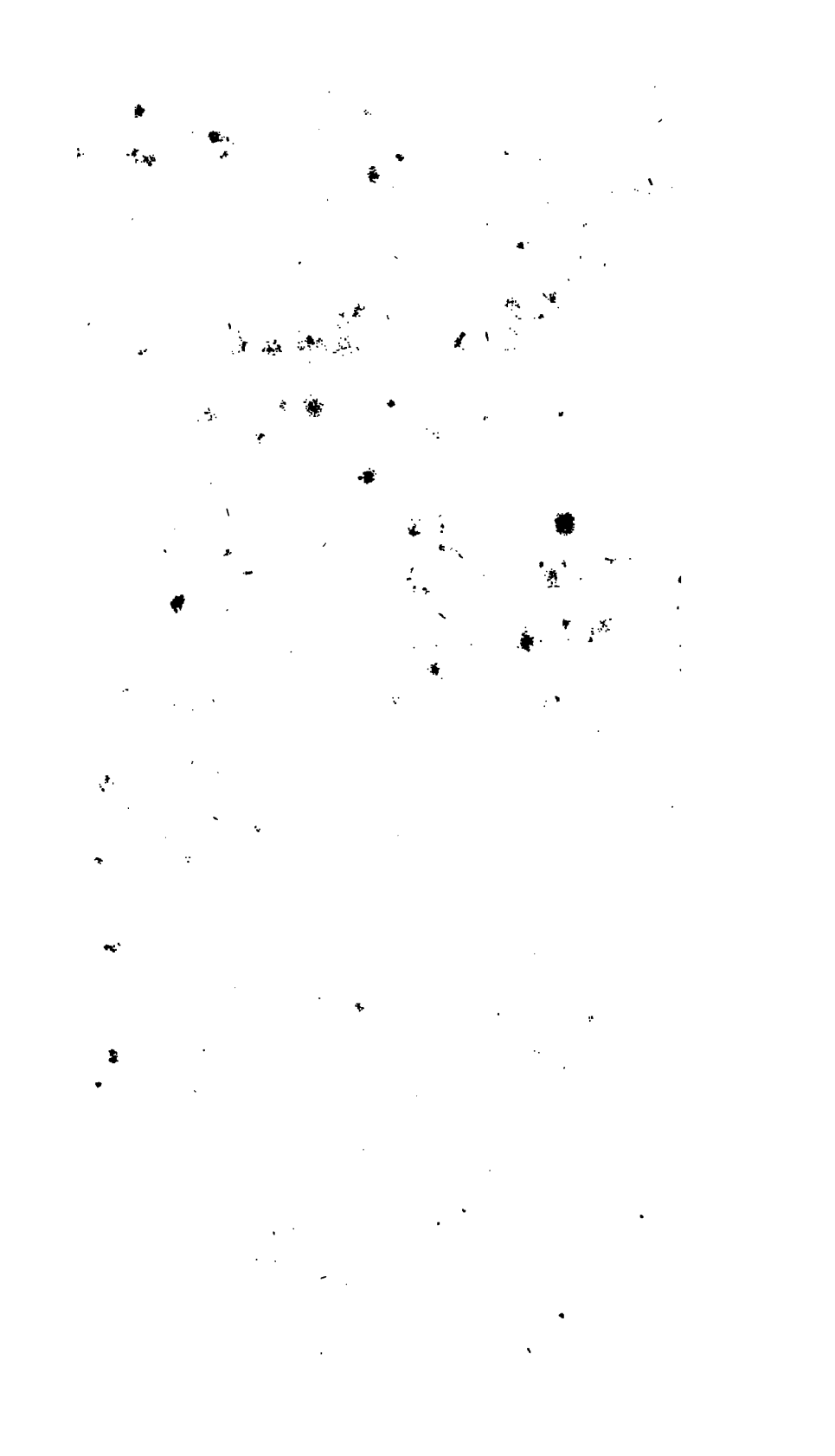
gi non potest, sed sicut nunc liberum arbitrium cogi non potest a Diabolo, ita nec ante Christi passionem: ergo passio Christi non liberavit nos a potestate Daemonis. Porro diabolus non habuit potestatem in res ipsius Iob, nisi cum acceperit a Deo, sed modo etiam accepta a Deo potestate potest homines affligere in rebus et personis: ergo in nullo sumus magis liberati ab eius potentia quam ante. Porro ante Christi passionem diabolus aliter non nocebat hominibus, nisi tentando quantum ad animam, et vexando, quantum ad corpus: sed hoc etiam quotidie fecit. Ergo in nullo eius virtus est diminuta. Porro illi proprie sub diaboli servitute continentur, qui ipsi servitutem latrae impendunt: sed adhuc hodie sunt idololatrae multi: ergo humanum genus non est liberatum a servitute diaboli. — Sed contra Ioh. XII. instante passione dixit Dominus: princeps mundi eiicitur — ergo per passionem Christi principatus sui dominium amisit. Porro victoris est, adversarium a potestate domini eiicere, sed Christus per passionem victor fuit. Ergo porro diabolus per peccatum homini dominatur, sed Christus per passionem homines liberavit a peccato. Ergo et a potestate daemonis. Respondetur autem ad superiora, quod potestas daemonis in duobus consistit, in impugnando et detinendo devotos. Ex eo, quod quis impugnatur, nondum servus est factus. — Potestatem diaboli, qua victos detinet, Christus ex toto amovit, quantum ad sufficientiam, licet non quantum ad efficientiam et rel.

tentationes fortitudo! Atque utinam sua bona norint
per L. III. *sentent. dist.* 19, qu. 1. cuius verba summa-
tim infra exhibemus.

Restat ut de beneficii *magnitudine* dicamus, quae
plerumque aestimatur vel ex animo eius, qui tribuit,
vel e gravitate atque necessitate rei, quam is largitur.
Ille si non merentes neque petentes bonum amplectitur,
exiguo muneri magnam adfert gratiam: sed quis iure
quodam vel postulare potuit a Iesu vel expectare libe-
rationem? Haec autem tanta est, ut, si non frui con-
tingeret hoc beneficio, nihil nostra sorte reperiretur tri-
Christiani et recto huius beneficii usu gratiam benefacto-
ri reddant! Quo magis hoc erit agendum, ut vim Sata-
nae nec metuamus nec etiam augeamus, quod ii solent,
qui nostra quoque aetate, posteris etiam miraturis, non
vetulis tantum sed doctioribus quoque imponere tenta-
runt, et morborum genera, spectrorum terriculamenta
et rel. ad diabolum autorem, ipsi superstitionis atque
fraudis foedissimae autores, referre impudentius audent,
quibus impostoribus ut magistratus imprimis aditum ad
animos praeculant, optari debet et facile efficietur,
ubi imposturarum origines perscrutari velint. Potestas
autem diaboli, qualem sacrae literae tradunt, alitur
mentis nostrae ad scelera compositione, pravis de Deo
opinionibus, scelerum studio cet. Haec itaque infringere
nostrum est, fietque constantia, precibus et animo
adversus tentationes malas, sive e nobis oriantur, quae
sunt pleraeque, sive aliunde obveniant, vigili et forti.
In quo simul praecavebitur metus Diaboli, qui multos
tenet, pios alioquin atque constantes Christianos. Dum
enim sibi viribusque suis diffidunt, anguntur nimium,
foli-

solicitati incautis doctorum sermonibus, ubi de certamine cum Satana differunt. Itaque et hoc caveant doctores Christiani, ne frustra metum iniiciant auditoribus, neve eum, qui nos comitari debet, timorem Satanae improvidis de potestate eius descriptionibus augeant. Nam ille metus saepe consilia praeripit menti et victoriam hosti reddit faciliorem, et laedit Christi beneficium, qui, ut possimus fortio-rem nobis hostem evadere atque subigere, largitus est. Ο΄ δε θεος της ειρηνης συντριψει τον σαταναν υπο τας ποδας ημων εν ταχει. Αμην. Rom. 16, 20.

DE
MUTATIONE
RELIGIONIS PVBLICAE.

Cum omnes omnino res humanae vicissitudinibus agantur ac veritas, quamquam per se constans atque perennis, per ingeniorum multorum elaborationes et inventa subinde nova prodeat specie et ornetur; tum vero etiam veritatis pars ea, quae sanctissima omnium videtur et beatissima, rerum divinarum scientia, magnas identidem mutationes experta est. Cuius rei ut testimonia undique extant in temporum omnium cunctarumque gentium, quarum monumenta supersunt, historiis, ita multiplex causa adeoque necessitas ostendi potest. Etenim rude hominum ac tenue ingenium, quod sensuum adfectione et iudicio regitur, minime capax fuit purioris institutionis, cui vel intelligendae vel sine corruptelis doctrinae, admistis vilibus decretis, ad posteros transferendae impar reperiretur: neque in inchoatis et adumbratis notiis acquiesci potuit vel propter numinis maiestatem, quae se prodere ulterius subinde voluit, vel per cetera hominum studia. Illi quidem, quamvis eandem nulla unquam ratione capiat mens humana, tamen haud bene consultum existimem, si in primis elementis noticiarum de rebus divinis haereretur, melius contra ac dignius numine, ubi nova in dies incrementa capiat

religio ac illucescat. Hominum autem studia cum et in artium disciplinis et in institutis vitae expoliendis atque amplificandis multum ac feliciter laboraverint, mirum esset ac nefas, si in religione noluisent sese e primis velut angustiis eripere et veteribus elementis novam institutionem praeponere. Quorsum enim tot novi fontes felicitatis humanae animi et literarum cultura aperirentur, quorsum uberrima e tantis tamque inexhaustis huius orbis thesauris ad bene vivendum materia conquista esset et depromta, nisi ex iis quidquam ad omnis felicitatis sedem beatissimam, religionem ipsam, derivaretur? Ipsa quidem barbaries est et barbariei origo, ut in artibus quibusque et doctrinis, ita in religionis quoque institutione fines certos ponere, ultra quos non liceat nec progredi nec cogitare, et tardorum ingeniorum, acquiescere usitatis, metuere mutationem, incrementa adspernari et invidere. Optate autem lucem maiorem, et, quaecunque obtigerit cognitio utilis, eandem qualicunque studio augere, ac laudare et bene utendo commendare, hoc piaae mentis est, quae beneficia divina pro magnitudine sua aestimare didicit neque optimum fructum vel religioni ipsi vel humano generi invidet.

Ac videmus numen ipsum pro temporum diversitate hominumque indigentis et captu mutationem religioni induxisse, non modo institutis externis et ritibus, verum etiam decretis. Alia enim detulit ad homines infantes et rudes *εν καιρω αγωιας*, Act. 17, 30. alia Iesus docuit *εν καιροις διορθωσεως* Ebr. 9, 10. emendatione et religiosae doctrinae perfectione, qui vel ipse nonnulla uberius magisque dilucide explicanda institutioni Spiritus S. reliquit: quare *καινην διαθηκην*, mutatam in melius doctrinae publicae formam, constituisse dicitur.

Post-

utquam enim esset exulta prophetarum h. e. doctorum eruditorum studiis atque scientiarum incrementis veras divina, robur novum novumque decus accepit per christi, doctoris summi, doctrinam, novumque systema priscam vel tenuitatem ac paupertatem explevit vel perditionem repressit vel incertitudinem profugavitque tantam vim ostendit, ut doctrina melior, h. e. omnium votis et indigentis ac ingeniis magis consentanea nec commonstrari nec etiam cogitari possit.

Sed post hanc tantam tamque insignem et beatam mutationem religionis non est existimandum omnia sic se expleta atque statuta, ut omnis singula curatius elaborandi atque perficiendi vel opportunitas desit vel diligentia reprimatur: non quo sperem systema religionis christiano nobilius aptiusque, cuius et puritatem non esse turbari nova accessione, nec auctoritatem divinam, cum orbe terrarum interituram esse, persuadeor: sed quod dubitem, utrum doctrinae, quam Christus ipse publice tradidit, capitibus circumscribi omnis ingeniorum diligentia et veritatis elaboratio prohiberi debeat. Quod mihi non modo a consilio divino humanaque natura videtur alienum, verum ipsa historia refelli. Atque eius per vim magnis et praeclaris ingeniis insitam impellit homines, ut veritatis sacrae evehendae studium disciperent curamque capefferent; neque invidet omnino incrementa scientiae omnium sanctissimae, cuius et cognitio insigne decus praestat menti humanae, et fructus latissime patet: neque certe retardari in hoc campo vult, cum in reliquis doctrinis incitentur et progrediantur. Neque humana natura vult, animalium more, eis finibus circumdari, quos nec posset unquam nec conaretur excedere, sed vim suam adspirare ad ma-

iora studiis mutandi atque perficiendi sentit. Historiae autem palam loquuntur, quantum iactis primis religionis fundamentis laborarint viri pii, *εποικοδομεν τω θεμελιω*; quantum tentatum sit ab ingeniis, magnis praesertim et acribus, in explicandis singulis partibus et amplificandis, rationis et scientiarum beneficio; et quomodo non tantum conservari integre voluerint (quamquam et hoc artis est haud vulgaris) verum etiam augeri notitias ab Apostolis acceptas, latentem in illis capitibus doctrinam evolvi, et universarum notionum formas et species explicari.

Sed in hac diligentia, in his accessionibus, vana aut metus quorundam aut criminationis species est, per invidiam dicentium, nova dogmata tenere cudi Christumque abiici impie eoque deturbato magnum rationis, quod vocant, idolum exstrui atque ornari. Quomodo enim, quaeso, fundamenta religionis Chr. everti dicam? metumve, cum iis materia apta et ex eius quasi thesauris deprompta superstruitur? Quomodo suspecta esse possit veritas, e materia religionis Christianae noviter efformata? quomodo periclitari Evangelium existimemus vel clamemus, cum ex illius radicibus sanctis per studia humana furculi propullulant, atque fructus uberiores effluunt? Ac video inanem esse timorem illum, siue is invidiosorum hominum sit, qui plerique sunt, siue imprudentum et meticulosorum, cum, quanto illustrior veritas prodit, tanto magis honori religionis Christianae et consilio consultitur, ab iis, qui omnia ad Christiani nominis decus referunt. Verum ea siue consuetudo privatorum hominum, doctorum maxime et ministrorum ecclesiae, siue officiorum observatio minime fas est singulorum ingeniis contineri, sed ad publicam quoque religionem.

ligionem communemque utilitatem procedere consentaneum videtur, ut *εὖ φανερω* exposita magis etiam innotescat et proficit. Id quidem si Iesum audiamus Matth. 5, 15. 16. auctoritate eius iubetur; si fata doctrinarum persequamur, antiquissimo usu defenditur. Semper enim evenit, ut si quos forte doctorum meditationis et diligentiae ac sapientiae, quam didicerat, novum aliquem fructum protulisset, eundem non dubitaret communicare cum suis et, quam ipse forsitan fovendo conceperat veritatem, eam publice proferret et Ecclesiae traderet ad tenendum, adoptandum, et conservandum. Unde publicae religionis natales semper fere quaerendi sunt in privatorum hominum ingeniis, ausibus, scholarum sapientia et animi studiis, quae res ad religionis efformationem plurimum valere atque etiamnum valent.

Ac publicam dum dicimus religionem, non modo ea doctrinae Christianae capita intelligimus, quae sunt legum praescriptis et symbolorum auctoritate confirmata, (quantum his proprie et praecipue definitur); sed ea quoque, quae traditione continua temporisque praescriptione auctoritatem consecuta sunt vel etiam usu invalere. Utrumque enim genus, vel illorum quae legum sanctione, vel horum, quae quadam hominum opinione et vetustatis commendatione, quae et ipsas interdum leges praevalent, habentur, altius insidens animis hominum, ubi contra quid moliri tentaveris, nec periculo et difficultate, nec etiam reprehensione multitudinis caret. Nam et usus praescribit et novitas omnis suspecta videtur.

In his igitur utrum mutatio induci possit debeatve, et quamam lege tentari, cum disputare instituimus, haud veremur, ne quid alienum proferamus vel a studiis nostris, vel a temporis rationibus, quo alios audimus vel

querelis plurimis deplorare fata ecclesiae, quam novitate corrumpi et fide, iure, veritate sua spoliari clamant, nullam aliam ob causam, quam propter capita quaedam doctrinae paululum immutata; vel acerbius invehere in hominum novorum temeritatem atque impietatem, quae ne publicis quidem decretis parcat et sanctissimae religioni, tot ingeniis provinciisque et seculis approbatae tantorumque testium fide, confessione, sanguine confirmatae, et per legum denique civilium et librorum ecclesiasticorum auctoritatem inviolabili, sacrilega manu vim inferre, et pro ratis opinionibus privatas sententias commendare haud erubescant; alios autem levitate uti et protervia in mutationibus plurimis et gravibus inducendis nec singulas partes melius efformare, sed universum systema concutere, unde multa mala nascuntur. Horum igitur de studiis et ausibus, illorum de querelis et reprehensione ut iudicium ferri possit rectum et liberum atque teneatur, quoniam temperamento utendum sit, vel in iudicio ferendo vel moliendo res novas, brevi commentatione, quae nobis apta atque utilis videntur, proferemus: non ut iudices et arbitri, quorum quidem nec ius nec facultatem nobis tribuimus, sed more nostro, h. e. eo consilio, ut velut materiam iudicii iis porrigamus, qui cupiant sententiam suam in his partium diffidiis interponere.

Quandoquidem *mutatio* religionis, quam diximus, publicae multiplici ratione nec una ex causa tentari potest et inducta per varias occasiones temporumque periodos fuit: consentaneum sit, *triplex* mutationis genus describere. *Primum*, quod frequentissimum videtur, sit novae veritatis *adiunctione*, *alterum* *definitione* ambiguae et controversae, *tertium* *detractione*, abjectis veteribus et
usitatis

usitatis sententiis. De singulis igitur quid statui debeat, quibus causis commendetur, dispiciemus.

Ac *primum* simplicitati religionis Christianae divulgatae olim per Iesum ac Apostolos et conservatae in Ecclesiae infantia accessit diligentia et subtilitas doctorum et scholarum, quae veterem sententiam explicuit, sparsa veluti membra systematis composuit, sapientiae, quam profitebantur et tenebant, humanae decreta Christianis immiscuit, in modum et causas rerum inquisivit eaque, quae scholis apta et perspicua fuerunt, ad populum quoque, sive perspicuitatis causa et plenitudinis, ut *Tertullianus* loquitur, sive per usurpationem auctoritatis traduxit. Quidam ad ostentationem sapientiae, quod vitium multis inimicum est; alii per iudicii tenuitatem, quae non vidit, eruditorum decreta non esse ad captum uniuscuiusque hominis comparata et suppellectilem, quae privatas domus ornat, ubi ad communes usus exponatur, aut decus suum amittere, aut abusus corrumpi; quidam denique ab haereticorum decretis occasionem novandi aliquid in doctrina publica desumerunt, ne pravarum opinionum periculis ecclesia, quam regebant, submergeretur. His igitur studiis a tenuibus paucorum capitum et simplicis veritatis initiis doctrinae publicae materia per seculi cuiusvis decursum increvit; his ignorata olim ipsis quoque doctoribus veritas in ecclesiam introducta molestiam identidem religionem effecit; his symbolorum antiqua et perspicua brevitates latius subinde diducta sunt. Itaque gnosticarum familiarum opiniones, Arianorum decreta, Manichaeorum impietas, lites Macedonianae, Pelagii studia, Nestorii denique et Eutycheitis dicta occasionem dedere, privatorum, doctorum et episcoporum, antitheses publica auctoritate consecrandi,

et inauditis olim doctrinis veterem traditionem onerandi; quod, quia fapis constat, e veteribus historiarum monumentis comprobare, hoc loco non est necesse. Hi igitur, quodsi multa e tenebris protulissent, quae facerent ad religionis praestantiam accuratius demonstrandam, ad cognitionem numinis et beneficiorum Christi amplificandam, ad prosternendam et praecavendam superstitionis et sceleris tyrannidem, ad pietatis, quae morum conformatione recta continetur, disciplinam; si symbolorum fide ratas habere et propagare voluissent eas doctrinas, quas sibi coetibusque Christianis vel ob utilitatem certam et insignem vel antiquitatis Apostolicae reverentia aegre paterentur a violentis ingeniis eripi; si doctoribus tantum formandis et constringendis, ne quis rerum gravium et utilium inscitia et perversis interpretationibus peccaret vel iugum privatarum opinionum imponeret Ecclesiis, decreta virtuti evehendae apta scripissent: quis non laudaverit piam doctorum curam et de his episcoporum studiis congratularetur coetibus Christianis? Iam autem in his institutis, ut sunt hominum conamina et consilia, duplex plerumque vitium committi intelligimus et dolemus: tum ipsis ausibus, cum formulae ad aures et confessionem plebis perferuntur, quarum in institutione populi Christiani utilitas spectata, nedum veritatis species, aut nulla esset aut perexigua; tum consilio, quando quidam ipsos coetus studuerunt in societatem privati sive erroris sive odii artibus variis pertrahere: quorum alterum veritati officit plurimum, alterum etiam gravissima mala peperit. Quis non videt, cum v. c. dogma de processione Sp. S. e filio irreplisset in symbola, lucis nihil, nihil solatii illatum esse in religionis gravissimae doctrinam, dissensionum autem et rixarum materiam plurimam,

rimam, quae etiamnum tractatur interdum? Quis non optet, haec et similia abesse a fide, quae ne intelligi quidem et explicari a doctioribus possunt, a rudioribus etiam male capiuntur et pervertuntur?

Multo autem latius patet *alterum* mutationis genus; quod fit definitione doctrinae ambiguae et controversae. Saepe quod prior non vidit aetas, posterior vidit; quod superior, secunda erroris, haud verita est dicere, in eo sequens errorem latentem detexit atque allevamentum seu remedium adhibuit; multorum denique oculi et studia penetrarunt, quo unus visu et mente pertingere non potuit, nec etiam voluit. Sed hoc genus varium est et multiplex tum causis et consiliis, tum effectu et utilitate. Ad primum videmus postquam puritas Christiana vim formularum biblicam sine errore teneret, sicubi inficitia et barbaries subvenit, neglectum et in alienam potestatem detortum ac immutatum verborum significatum novis ideis et formis occasionem dedisse. Quod commune accidit tum iis, qui formulas, quarum explicatio ex hebraica lingua petenda erat, e graeca interpretarentur, tum iis; qui a versione latina et glossariis penderent, vel etymologicas rationes sequerentur vel super verbis philosophari inceperent, ut fit in magistris linguarum subsidia averfantibus. Id vitium multas et interpretationes et doctrinas praecudit, quae receptae sunt et probatae adeoque inoleverunt, ut religio publica inde ab Augustino, qui princeps fuit, opinionibus, explanationibus, distinctionibus novis turdita in ecclesias, occidentales maxime, promanaverit. Hoc vitio arrogantius definitum est, extra ecclesiam neminem salvari, cum *αὐτοὶ τὴν* de beatitudine aeterna interpretarentur; hoc vitio praescriptus est descensus Christi ad inferas, cum *ἀδὲν* inciperent

ciperent de loco suppliciorum post mortem explicare; hoc vitio Lutherus videtur, *πικρῶν* fide promissionibus divinis habita absolvi, tenuisse. Sed hoc valde inimicum fuit rei Christianae, propter speciem auctoritatis sacrarum literarum, qua dogmata prolata ornari potuere, fallendis ingeniis rudioribus et pigris valde aptam, sed veritati parum proficuum. Nam et veram doctrinam tegit ac occultat, et falsam speciosa fraude commendat, cum ab ipsa religione prognata videretur. Interdum vanitas philosophicae interpretationis novas definitiones induxit, sive arreptis e scholarum consuetudine vocum notionibus; et in sacram scripturam translatis, cum essent a mente scriptoris sacri alienissimae, sive cum philosophari subtiliter super formulis biblicis inciperent. In illo genere illustre prae ceteris exemplum superest in universa disputatione de natura Christi, quem Iohannes *λογου* nomine, obscura ex causa, insignivit. Cui declarando cum patres notionem *λογου* e libris Platonice acceptam coepissent adhibere, manifestum est, multas definitiones de *λογω* invectas esse in Ecclesiam, a Iohannis consilio alienas, ignotas primis doctoribus et coetibus, subsequentibus, sublata libertate, etiam post reiecta sapientiae Platonicae studia, publica auctoritate, nedum minis et violentia praescriptas. Ex hoc genere inter plurima alia fluxit modus describendae atque tradendae redemptionis Christi, etiam in ecclesia orthodoxa diversus et varius. Nam antiquiorum doctorum agmen haesit in etymo vocis *απολυτρώσεως*, quae fit redemptis captivis, unde publica doctrina invaluit de liberatis e servitute Diaboli hominibus soluto pretio sanguinis Christi: sed hoc commentum cessit aliis, paulo melioribus, sed per etymologicas rationes ex eadem voce excussis, cum
λυτρον

λυτρον a Christo sponsore pro genere humano, tanquam
 debitore, Deo solutum fuisse docerent, in quod ante
 scholasticorum tempora vix quisquam patrum inclinavit.
 cf. *instit. nostras theol. Chr. T. II. §. 268.* Quomodo
 igitur nostrae aetati invideamus, si, omissis philosophi-
 cis definitionibus et allegoriarum umbris, subtilioribus
 et iustis de modo redemptionis I. C. definitionibus h. e.
 ductis e bene cognita loquendi consuetudine in instituti-
 one Christiana uti cupiat? Praetereo reliqua exempla,
 fere innumera, cum ex fundo antiquae et purioris do-
 ctrinae Christiane per inscitiam et barbariem doctorum
 novi errores prolati fuerunt et publica auctoritate per
 temporum successionem hominumque torporem conse-
 crati, veluti transubstantiationis commentum e voce *με-*
ταβολης, qua graeci utebantur, ne quis *κοινων αςτον* ac-
 cipere statueret in sacra coena: praedestinationis dira de-
 creta e corrupto vocabuli *προορισμου* et *εκλογης* usa et
 al. de quibus C. C. *Tittmannus*, V. C. singulari libello
 commode et eleganter exposuit. Ac dum philosophiam
 commemoramus, non licet praeterire, multas definitio-
 nes novas arceffi e philosophiae partibus, quibus docto-
 res operam dedere. His igitur, qui a teneris unguiculis
 doctrinam philosophicam imbibebant, et adhuc, postquam
 Christianam disciplinam professi sunt, in eadem se oble-
 starunt et exercuerunt, difficile fuit, illam prorsus abji-
 cere et non amplius, quae in scholis tradiderant, pro
 concione commemorare. Nec attinet exponere, quam
 multa e Platonice decretis per priora quidem secula,
 post ex Aristotele in religionem transferint, cuius rei nec
 noxas negaverim nec etiam utilitatem, ut solent pleri-
 que post Moshemium, fas est negligere. Frequentius au-
 tem studia configendi haereticam pravitatem, et avertendi
 pericu-

pericula haereticarum opinionum communemque et publicam doctrinam, Episcopi forsân unius auctoritate traditam ac constitutam, s. orthodoxiam tuendi in Ecclesia novas definitiones comminisci et introducere tentarunt. Nunquam fere ortae sunt haereses, quin de dogmatibus obscuris sententia certa, de ambiguis definita, de simplicibus et liberis subtilior pronuntiaretur, unde vere *Augustinus Confess. L. 7. c. 25*: improbatio haereticorum facit eminere, quid ecclesia sentiat et quid habeat sana doctrina. Ante Arian dogma vocabulum τοῦ ὁμοουσιου et dissertationes περὶ τῆς αἰτίας καὶ ὑποστάσεως non erant divulgatae: nihil decrevit Nicaena autoritas et prudentia de duabus Christi naturis, at novam legem tulit Chalcedonenſis Synodus, circumciſa ſuperiorum temporum libertate. Sed nec ea quidquam de communicatione idiomatum ſtabilire tentavit, quod multis retro ſeculis in Saxonia ſtabilitum eſt, ut e latibulis ſuis extraherentur Calvinī ſauctores et ad incitas redigerentur. Quandocunque enim eruperunt novae opiniones, coacti ſunt doctores ad eas debellandas educere omnes ſuas copias et quaecunque ſtratagemata proferre, quibus funditus deleri illas poſſe et ab Eccleſiis averti confidebant, itaque multa eruere, quae alias nunquam attigiffent. Nempe nova impugnantium doctrinam Chriſtianam molimina non ſemper licet antiquis caſtris amoliri; novae licentiae nova frena parari debent. Denique adverſariorum criminationes novarum definitionum materiam obtulerunt purioris doctrinae cuſtodibus ac deſenſoribus, quibus aut crimem avertendam fuit aut abuſus veritatis, quam profitebantur, praecaveri. Hanc ob cauſam, non eſt obſcurum vel dubium, autores Auguſtinae confeſſionis et Apologiae multa protuliſſe, ne cum ſectis

sectis Anabaptistarum consentire viderentur, atque ut obviam irent pessimis theologorum Pontificiorum artibus, qui non plebi tantum, sed etiam principibus callide persuadere conarentur, omnia periculosissimarum opinionum monstra inter Protestantes edi ac foveri, omnem fidem abici, negari Deum, respui magistratus et similia. Hanc ob causam equidem nullus dubito, quin *Melanchthon* vir eruditione et prudentia animique integritate nemini tum secundus, consilio pio ausus sit doctrinam Protestantium in Augustana Conf. Art. X. immutatis formulis declarare, et explicatius, ut ipse in Colloquio Wormatiensi fatetur, exponere, non quo *Zwinglio* vel *Calvino* faveret, quod res ipsa refellit, sed quod videret, Romanos ita sentire de hac confessione, ut concordese cum *Lutherum* et *Wittenbergenses* putarent, nolletque transubstantiationis Pontificiae commentum suffragio A. C. ulla specie muniri, de quo *I. A. Cramerus* (*Einige Nebenarbeiten Erst. Stück.*) et *Strobelius* (*Apologie Mel.*) erudite egere. In his igitur variationibus si quid insolens et mirum occurrit nonnullis, nae eos rerum humanarum arbitros parum gnaros iustosque putaverim, quippe oblitos, non posse ab ingenio humano subsistit in tenuitate superiorum temporum et ex artium ac scientiarum efformatione quantumcunque lucrum in ipsam religionem pie derivari; si, quod *Bossueti* calliditas tentavit, inconstantiae criminemur; nos quidem laudabimus felicitatem et ingeniorum, quae lucem post tenebras vidit et incertos limites, quales barbaries et licentia adamavit, certis finibus constituit, et temporum, veritatis claritate illustrium; si discordiarum et rixarum materiam videmus obiici, est quidem quod doleamus de ecclesiis cupiditate et arrogantia Episcoporum ac doctorum quasi laceratis, sed

sed laudamus in aliis concordiae studia et consilium, componendi animos atque ab errore revocandi; si a veritate ad errorem delabi alios, alios tyrannide cernimus uti, nos ab utraque cavebimus; si quis antiquas definitiones nostra aetate otiosas et inutiles ducat, eas tamen ut quae peritiles ecclesiae quondam fuerint, venerabitur, illud solum certo statuens, quemadmodum et res est, nos ecclesias plenius, quam ante, edoctas et pacatas nunquam fuisse a maioribus nostris accepturos, si disputationes non fuissent his definitionibus diremtae; deinde restare adhuc in iisdem docendi methodum, quae si forsitan cogere in causa non valde dissimili pronuntiare, magno usui esse nobis possent, denique ea non semper sic coniungi cum religione, quin etiam omitti et abici possint.

Hoc est tertium genus, quando quidem doctrinae publicae capita rescinduntur atque omittuntur. Ac iustae quidem abiiciendi causae duae maxime spectantur. Regnavit interdum ineruditum genus doctrinae illiberalis, in quam levia superstitiose, falsa temere, quaedam etiam cum periculo rei Chr. inculcata fuisse constat; alia e scholis advecta, cerebrum, non animum, ineptum capiendis rebus sublimibus occuparunt, alia e barbarie temporum enata et conservata tolerari aliquandiu debere. Quae igitur sunt eiusmodi, ut intelligantur per se iniqua et noxia: quis obsecro pro his litem suscipiat contendatque non omittenda? Itaque Lutherus plurima repudiavit, quae videret publice quidem doceri et statui, sed ab avaritia clericorum fuisse reperta, ad stabiliendum pontificis Romani fastum excogitata, molesta libertati, apta et grata barbariei ingeniorum et scientiarum, contraria antiquae fidei, scripturis sacris, morum
pie-

etati. Neque enim reformatio sine immutatione dominae publicae tentari poterit. Multa quoque tempore et praesentis alicuius utilitatis causa sanciantur, pro loco, personis et coetibus existimantur congruere. nemadmodum igitur in rebus publicis leges, quae paucis causa feruntur, bellum, quas bellum extorquet, x, quae sublevandae annonae causa statuuntur, abundans rerum copia abrogat et tollit: ita consentaneum est, omitti decreta religionis publicae, quibus haereses, et confictae vel dudum emortuae, configi ac repulsari debere. Anabaptistarum v. c. decreta propter seditionis periculum et communionem cum hominibus fanaticis et rebellibus suspicionem averti debere ab Evangelicis; hoc isto tempore sapiens fuit et necessarium, non, sedatis tumultibus, non item. Similiter Calvinianorum clandestina studia cum periculosa viderentur ecclesiis Saxonicis, publicis decretis contra eos provisum est: iam sublata occasione, nihil mirum, si desit actio et creatorum vix deminuat.

His quidem rationibus non dubito, quin mutatio duci possit. Neque me defendam ecclesiae auctoritatem et consuetudinem, cuius vis plurimum valet, sed rei suae utilitate ac paene necessitate. Quisquis enim rem, ut cet et par est, expenderit sedulo, intelliget, religionem publicam fere semper coepisse a privatorum hominum opinionibus, decretis, finitionibus: horumne igitur adiis praeiudicari potuit reliquorum doctorum curis fidei? horumne iudicio stare fas est, hominum pauperum, ineruditorum, qui callida arte violentisque consiliis decreta sua et sapientiam, invitis etiam Ecclesiis, intrudere haud sunt veriti? Hinc, qui suis forte temporibus prospexerunt, futuris non modo iubere potuerunt

runt sed et prospicere, quorum nec pericula nec reliquum statum cognoscerent vel subodorarentur? Hinc arma, quibus adversarios sive suos sive, si malis, Ecclesiarum impugnarunt, non memoriae causae, quod ferri potest, verum ad usum perpetuum, restituta etiam pace, contra umbras et manes haeresium commendare? Horumne artibus, quia servile timidumque aliorum ingenium sese submisit, nos quoque cedamus? Ac supra diximus, scientiarum vicissitudines, temporum revolutiones, doctorum aut inscitiam et negligentiam, aut studia et solertiam, denique gentis rudis et barbarae culturam progressumque ad lucem et artes, non posse exiltere sine religionis aliqua mutatione; cum studiis semper et labi et restitui doctrinarum chr. puritatem ac vel minui vel incrementum notitias divinas, et frustra existimari, sic esse omnia omnibus ingeniis et temporibus aptata et expolita, ut nihil restet. Nec vero possunt tam multae rationes excogitari, in specie aptae ad impediendam mutationem, quin candidi homines in promptu habeant longe plures et graviores, ob quas mutatio tentari ac promoveri debeat.

Ac scio plerosque clamitare, ex his mutationibus pullulare subinde segetem periculosissimarum contentio-
num, unde redundare plurimum mali ad Ecclesiam possit. Quid vero? Nonne periculis etiam Ecclesiarum obviam itum est, cum aut definiretur nova sententia, aut abrogarentur antiqua decreta et vulgaria? Nonne ortae per hominum acrium fervorem controversiae ac-
lites mutationibus doctrinae publicae aut compositae interdum sunt aut componi saltim debuere? Largiar itaque; non caret periculo mutandi conatus: itane vero salutaria instituta reformidabis ac opprimes propter ali-
quod

quod discrimen? Ego vero putem, res tum maxime prudenter administrari debere, ubi periculum minetur, non abici, et discrimen praeveniri sapientia vel mitigari temperamento, ubi id evitare nequeas. Vnde vero turbarum et seditionum, quae timentur, pericula veniunt? Minime sane a plebe, placida omnino et patiente ac quieta, nisi subdola et turbulenta consilia accefferint, sed a concionatoribus, a magistris et reliquis multitudinis flabellis, quae concitant animos, ut exardescant, ut arbitrium de his rebus statuendi temere usurpent, ut clament, et vel novarum rerum cupidos magno tumultu proscribant et calumnientur, vel antiquitatis fautores rideant atque opprimant. Quodsi autem sinceriter et modeste doceatur populus, ut vitia et lacunas doctrinae publicae, etiam sine admonitu et acerbitate invenendi in publica decreta, perspiciat; si revocare a traditionis fideique *πατροπαράδοτου* et praesulum auctoritate animum didicerit; si persuadeatur, nondum subverti fundamenta religionis et systema, ubi unam alteramve partem concutias et avellas; si ea proponi et commendari iustis et evidentibus argumentis convinatur, quae sunt cum religione coniunctiora atque ad quietem animi pii et virtutis disciplinam conducibilia: non est dubitandum, quin pii et boni omnes animo alacri collaborent ad ea, quae sunt stabiliora, amplexanda pacemque tuendam. Hic rursus obvertunt, mutatione inducra parum reverenter de superiorum temporum fide et de meritis virorum eruditione ac prudentia illustrium existimari, et verendum esse, ne tarda videantur ea auxilia nec reprehensione careat, eos erronea, dubia, ambigua tantisper fovisse nec, quae reicula et perniciofa essent, non in ipsis quasi incunabulis repressisse. Ve-

rum ea aut mera superstitio est aut calumnia, Non est probitatis Christianae, servire opinionibus et decretis alienis, sed stuporis ac superstitutionis. Ac sat magna estimatio et reverentia magnorum, si quae extitere, ingeniorum cernitur, tum in animo grato, qui eorum solertiam, aequitatem, prudentiam, acumen, bene de ecclesiis merendi voluntatem et fervorem laudaverit, tum in studio imitandi constantiam, qua curam emendandorum sacrorum capefferent, nec terreri sinerent se clamoribus eorum, qui nova, ita appellabant, dogmata, negarent ferenda, tum denique in iudicio et persuasione, eorum curis parata fuisse ingenia ad proficiendum, rectam veritatem, sed minime exhaustam, istis temporibus optime consultum, non (nec enim potuere) posteris, denique probe uti magistrorum fide et materna institutione, qui coepta perficiunt.

Nostro quoque tempore, cum mutatio religionis publicae protestantium, quos vocant, in capitibus quibusdam optaretur ac tentaretur, a nonnullis video, multos paci ecclesiarum publicae et privilegiis nescio quam calamitatem ominari. Qui metus valde vanus, nedum iniustus, videtur, non modo propter principum Evangelicorum potentiam, reliquorum autem aequitatem, quorum altera impetus iniustos satis praevalet, altera ne minabitur quidem, verum etiam propter ipsas leges publicas, quae profecto ideo non concesserunt pacem et privilegia principibus, quia additi essent Augustanae Confessioni, nec ea lege, ut nihil in formula tum constituta immutarent. (hanc enim conditionem pacis tum Passaviensis tum Westphalicae, confirmantis transactionem Passaviensem, instrumenta ignorant): sed cum iis actum est, qui tum propter societatem et foedus com-

mune

mune nomen Statuum Aug. Conf. tuerentur. Verum, ut pedem ab alienis campis retrahamus, videamus tantum abesse ut iuri mutandi religionem publicam aut principes ipsi renuntiaverint, aut leges obrogaverint, quin utrorumque auctoritas omne periculum avertat. Illi quidem ne videantur in decretis suis velut in scopulo adhaerescere, primum optant, *ut illis, quae adhuc utrinque in scripturis secus tractata aut intellecta sunt, sepositis et correctis, res ad unam simplicem veritatem — reducantur* (praef. A. C.) deinde ea tantum confessione amplectuntur, quae *hactenus* in Ecclesiis tractata essent (ibid) et paratos sese *afferunt latiore informationem* exhibere (Clauful. A. C.) denique novas definitiones per temporum opportunitatem et utilitatem in Apologia, Articulis Smalcad. et Formula Conc. nemine refragante, induxerunt. Leges autem quomodo iubeant in praesentibus subsistere et constituta fide sese continere, quae et ius reformandi concedunt principibus et, si quae impofterum constituentur, iis aequale cum superioribus decretis ius liberalissime provident? *) Hanc itaque legem quis violare existimandus est? utrum is, qui libertate utitur et, prout congruens iudicat et consentaneum, doctrinas vel ritus nova ratione constituit, an potius is, qui, quo minus immutetur aliquid, prohibet temere et impedit? Profecto legis custos est, qui libertate legitima utitur: nec excidit privilegiis legum, qui eorum liberalitate adiutus, quod aequum et utile arbitratur, statuit.

M 3

Sed

*) *Constit. Passav. §. III.* — So sollen die Kaiserl. Mai. wie auch Churfürsten, Fürsten und Stände keinen Stand des Reichs — von dieser A. C. Religion, Glauben, Kirchengewohnheiten, Ordnungen und Ceremonien, so sie aufgerichtet oder nachmals aufrichten mochten, dringen. v. et §. VIII.

Sed ego hic omnia sperem pericula evitari et reprimi modestia, gravitate et constantia, quae abstinere a violentis consiliis modumque servat lenitatis et verecundiae, quam et rerum gravitas et maiorum reverentia, iure suo postulat. Is quidem modus naturae congruit, quae leniter, tacite ac sine strepitu et prope sine sensu innovat maxime et corrigit, quae non bene habent, et ipsius Christi ac Apostolorum exemplum gravissimum imitatur. Ac Iesus, *καινης διαθηκης* autor cum omnem curam egit, ut explicatius et copiosius traderet veterem disciplinam, maluit auditores eo ducere, ut sponte et sine admonitu patriam traditionem repudiarent, quam ipsos errores proscribere: deinde non subito novavit orbem nec praecipit ingenia, sed, quia difficillimum est, ex hominum mentibus revellere, quod a pueritia et publico maiorum consensu tenuere, multa temporis reliquit innovanda, perficienda et propaganda. Veritas nova lente et tacite serpit et tandem vires ingentes accipit atque ex omnium mentibus errores deturbat. Itaque Christus *εν κρυπτω* latentius quaedam in scholis *των μαθητων* proposuit, quae publice reticuit, ne intempesta doctrina turbas daret, voluitque expectari, dum semina veritatis aucta per plurimorum annorum proventum, largam fructum promitterent essentque auditores ad omnem religionem tenendam formati. Id quomodo Lutherus imitatus sit, qui sensim abiecit veterem superstitionem et Ecclesiam repurgavit, satis prolixè et ingenuè exponi coeptum est a Ven. Plank in libro, *Ueber die Entstehung und Veraenderung des protestantischen Lehrbegriffs*, (Lips. 1781.) qui legi et absolvi meretur. Ad hoc exemplum lenitatis et prudentiae, quod si omitti quaedam et repudiari decet, quae aut dura nimis aut minus admodum

modata temporibus essent, primum tentandum est, ut a benigna interpretatione emolliamus, post situ et senio atiamur emori; sin addere alia et exponere luculentiss, in id incumbendum, ut haud imparatis tradantur ac sine perspicua veritatis demonstratione et utilitatis gnificatione, quorum alterum erroris suspensionem vertit, alterum offensionem novitatis in animis semobit.

Iungatur modestiae et lenitati prudentia, quae nōis, ne offendant, opiniones cum veteribus decretis mponit, ut videamur non immutare aliquid, sed latentem quasi ex antiquis et publicis dogmatibus veritatem otrahere. In qua legum civilium artifices Romanos mulari decet. Iustinianus quidem, qui unus pluravavit in legibus, quam ceteri Imperatores cuncti, taten summo studio elaboravit, ut ea, quae constituit, n multum deflectere a jure antiquo aut etiam conua eidem atque consentanea viderentur. Similiter aetores, cum leges mutarent edictis suis, semper taten simularunt, se ius receptum magis confirmare. At n opus est aliunde protrahere imitationis exempla, n in ipsa religione christiana eam civilitatem et pruriam gravissimi magistri commendent. Est ~~Sim~~ illa nitas inprimis efficax, ad illabendum animis homin. Eo consilio *Paulus, dum Athenienses studet ab inerrata superstitione revocare*, (utar *Erasmi* verbis, in *ione verae theol.* p. 95, ed. nuper. Semler.) non protifc ingressus est: *Insanitis, Athenienses, daemonia sceta pro deo colitis: sed narrat, quemadmodum novus pes cognoscendi studio obambularit, contemplaturus, is ritus, quodve religionis genus sequerentur: illorum*

profana simulacra *σεβασμῶν* vocans, ancipiti verbo, quod et in signa dei ac divorum quadret. Porro cum sciret, superstitionem a proavis ac tritavit traditam subito revelli non posse, et publicis etiam legibus vetari, ne quis peregrinas religiones inveheret, mira commoditate decerp- tam inscriptionis partem torfit ad occasionem praedicationis evangelicae: non inveho novam religionem inquit, ignotum quemdam Deum a vobis coli, vestrae testantur arae. Colite posthac notum, quem coluistis ignotum. Ac mox sermonem suum confirmat non testimonio prophetarum, quorum levis erat apud Athenienses auctoritas, sed Arati poetae graeci. — Postremo christum non protinus deum vocat, sed virum, per quem statuisset Deus orbem restituere. His quidem praesidiis Paulus avertit novitatis suspicionem et pericula, et securitati doctrinae, adhuc ignotae, prudenter cavet. His praesidiis pervicaciam Iudaeorum superavit, commode monstrans, Mosaicorum institutorum et prophetarum oraculorum involucris novam doctrinam contineri. Hoc consilio plurimi doctores Christiani inde a Tertulliano, Iustino, Clemente Alex. nihil novi in doctrina chr. esse profitentur, quod non fuerit inter gentes philosophorum et poetarum scriptis traditum atque expositum. Neque vereor, si quis imitari hanc calliditatem cupiat, ne fictionibus opus sit et fraude ac detorsionibus, cum doctrinas novas a decretis publicis non multum discrepare commonstrandum est, dummodo historiam teneat et ea magistra vim et consilium formularum, symbolicarum maxime, definiat. Hac via didicimus, quidquid nostri hodie de peccato originali, de arbitrio libero, de operationibus gratiae statuunt, id, quanquam novis formulis et orthodoxarum aurium offensivis tradunt, et longe aberrare a publica doctrina Ecclesiarum

evan-

evangelicarum videantur, tamen si rem potius, quam verba et formulas instabiles persequaris, iisdem apte congruere. Sed haec persequi, ulterius, non est huius disputationis et instituti. Unum restat, ut admoneamus eos, qui nova substituere antiquis magistrorum popularium decretis voluerint, ut his sapienter parcant eaque, si vel a veritate aberrantia videantur, instruant, quo facilius melior doctrina animis inhaerescat. Nullus quidem unquam tam gravis error est, quin in eo veritatis semina latenter contineantur.

Reliquas, quae ea res habet, cautiones non attinet e superiori disputatione repetere; nam eas res ipsa praescribit et ratio commendat, ut nihil tentetur, nisi doceri possit, quomodo novitas aut gravibus erroribus occurrat, corruptellis medeatur, barbarum ansam praecidat, aut animum, veritatis cupidum, collustret et acuat ad virtutem; ut mutatio, si quam induci optabile est, secum ferat novas utilitates, quae non sunt in opinione inani sed rei veritate probentur; ut, qui veterem usum probant et conservant, libenter et modeste audiantur ut quae indulgeatur imbecillitati humanae, quo non modo acrimonia et fervida ingenia, verum etiam ignava, quamquam diversa ratione et effectu valde contrario, opprimuntur; nam nemini ita cautum est ab errore, ut nunquam labatur; denique ut, cum doctrinae publicae capita aut illustrentur aut repudiantur, in singulis subsistat diligentia et cura nostra, neque universum religionis publicae aedificium evertas per intemperantiam et libidinem. Etenim saepe per temporum opportunitatem facillimo negotio expedita et correctata videmus ea, in quibus emendandis superiorum temporum studia frustra laborarunt, nec magnas et utiles conversiones, ut rerum publicarum, ita

186 DE MUTATIONE RELIGIONIS ETC.

scientiarum et religionis omnis aetas fert, quas non nimis frequentes esse, nisi omnia everti nihilque stabile et diuturnum teneri patiaris, ipsa natura magistra iubet.

Haec fere habuimus, quae de mutatione religionis publicae hoc tempore disputaremus, in quo non ignoramus esse plura, de quibus in hanc partem dici possit; non modo in mutatione publice tentanda (qui locus omnis a nobis omisus est), verum etiam in privatis ausibus et iudicio de conatibus multorum, qui antiquare decreta alia, alia in veterum locum substituere suadent. Sed hoc a consilio meo alienum fuit. Atque si quis, quae superius tradita sunt, voluerit expendere, facile, quid a nobis probetur atque etiam curis nostris promoveatur, quid reprobare et averfari atque ipsi cavere cupiamus, discernet ac quibus prodesse hac huius causae actione voluerimus.

DE
DIFFICVLTATIBVS
IN
TRADENDA CHRISTIANA
MORVM DOCTRINA.

Qui animos tenellos ad studia literarum invitare atque pellicere cupiunt, inter reliquas illecebras, capiundi mentes, solent plerumque facilitatem quoque artis, cui operam impendere debent amicosque conciliare volunt, studiose laudare atque apta verborum blanditiis commendare. Ac video, celebres iuventutis magistros, nostrae praesertim aetatis, ingenio et decori suo et disciplinarum profectibus et temporis felicitati valde congratulari, quod sive sua sive aliorum efformatione artes plurimae, quae animi contentione necessaria et honesta fatigare cultores suos et tironum studia retardare viderentur, a rebus arduis et difficilibus paulatim liberentur possintque genio iuvenili accomodatius, id vero est, secundum legem quandam parsimoniae sive temporis, sive, quod etiam gratiam maiorem affert, virium quoque addisci, atque omnis institutio eo iam devenerit, ut amplissimus scientiarum campus, in quo aut ipsi olim fatiscentes acti sunt, aut alios, a magistris, quos putant, austerioribus et severis, magno cum sudore et sollicitudine exerceri viderunt atque adhuc vident, quasi pueriliter ludendo percurri possit. Quorum ego con-

4-

filium et disciplinam valde blandientem imbecillitati atque ignaviae hominum, iustis autem literarum studiis inimicam, ut vel probem vel imiter, non possum a me impetrare: non quo velim mole negotiorum temere obiecta a magistris sive imperitis, sive iis, qui quandam eruditionis laudem aucupantur inter imperitos, opprimi studia liberalia spinasve et dumeta feri in regione amoenae, vel per avia montium eo deduci adolescentiam, quo possit plano cursu pertingere: id enim probe scio semper obfuisse tironibus, non modo tardis, verum etiam acribus, qui sunt vanorum et intempestivorum exercitiorum maxime impatientes, sed quo omnem animi nifu laborandi in studiorum palaestra materiam omnino removeri nolim. Ac si sententiam meam auctoritatibus velim persuadere, virorum omnium, qui sapientiae laude floruerunt scholasque formandis iuvenibus tractandisque rebus feriis et utilibus instruxerunt, exempla copiosa prostant ad intelligendum, se aliter arbitratos esse ludis exerceri delectationis causa pueros, aliter viros instrui debere ad capiendam tenendamque veritatem et communem utilitatem promovendam. Sed non opus est exemplis probari, quod reipsa intelligi et ratione convinci potest. Eam quidem iudico artium et scientiarum esse naturam, ut si, quidquid arduum et difficile atque impeditum videatur, adimas, nihil fere, quod artis nomen et dignitatem tueatur, reliquum sit, veluti in convivio virorum, si abiectis solidis nutrimentis tenues omnino cibos adposueris, omnis gratia interit. Itaque laus et commendatio facilitatis literarum addiscendarum aut temere confingitur, aut ab iis venire necesse est, qui has regiones e longinquo tantum salutarunt vel festinantius peragrarunt. Praeterea sponte intelligitur,
tali

tali opinione ipsas bonas literas in contemtum adduci, qui semper oritur a tenuitate rerum, ac, si illae animum non acuunt, iustus videtur. Cum in universum homines in partem hanc sunt proclives, ut velint sibi bona contingere sine sudore et velut in otio, saepe fit, ut temeraria facilitatis praesumptio in disciplinis negligentiam gignat et ignaviam, quae nihil in ullo genere praeclarum consequi sinit atque rebus ipsis quondam prudenter tractandis feliciterque regendis plurimum officit. Etenim dum forte tenelli ac leviculi homines in gerendis negotiis, ad quae per doctores suos et literarum studia parari exercerique debuere, aspera quaedam et impedita offendunt, facile improvisa difficultate territi subsidunt, despondent animum, haerent in angustiis atque amorem scientiae amittunt, quam serius intelligunt expectationem suam fallere atque tantam tamque insuperabilem laborum molestiam contra vanas magistrorum promissiones obmovere.

Sed hoc periculum, imprimis grave feriis severisque literarum studiis, non ferendum est, ut ad scientiam divinam progrediatur, quae rerum ipsarum dignitate et multiplici difficultate magnos et graves viros exercuit; non ferendum est, inquam, ut facilitatis opinio ipsumque studium, quidquid forte offendit molestumque esse possit, aut timidiuscule occultandi aut verbis minuendi, aut si fieri possit, exterminandi, nempe ut tironum imbecillitati, nedum doctorum ingeniis paratur, insolescat. Atque in primaria theologiae Christianae parte, interpretatione sacrarum literarum subtili et iusta, quantum erretur opinione facilitatis, b. *Ernestius* demonstravit: in reliquis, quae ipsas res exponunt et detrectant, nemo facile dubitaverit de difficultate

tate dogmatum aut definiendorum subtiliter aut defendendorum, quod multum acuminis, solertiae et diligentiae requirit, nisi qui velint popularis theologiae simplicitate parcere caris cerebris et offensionem, id vero est, difficultatem omnem remove: una ea scientia, quae de vita et moribus praecipit, plerisque minime impedita videtur. Vnde enim nisi ab hac perversitate proficisci putamus nobilissimae scientiae excolendae neglectum, cui graviter obviam ivit NOËSSLET V. Cel. *), et vulgares voces eorum, qui facultatem de moribus differendi non adeo multis subsidiis parabilem ducunt ac expeditam sibi rem esse, si paululum, id vero est, ieiune et tenuiter, velint *moralizare* (barbare loquar in causa barbara), temere pronuntiant.

Ea autem opinio unde nascatur, in promptu est coniectura. Nam primum usus docet, multos persuaderi, se in hac religionis parte sanctissima vel tradenda vel addiscenda caput artis tenere, si praecepta et admonitiones Scr. S. virtutum vitorumque definitiones dialecticas, forte etiam causas, dein necessitatem officii servandi atque incitamenta varia in promptu habeant: in quibus rebus, quia praeceptorum vis et dignitas ac causae perspicuae sunt, rarius aut difficultas suboritur aut controversia. Accedit, quod in hac disciplina lites raras, nulla formularum publica decreta et leges, quaestionum tricae parum frequentes, mysteria fidei nulla, quae subtiliter explicari et rationibus idoneis firmari debet, pauca denique haereticorum errorum pericula existunt, quae in dogmatico genere gravia semper et molesta acribus tardisque ingeniis fuere. Prostant enim leges perspicuae, voluntatisque divinae declaratio minime

*) *Vom Werth der Moral. Ed. 2. Hal, 786.*

me dubia; rationis decreta cum doctrina Christiana plerumque conspirant; virique eruditi et coetus Christiani, valde ceteroquin diffiti, in his concordem profitentur sententiam, atque ipsi religionis Christianae adversarii gravissimi, dum dogmatibus insidias struunt, historias calumniantur, virosque sacros deprimunt, tantum abest, ut contra morum doctrinam insurgere audent, ut pluri in hac parte divinum religionis decus tueri ac revereri haud dubitent. Haec vero apud eos, quibus nihil utilius et sanctius videtur, quam studium, fidei suae pharetras adversus errores instruendi, et qui fere propter controversias et pugnas in rebus etiam pacatis discunt, nedum docent, magisque scholae subtilitatem in pretio habent, quam vitae utilitatem, praecipua causa est, quare diligentia multorum a doctrina morum tractanda sponte avertitur atque secura difficultatis levi cursu scientiam nobilitate usuque praestantissimam attingit. Ex eo autem quantum periculum, quanta perniciēs in rem Christianam veniat, monere, non opus est apud peritos arbitros. Sciunt enim quantum intersit vel civitatis Christianae, explicatas ratasque habere officiorum suorum rationes, vel doctorum, succurrere consiliis et admonitionibus imbecillitati hominum, dum aut praeiudicatae opiniones, quas frequens superstitio induxit altiusque vetustatis autoritas impressit, revellendae, aut dubitationes eximendae sunt animis aut directoria virtutum admovenda, vel finiendum non modo, quid non adversum legibus, sed quid optimum factu sit, quod profecto multos viros, pietate et eruditione et maturitate iudicii insignes, saepius in magnam sollicitudinem et anxietatem coniecit. Atque cum omnes fere artes per ingeniorum multorum curam et diligentiam,

elaborationem maiorem acceperint, nonne etiam Theologiae ea pars, quae morum culturam docet, in huius dignitatis societatem veniat, a qua arcetur, si in ea omnia adeo plana atque ~~expedita~~ existimes, ut nihil diligentiae, nihil inventis novis, nihil, quod studium doctorum elaborare possit, nihil difficultatis restet. Itaque animum induximus exponere, quantis difficultatibus haec doctrina impediatur, quo fiet, ut animi ingenui et liberales acuantur ad subtilitatem cognoscendi iudicandique de rebus moralibus et intelligant, quamam prudentia, quamam animi contentione eos uti deceat, qui se interpretes voluntatis divinae profiteantur atque hoc nomen honorificum tueri et in eo studio rite versari cupiunt.

Ac si quis interpretari voluntatem divinam studeat, sanctissimi muneris partes *duae* potissimum constitui possunt, *altera*, ut subtiliter definiat officium: *altera*, ut id graviter commendat animo, qui nimis proclivis est ad tergiversandum et detrectandum obsequium: Sed cum utrinque multae et graves difficultates obiiciuntur, nos in priori genere subsistemus.

Primum igitur locum tenet *praeceptorum definitio* subtilis, quae norma certa regat, et, quid iustum, quid legibus adversum sit, exponat, modum denique officii, qui a tempore et opportunitate ac reliquis rebus externis pendet, iustis cautionibus demonstret. Sed in his omnibus impeditum omnibus impedimentum obiicitur multiplex et satis vel interpretum curis vel doctorum studiis explanatum. In *fontibus* igitur, ex quibus hauriri debent virtutes, officii et bene vivendi notitiae, et naturam laudamus morum magistratam et sacri codicis auctoritatem, illa, si non sanctiorem, integritate tamen et
cla-

claritate praestantiorē. Iam qui recti pravique intelligentiam ex *natura* ipsa arripiunt, sive ii sensibus obscuris et ambiguis pareant sive spectata rerum utilitate et honestate regi homines existiment: facile usu addiscent, in tam facili cognitione res omnes minime sic versari, quae hac morum doctrina continentur, nullam ut artem disciplinamque requirant. Inchoavit quidem natura in animis nostris ac primis velut lineis designavit rerum omnium et expetendarum et fugiendarum notiones, sed perfici easdem ratione quadam voluit et formatione doctrinae. Aequum ab iniquo separare; licitum ab illicito discernere; habere regulam, qua honesta et turpia et in mediis relictā iudicentur; videre, quam late pateat societas hominum inter ipsos et quasi quaedam communicatio utilitatum; non est cuiusvis unius e populo. Acrem hae res curam multiplicemque doctrinam desiderant; ac si diligentissimos homines videamus diversis itineribus progredi, si gentes opinionibus iuste a se invicem multum recedere, barbarisque saepe nefandum crimen videri, quod in cultioribus leve delictum dicitur, rursusque in his saepe laudari atque insigniter probari, quod reliquae vix aliqua laudis commemoratione dignum censent; si denique peritissimos inter arbitros nondum convenit, quam in re fontes quasi virtutis delitescant, utrum a sensu quodam honesti et iusti, quem natura magistra nobis comitem adsiduum fidumque monitorem dederit, norma agendi arcessi debeat? an a ratione repetenda sit, cuius acumen rerum causas mutuasque conexiones communisque utilitatis catenam subtiliter explicet? an denique, posthabita utilitatis ratione, animus ex se ipso depromere leges recti aequique et iusti debeat, ac sibi scribere, quod aliis legitime praescribere audeat,

utrum nihil probum et excellens, quod non sit habitu ad felicitatem spectatum; an morum honestas virtutis quae cultus etiam sine utilitate actionis statui debeat defendique possit: simul intelligamus necesse est, fontem, e quo morum doctrina naturalis profluit et bene vivendi disciplina non semper adeo limpidum et apertum esse, ut sine molestia et dubi tatione hauriri queat. *)

In hac naturalis institutionis sive paupertate et incertitudine sive tarditate, cui semper succurrit numinis clementia, *admonitio divina*, ut in ceteris, accessit, doctusque multa, quae a mente humana plurimis impedimentis constricta sponte cognosci apteque commendari haud potuerunt. In quo quis ausit de dignitate et praestantia doctrinae morum christianae dubitare et magisteria Scr. sacrae temere repudiare eiusve decreta obscura dicere, ubi claras leges ferri oportuit, vel ambigua, ubi ea decet in legum honorem expresse atque definite explicare? Quis ausit hunc vitae humanae ducem virtutisque magistrum incertum et ancipitem facere? Ac ego, si quis unquam, revereor christianae institutionis in morum efformatione decus et dignitatem ac probe scio, plurima iuberi ac persuaderi his institutis, quae sine difficultate capiuntur ab ingenis etiam rudibus et incultis neque interpretes fatigant sensumque obvium et clarum habent:

*) cf. praeter Ciceronis *de officiis* libris, imprimis *Garzii*, acutissimi Viri, commentationibus auctos et illustratos, *Smith's theory of moral sentiments Part. VI. Lond. 767. Ed. 3. Elements of the science of Ethics on the principles of natural philosophy by John Bruce, London. 1786. P. I. p. 1 — 72 et. qui de veterum principis eorum quae ambiguitate, pro more suo i. e. acute iudicat Kant in *Grundlage zur Metaphysik der Sitten*, 1786. et *Metaphysik der Sitten*. 1787.*

habent: sed non ea est nec esse potest omnium legum divinarum autoritas, ut perpetuo valeant et nec abrogari neque derogari possint. Ac in rebus publicis vera est *Sexti Caecilii* observatio apud *Gellium* L. XX. noct. Attic. c. 1. legum opportunitates et medelas pro temporum moribus ac pro utilitatum praesentium rationibus, proque victorum, quibus medendum est, fervoribus mutari atque flecti neque uno statu consistere, quin, ut facies coeli et maris, ita rerum atque fortunae tempestatibus varientur. Neque vero alia facies est imperii divini, in quo quemadmodum sapientia patris vel paedagogi solet alia disciplina infantiam regere, alias leges iuventuti atque adolescentiae praescribere, ita numini, patri benignissimo, consentaneum est, magnam et morum et disciplinae varietatem ex his ipsis oeconomiae divinae conversionibus intelligi. Nam nec priscam severitatem, quam in aetate rudi et inculta Mosis autoritas tulit, animi mitigati paulatim atque ad humanitatem adfuesacti ferebant, nec in tenuibus elementis subsisti potuit, ex quo amplificata res divina dignitatem splendoremque suum tueri debuit. Itaque non modo regum et prophetarum auctoritas varia instituta Mosis deserere et immutare non dubitavit, ipso numine haud improbantē, nec cum ulla religionis violatione, sed universa quoque lex Moisaica, molesta hominibus et invisā seu, ut *Petrus* inquit, *ζυγος, ὃν οἱ πατέρες οὐκ ἔμενίσαντες οὐκ ἔχουσιν ἰσχύσαντες βασμῶσαι*, clementioribus Christi institutis cessi Gal. 3, 24. 25. Eph. 2, 14. 15 Ebr. 7, 12. 8. 7. sq. Sed hac in causa multos adhuc video multis et gravibus difficultatibus implicari, cum aut defendere conantur, quasdam superioris legis partes adhuc valere, aut, ubi rationibus idoneis et perspicuis definiendum est, quid ex illo corpore Moisaicorum statutorum doctrinae Christianae inferi, quidve amputari voluerit Christi au-

cioritas et seiungi, antiqui iuris vim demonstrare. Qui
 quidem si pie tenerent et assidue docerent, in republica
 Christiana multas admitti debere leges, Mosaica disci-
 plina praescriptas, quas aut ratio et sensus iubet, aut Ie-
 sus illustrat et confirmat, aut communis utilitatis et reli-
 gionis ratio commendat, multa profecto impedimenta
 doctrinae de lege Dei recte proponendae multasque con-
 troversias tolli sperem: iam cum partitionem legis in
 moralem, ritualement et forenses magno conatu adstruunt,
 suo modo satis bonam sed ignotam sacris scriptoribus,
 res ipsa loquitur et libri theologorum, quibus trices et
 subtilitatibus opus sit, cum singulas leges his quasi capitibus
 adungere et quid morale quid e genere caeremoniarum et
 civilium institutorum sit, apte et accurate discernere de-
 beat. Satis constat, ut hoc uno exemplo utar, quantas
 lites sabbathi celebrandi necessitas et modus excitaverit
 inter eos, qui, corporeis exercitiis dum favent, id ad
 morali a Mosis instituta retulerunt ac sublata religione
 Christiana severiorem veteris oeconomiae disciplinam
 commendare alloborarunt. Neque hoc unum fuit vel
 adhuc est. Etenim leges, quae prohibent coenubia hominum
 sanguinis vel affinitatis connexionem iunctorum, non modo
 valere constat in christiana politia, id enim probum et
 utile videtur, sed divina Mosis auctoritate etiam inter
 Christianas gentes stabiliri et confirmari. In quo quis
 nescit magno clamore prohibere agmen casuistarum,
 quos vocant, et reliquorum, qui connubia regunt, quo
 minus deletis relictisque reliquis legis Mosaicae particu-
 lis, haec rescindi atque vi sua privari possit, sed aut in-
 certis characteribus et vanis oppido argumentis succur-
 rere vacillanti rei, aut quaestionum sylvam construere,
 quorum ego studia propter consilii probitatem laudave-
 rim, ob necessitatem nullo modo. Etenim quid est, si
 nuptia-

nuptiarum prohibitiones, omiſſa auctoritate divina referas ad civile imperium atque ius, quod venit a voluntate magistratus et licentiae obicem ponit? Quid eſt, ſi celebrationem diei dominicae commendes ab uſu et conſuetudine, cuius infringendae ac violandae ius ac licentiam nemo privatus ſibi auſit arrogare, nec princeps ſapiens conſilium capere? Quando quidem lex civilis iuris et utilitatis commendationem ſuſtinet, ſatis conſtat de voluntate divina: ſi conſuetudo commoda ac publicae ſaluti conſentanea reperitur, hac veluti communi lege omnis civitas regitur et conſtringitur, Atque cum ego ſaepe aut ſine indignatione videam adverſarios religionis Chriſtianae cenſuris et calumniis prorumpere in viros V. T. probitatis laude illuſtres, Moſen inprimis et Davidem, eorumque actiones, dum ad perfectiorem N. T. legem exigunt, ut impias et indignas viro divino criminari, quas non negamus a dignitate Chriſtiana abeſſe, dignas ceteroquin notitiis religionis et ea, qua florebant, aetate, eoque loco et munere, quo fungerentur; in contrariam partem a noſtratibus peccari non negaverim, cum ſevera nimis diſciplina Moſis et prophetarum decreta Chriſtianiſ proponunt ac morum, externorum inprimis, conformationem, ductis e V. T. lineis, Iudaico plane ingenio ſuadent ac poſtulant. Quanto igitur ſatius eſſet, omittere veterem doctrinam atque ex ea nihil transferre in doctrinam Chriſtianam, niſi quod rationi conforme ac omnium conſenſu utile reperitur, et populum Chriſtianum ad V. T. admonitiones ſemper ſic revocare, ut in illis conſilium potius pii ac ſapientis monitoris quam legiſlatoris alicuius decretum agnoſcat, magisque commendationem quam demonstrationem officiorum exinde defumat, denique ſemper diſcat, argumento ac praeſtantia Chriſti doctrinam etiam tum vincere, cum mo-

res spectat, cuius rei exemplum satis illustre Iesus ipse offert Matth. 5.

Quodsi repudiatis V. T. institutis *εἰς νόμους* simus *Χριστοῦ*, ut Paulus loquitur, 1 Cor, 9, 21. non tamen omnis legum delectus saepe anceps tollitur. Etenim sub ipsa religionis Chr. initia alia status Christiani ratio non quidem virtutem aliam, nec contrarios animi motus (nam virtutis studia ratis aeternisque legibus continentur) sed virtutis conformationem postulabant. Quemadmodum enim semina unius generis a telluris, in quam proiiciuntur, natura semper aliquid trahunt, atque iam paupertatem segetis, iam luxuriam contrahunt: ita in animis haud una ratione excultis disciplina virtutis diversis legibus regitur. Multa ad infantiam reip. Chr. pertinent, quae mutato statu nec commentari possunt nec etiam exerceri. Alia indulgentur hominum profanorum infirmitati, vel Iudaeorum, qui ad castra Iesu transirent, opinionibus et *σκηνησίων* tenuitati, ne illos austeritas, hos liberalior institutio offendat atque a veritatis studiis absterreat. v. c. Act. 15, 20. Rom. 14, 20, 1 Cor. 11. Quaedam a locorum provinciarumque more et consuetudine repetuntur, a qua nemo facile secefferit. 1 Cor. 10, 11. Nonnulla Apostolis proponuntur, quae vix licet ad reliquos doctores, nedum ad Christianos omnes transferre, e quo genere pleraque dicta Matth. 5, 6, 7. esse videntur. Quare si quis totum corpus doctrinae morum Chr. pernoscere velit, aetatem, consilium, causas, quibus quaeque leges christianis latae sint, animo comprehendat et exquirat, utrum ad nostra usque tempora, antiquo rerum Chr. statui valde dissimilia, perennare debeant, an subsequen-
tium temporum flore et libertate abrogatae sint et emortuae. Sed hoc est viri valde perspicacis et liberi, ac in-
terpre-

terpretis παρρησιαζοντες et alieni ab autoritate traditionis, qui profecto semper pauci fuere.

At enim non opus est, inquit, his ambagibus in simplici Christi mandato, de charitate, in quo tenendo reliquis praeceptis facile carere possumus et omnis difficultas expediri potest. Verum nec id sufficit, quidquid *Chrysostomus* (*hom. I. in Matthaeum.*) *Augustinus* multis locis et alii, quorum loca congeffit *Michael Elizalde de recta morum doctrina. L. VIII. qu. IV.* dixerint. Nec enim amoris est, docere, quid iustum, proficuum, honestum sit, sed ad id, quod utile et bonum cognoveris, vi sua incitare, impellere, ac promptos reddere. Ac quod in matribus videmus, quae saepius admonitionibus peccant, imprudentes, consilia funesta agitant, et institutis perverfissimis utuntur, amore quidem liberorum, sed coeco, nec recto rationis sapientiae usu; id omnino metuendum erit, ubi praeter dilectionem nemo monitor vel magister morum adsideat, cuius arte vel ipsi amoris motus regantur et gubernentur.

In maius discrimen implicantur ii, qui *exemplis* utuntur virorum utriusque oeconomiae illustrium; non modo ad commendationem officiorum observandorum, de qua vi nemo dubitat, verum etiam ad eorum vel naturam explicandam vel necessitatem demonstrandam. Sed id totum lubricum est et incertum. Namque in exemplis figura tantum actionis cernitur, dignitas, quae ab animi motibus venit, nullo modo: neque laudari egregia facta possunt, nisi ea ad normam iustam et certo cognitam legis divinae exigas, nec denique officiorum cognoscendorum viam aperiunt. In vetere quidem oeconomia viri, probitate insignes, vix attingunt perfectionem Christianam: in novi autem testamenti libris plerumque oc-

currunt doctores, quorum prae reliquis spectata virtus esse et potuit et debuit. Illos si persequaris, vereor, ut pietas Christiano homine digna multum remittat: rursus si ad horum praestantiam metiamur virtutis modum, metuendum est, ne tirones fidei incipiant de animi sui, imbecillioris, castitate dubitare atque actionibus suis, probis quoque, multum detrahere. In horum igitur laude videndum est, quid, quibus de causis, quam opportunitate, quonam consilio egerint, ac promptae esse debent observationes de indole virtutis, et de legum divinarum, ad quas illi sese pararunt, dignitate atque difficultate, comparatio conditionis nostrae cum statu illorum, quorum exemplum praelucet animis, atque aequitas animi, ut nec laudando unam actionem reliquas aut probemus promiscue, aut criminemur, nec unius, quae forte narratur, imitatione ad universam viri cuiusdam piam vitam nos composuisse persuadeamus. Sed haec omnia nemo non intelligit, quam multum studii et iudicii requirant, de quo figulari libro nuper commentatus est *Ioh. Aug. Wolf* v. c.

Novum difficultatis genus oritur ab *interpretatione* locorum Scr. S. quibus admonitiones continentur et vitae efformandae regulae. Quanquam quidem in his explicandis rarius haerent interpretes neque multum altercationis materiam desumunt, ut fit in dogmaticis; ad quos plerique cupiditate aliqua opinionis alicuius defendendae et antecaptis sententiis imbuti accedunt, non tamen negari poterit, multa etiam vitia superesse in libris vulgaribus et doctrina morum ex sacris literis tractanda, atque eam, siue cum formularum vis definienda est, siue cum tropica dictio a propria discerni debet, siue cum ad consilium orationis exigendum erit admonitionum argumentum, saepe impediri. Ac primum genus dicendi hebraeo.

braeo-graecum proprium N. T. libris, non modo in eis orationibus dominatur, quae de veritate differunt, verum etiam tum usurpatur, cum de vita recte instituenda auditores et lectores admonentur. Quo neglecto, ab iis, qui mallent a latina versione pendere, ortae sunt multae interpretationes et inuestae in Ecclesiam et vulgares libros, etsi piae et consentaneae doctrinae morum, at precariae et minime accurate, adeoque inoleverunt traditione usuque publico, ut perdifficile sit ab iis sibi cavere. Itaque *φοβον* explicarunt *timorem*, pro *reverentia*; *υπομονην* Ebr. 11, 36. de *tolerantia adversitatum* exposuere, cum *constantia* in tenenda religione dicenda esset: laudes *ταπεινων* ad commendationem *modestiae* pertraxerunt, quae proprie pertinent ad animum, *misericarum* et humilioris fortunae *patientem*; beatam *των πτωχων το πνευματι* conditionem Matth. 5, 3. vindicarunt hominibus *rudibus*, et abiectis, cum ad animos tristes referri deberet; *απλοτητα* Rom. 12, 8. 1 Cor. 9, 11. interpretati sunt de *simplicitate*, cum *liberalitas* esset laudanda; lege de precibus *αδιαλείπτως* 1 Thess. 5, 17. faciendis superstitionem precum *continuarum* commendarunt, cum de *perseverantia* in precibus etiam tum, cum tardius exaudirentur, intelligi deberet. Cuius generis alia exempla proferri possent, nisi modus esset adhibendus. Secundo, admonitiones morales saepe figurarum troporumque involucris involutae porriguntur, tum ne offendant censurae et praecepta, tum ut altius in animum et memoriam descendant, tum ex vitae communis usu, qui in hoc genere tropos amat, metaphoras, proverbia aliasque formulas, quae ab *ακριβεια* dicendi deflectunt, ac hyperbolicae aut ad sensum nostrum duriores esse existimantur, sed rei necessitatem ac gravitatem acrius expri-

exprimunt nec sunt exasperandae vel ad literam intelligendae. Huius quidem usus exempla plurima prostant. v. c. Matth. 5, 29, 39. 19, 12. 21. Col. 3, 5, 9. in quibus non modo tropū orationis agnoscere quaedam ingenia, parum trita literis, noluerunt, sed etiam, quid proprie lateat, invenire, artem interdum et ingenii subactum iudicium requirit. Sed huius rei necessitatem maxime imponit vel patrum et fanaticorum quorundam hominum supersticio, qui, dum literam, quam vocant, tenerent, plurima placitorum praeceptorumque monstra confinxere, de quo *Dan. Whitby* consulendus in *diff. de S. Scr. interpretatione secundum patrum commentarios*, Lond. 1714. vel frequens formularum eiusmodi pro concione usus, quo fit, ut saepe intelligere praecepta morali videantur vel doctores, vel etiam auditores, quorum obvias formulas habent, vim non attingunt v. c. de cruce suscipienda, de abnegatione sui ipsius, de ardore spirituali et similes, vel denique adversariorum religionis audacia atque impudentia, nimis studiosa, ex his dictis, neglecto tropo, sabuberrimam ac sanctissimam religionis Chr. partem temere criminandi atque in contemptum adducendi. Etenim qui fieri potuit, ut negarent, doctrinam Chr. cum reipublicae felicitate componi posse, iniurias avertendi, bella gerendi, corporis integritatem tuendi ius atque officium imponi, et al. nisi e tropi, qui in propriam dictionem convertendus erat, negligentia? Sed non opus est in his morari, vel observationibus et cautelis prolixum fieri: plurimas enim probas et utiles *I. A. Turretinus* in l. de *S. Scr. interpretatione P. II. c. 6.* proposuit, auctas *G. A. Telleri*, interpretis perspicacissimi. diligentia p. 364. sqq. editionis Turretini.

Non dicam de periculis eorum, qui ad suum quisque ingenium et libidinem leges divinas explicant, et de proclivitate animi humani, praecepta divina suo genio adcommodandi, iisque aut abrogandi, sicubi cupiditatibus suis vel etiam opinionibus videantur repugnare, aut detorquendi, ut superstitioni suae et malitiae non obstant, nedum faveant. Quod periculum vidit *Augustinus de moribus Eccl.* c. 9. nec tamen evitavit. *Quoniam (ait) proclive est humanum genus, non ex momentis ipsius libidinis, sed potius suae consuetudinis aestimare peccata, fit plerumque, ut quisque minus ea tantum culpanda arbitretur, quae suae regionis et temporis homines vituperare atque damnare consueverunt, et ea tantum probanda, quae consuetudo eorum, cum quibus vivit, admittit: eoque contingit, ut si quid scriptura vel praeceperit, quod abhorret a consuetudine audientium, vel, quod abhorret, culpaverit, si animum eorum praecoccupavit alicuius erroris opinio, figuratam locutionem putent.* Sic ille: vere quidem, sed haud praecavens libidinem, refingendi sacrarum literarum admonitiones, ut placitis suis suffragentur, cum aut depugnandum esset adversus haereticos, in qua causa το αληθινον exercuit, omisit αγραν, aut commendandae monachorum et eremitarum superstitiones, paupertatis inanitas, castitatis, quam dicunt, seu coelibatus iugum, vitae speculativae desidia et nescio quae alia commentorum portenta: a quibus vix sibi quisquam cavebit, cum de rebus et moribus suis iudicat *).

Longe

*) Alias difficultates exponit, *Iosephus Zola, Prof. Theol. Ticinensis, theol. praelectionum Vol. I. de locis theologiae moralis Cap. VI. et VII. p. 64-90. et Cap. X. ac XI. p.*

Longe impeditiorem viam regendi mores Christianos in altero munere videmus, cum *modus officii* definiendus est. Sunt autem huius praeicipuae partes, in quibus difficultas occurrit, hae; ut *virtutis indoles* et *officiorum* natura ac ambitus accurate definiatur; ut *mensura* officiorum exercendorum, [ratis] legibus contineatur; ut denique doceatur, quomodo in *collisione*, quam vocant, officiorum delectus sit faciendus. Acute monet ARISTOTELES *Eth. ad Nic. L. II. c. 9.* in hanc causam: το μὲν οργισθῆναι παντός καὶ ῥαδίον καὶ το δὲ ὅτι, καὶ ὅτι, καὶ ἔνθεν, καὶ ὥς, ἔκ. ἐστὶ παντός, εὐδὲ ῥαδίον. Sed totus locus legi meretur.

Primum ergo locum tenet *officiorum definitio*, non tam dialectica ille, magistris morum probata, quae universas notiones breviter et subtiliter explicat, ut est in *Aristotelis ethica*, vel *Ciceronis de officiis* libris, ac nostrorum, philosophiae laude conspicuorum, *Baumgarteniorum*, *Eberhardi* et al. sed ad intelligentiam usumque popularem adcommodata, qualem Socrates adamavit. Ea virtutis culuscunque partes, quibus totum continetur, accurate enumerat, eiusque formas varias describit, motus, quibus regitur atque tenetur, diversos sigillatim exponit, adfectiones et modum, quo exerceatur, explicat ac publicum, ut ita dicam, cursum demonstrat, quomodo sese, quacunque occasione exferere debeat et prodire. Ea subtilitas maxime necessaria est tum propter vitii cum virtute affinitatem, valde inimicam generi humano et periculosam, qua evenit, ut officiis suis parere sibi persuadeant, cum ab iis maxime defleunt; tum propter deficiam

fidiam mortalium, quae facile ab incitia sua excusationem negligentiae quaerit ac saepe opportunitatem ac materiam officii exercendi offerri negat, ubi quasdam partes explendi occasio defuerit; tum ad fastum reprimendum, qui facile sese effert conscientia vel opinione virtutis, cuius amplitudinem ac decursum animadvertere aut non potuit, aut noluit; denique, ut perfectio virtutis a tirociniis distinguatur, quod nisi fiat, mentibus piis et tenellis saepe de integritate animi sui dubitatio incidit valde molesta et inanis. Verum haec res diligentem et diuturnam rerum humanarum observationem, multum perspicaciae ac prudentiae, multam denique curam et moderationem postulat, cuius addiscendae atque exercendae magnam difficultatem esse, nemo non intelligit.

Alterum munus est in *mensura* officiorum et exercitiorum. In hoc genere plurima desideret, qui sit usu rerum actionumque humanarum peritus. Nam cum dicendum est, quibusnam limitibus virtus a vitio se iungatur, qua progredi liceat in bono, qua coërceri studia virtutis deceat, pauci semper fuere, qui satis discrete ponunt. Nam quod saepe legisse atque audivisse memini: faciendum esse, *quantum fieri potest*, cavendum esse *nimum* ab utraque parte, cum in medio virtus consistat, vage dicitur et parum definite, nec ita, ut satis intelligi vel in eo acquiesci possit, atque hanc ob causam frustra ac sine utilitate. Etenim tritum illud: *quoad fieri potest*, obscuram rem et incertam reddit et actionem quamcunque bonam iudicio cuiusque de suis viribus permittit, saepe aut aspero nimis et remisso, ut
solet

solet in timidis ingeniis existere, aut tenui et laxo, quod levibus animis placet. Quis non videt, quanta potestas concedatur hac formula cuiusvis vel libidini vel desidia, quae virium suarum modulo semper diffidit ac parcit sibi, quae agendi opportunitatem studiose circumscribit, ac ubi per socordiam tempus officiorum et vis defluxit, culpam, ut ait *Sallustius*, ad negotia transfert. Neque nimis vage illud *nimum* vel *medium* dicitur, nisi prius legitimis rationibus constitutum sit, quando quis modum excedat, vel defectu noluerit virtutem suam absolvere? Ac in formulis et vocibus facilis est distinctio cum v. c. prodigum inter et avarum parcum hominem, modestum vilem inter et fastuosum collocant: sed characteribus certis, ratis atque perspicuis, quantum vitium a moderatione distet, docere, id artem postulat et diligentiam. Atque sunt multa, in quibus referre putamus, mensuram agendi inire atque, cum de necessitate non dubitatur, quantum perficere deceat, rescire. Quantum temporis et opum impendere liceat vitae nostrae deliciis; quibus limitibus sumptuariae leges nobis ferendae sint; quantum erogandum sit in pauperes; quantum lucri liceat sine fraudis et iniuriae periculo percipere e rebus suis, quantum temporis a negotiis civilibus detrahere propter animi curam, quo in ira et iniuriarum vindicta progredi? Haec sunt capita, de quibus admoneri cupiunt conscientiae hominum, ut a fallaciis cupiditatum sibi cavere queant, absintque tum a temeritate et levitate, quae cum iusti opinione peccat ac plurima in mediis relinqui autumat, tum a timiditate curiosa, cui in via etiam plana et expedita scrupuli obveniunt. In quo velim vel animos ab hac minuta dili-

gentia

gentia paulatim revocari, vel morum magistros non nimis acerbos esse, ne quis laqueis constringatur ac impediatur, cum tuta quaerit itinera. Ac institutio Christi et Apostolorum cum omne genus actionis et ~~con~~neat et adficiat praeceptis quibusdam, cavet tamen, ne etiam ad praeciendum modum ~~descendat~~, i. e. virtutem in angustum ~~co~~et eiusque cursum impediatur, sed latissimum relinquit campum. Hoc ita esse vehementer gaudeo ac gratulor hominibus, quia, si omnia legum vinculis adstringerentur, nihil religioni nostrae relinqueretur, verendum foret, ne in rectis amplectendis et exsequendis legum potius imperio quam piae voluntatis adfectionibus obsequi videremur, nec quidquam esset in omni vita, in quo virtus, animum oblidens, vim sibi propriam exferere possit. Quid, quod ne legibus quidem libri, nec libris legendis hominum aetas et diligentia sufficeret, si omnis modus officiorum legibus definitus esset, nihilque arbitrio hominis relinqueretur; denique decus abesset et nobilitas ab actione, cui a spontaneitate plurimum accedit dignitatis et quae rum proprie nostra est, cum decreto nostro et libertate peragitur. Itaque liberum fuerit in hac re pro lubitu decernere? nihil circumscribi, definiri nihil debet? Debet quidem, sed adcommode ad facultatem cuiuscunque et conditionem, agendique opportunitatem, ac societatis, in qua vivit, rationem: quae quia accuratius nosse interest monitorem harum rerum, lubrico et ancipiti munere defungitur.

Tertium muneris pars versatur in *legum conflictu* sive potius *officiorum delectu*, cum actiones legitimae, quarum suscipiendarum nobis facultas inest et opportu-

nitas prostat, simul peragi non possunt. In quantas
 quidem sollicitudines et curas homines coniiciantur,
 quâsi saepe se pressos utrobique videant, ut nesciant,
 quodnam officium alteri praeferri live quomodo cautif-
 sime alterutrum fieri debeat, plurimi comperiunt. Sed
 in hac dubitatione quomodo subveniendum est animis
 consilio et directoriis certis, ne vel in bivio otiosi sub-
 sistant, vel contraria eligant? Tum quidem iubent,
maiores semper *utilitatem* spectare et persequi, et summae
 felicitatis legem, omnino divinam, tenere. Bene vero
 consultum apud eos, qui possunt rerum expendere cau-
 sas ac deliberandi spatio fruuntur. Quid autem fiet de
 reliquis, quorum vel inscitia vel infirmitas, hac utili-
 tatis trutina examinare facta quaecunque, prohibet? In-
 scitia quidem, quid utilissimum sit, quid pluribus con-
 ducat, nec intelligit semper, nec etiam potest, ac saepe
 fallitur utilitatis opinione et fraude ac blanditiis prae-
 sentium, quae expetit, bonorum, futurorum aut incer-
 ta aut negligentior. Infirmitas autem humana saepe ci-
 tius opprimitur, ac consilia iniri possunt, cupiditate et
 adfectibus perturbatur, qui sobrietatem e mente excu-
 tiunt, animumque praecipitem dant privatique commo-
 di sensu ac studiis cum aliorum salute consistantur. Ac
 saepe quaemadmodum in re publica causae incidunt,
 quae non tam administrari ex legibus, quam quadaam
 gubernari prudentia videntur, ita in causis privatis ex-
 cutiendis frustra ad legum auctoritatem recurritur. Inter-
 dum quoque repentina sunt consilia capienda et celeran-
 dae actiones, ne velut e manibus oblatae opportunitas e-
 labatur. Quotusquisque in his angustiis ea vel pollet
 perspicacia ac prudentia, ut nunquam errèt in iudicio et
 spe

IN TRADENDA MORVM DOCTRINA. 211

spe utilitatis, et agendi causas effectusque omnes utrinque videat, vel animi praesentia, ut nulla re vel impediaturs consilium vel corrumpatur? Ea vero paucorum dos est et multam rerum peritiam ac diuturnum usum et assiduam exercitationem requirit. In tali dubitatione sive dirigere et confirmare animos, cum agendum erit, sive postquam actum est, acuere, quisquis aggrediatur, is potius agendi occasiones expendat, effectus certos a dubiis, publicos a privatis doceat discernere, interdum consiliorum puritate acquiescat, denique animi impetum, qui saepe in legis vicem res humanas gubernat, modeste consideret. Quae quia saepe latent suntque ipsa natura sua dubia interdum: mirum non est, si magna hic difficultas obiicitur morum magistris et studiosis in delectu officiorum, multique arbitrio potius quam considerato consilio obsequi legibus divinis malint.

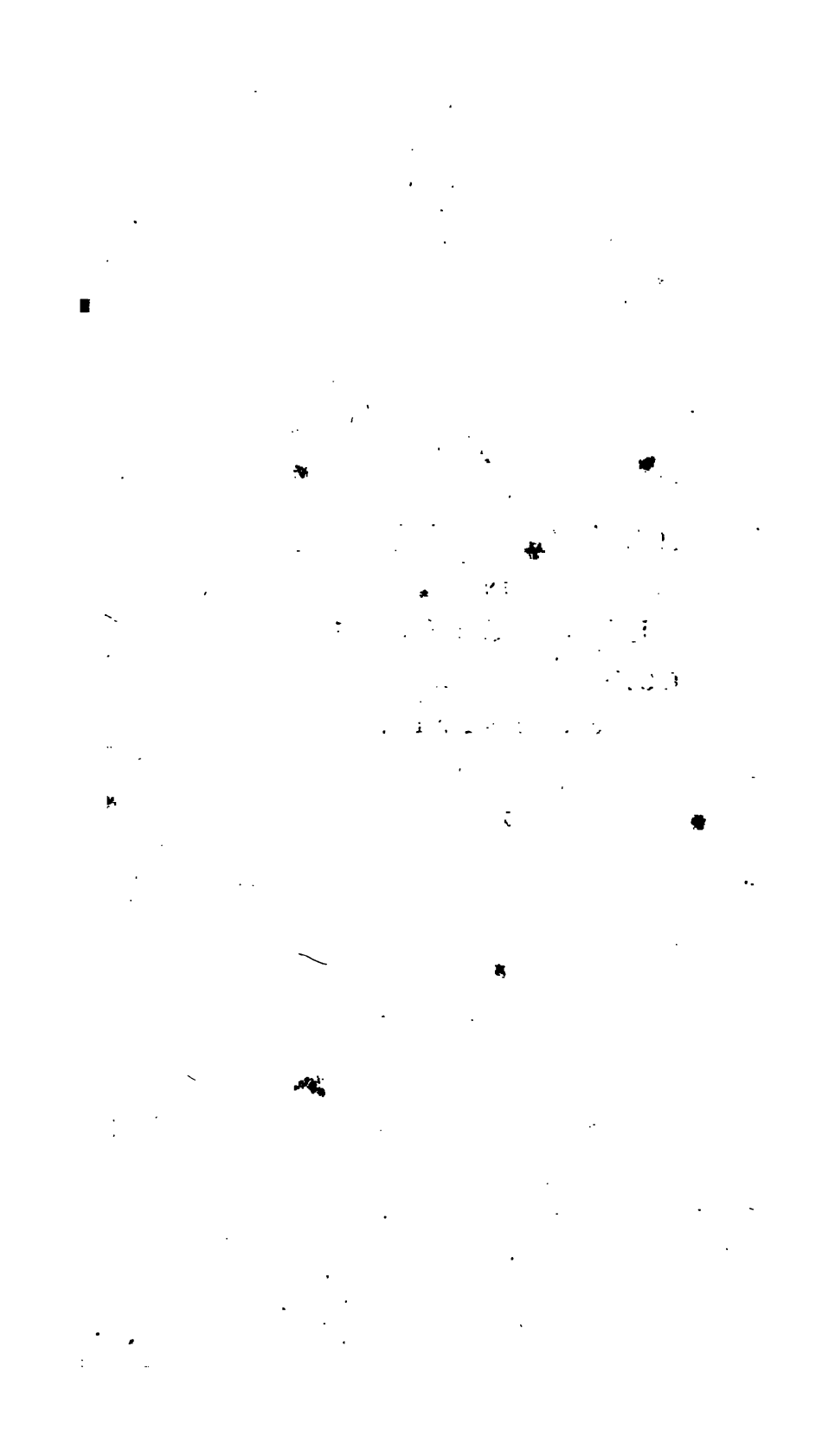
Vniversa haec disputatio suscepta est nullo alio consilio, quam ut opinionem futilem ac religioni valde noxiam, quae facili negotio et sine monitore addisci ac proponi morum doctrinam posse consingit adducitque ad negligentiam et contemptum scientiae theologi primariae, ex animis multorum evelleremus. Enimvero si in ulla re caute ac prudenter versari decet, si ulla digna est animi contentione acerrima, si summum studium curamque tribuere convenit rebus divinis, morum profecto doctrina est, in qua cultus divini pars nobilissima ac religionis Christianae decus praecipuum continetur, quam semper promptam et paratam habere decet virtutis magistros h. e. tranquillitatis et felicitatis omnis statores et

doctores, in qua de religione, de societate civili, de privata vita bene merendi materia amplissima existit, in qua denique velut in centro, quidquid vel interpretati-
one sacrarum literarum cogimus, vel prudentiae disci-
mus, vel docendo proferimus, vel attingimus discen-
do, id omne iungi et coire convenit.

ORATIO
DE
LIBERTATE · COGITANDI
IN
RELIGIONE
CONCORDIAE ET PACIS
PRAESIDIO.

Cum in omni genere speciosum est nomen pacis et perspicuum concordiae emolumentum, tum maxime in rebus publicis sive sacris sive civilibus feliciter gerendis una omnium vox, unum votum, unum, utinam sincerum semper at actuosum! studium pulchram praefert unitatis opinionem, abhorret diffidia, contentiones et certamina detestatur et prudenter expendendum esse monet, quibusnam consiliis pax afferatur et conservetur, quibusnam artibus malis concuti soleat et amitti. Vere dignum bonis et moderatis ingeniis in tanta rei gravitate studium, quis non intueri et collaudare omnique virium suarum contentione evehere allaborer? quis artes stabiliendae concordiae et pacis faciendae renuat cognoscere et exercere? quis denique, qui integras et constantes esse res humanas velit, non annitatur, pessimos fontes impietatis et turbarum, sive ii in Ecclesiam diffuant, sive in civitatem ebulliant, — par enim omnium incommodum est, — detegere primum, detestatos obturare? Quorum cum maximam pro dolor! frequentiam ubique in hominum vitiis et multiplici cupiditatum impetu videamus: in causa praesertim religionis

haud sine indignatione saepius audio ut barbarum motricem et pacifugam accusari ingenii libertatem, a qua velut diffidorum omnium omnino voragine ingentem quotidie miseriarum copiam, grave reip. christianae discrimen, turpia bella et calamitatem variam promanare contendunt. Qua re cum illa olim plurimum adiuventi adtulisset et ad restituendam doctrinae sacrae integritatem et ad debellandam superstitionis et barbariei tyrannidem, haberetque a virorum gravissimorum exemplis et praeceptis auctoritatem, ab utilitate perspicua et insigni commendationem ac fere necessitatem, conversis rebus parum abest; quin de eius dignitate conservanda nedum restituenda cogitandum videatur.

Etenim cum non modo illi, qui ad omnem impietatem et religionis contemptum sese contulerant, ad ornandam temeritatem suam specioso libertatis nomine abuterentur, sed etiam lascivia aliorum hoc sibi datum putaret, ut liberalioris, quam pulchre vocabant, disciplinae obtentu usi omnia defingerent, perverterent et nova ingerendo systemata contentionis materia oblicerent; non illi tantum impiae licentiae nomen tulerunt, sed ipsius libertatis nomen longe lateque coepit gravi invidia ac propemodum infamia hac laborare, ut ad illud tanquam ad malum omen viri etiam docti et probi expavescerent illiusque usum longe a se cuperent amoliri. Neque enim facile est singulorum culpam segregare ab innocentia univerforum ingeniumque humanum a natura admodum est proclive ad vitia, quae veniunt ab adfectibus et cupiditatibus hominum cum rebus ipsis communicanda.

Atque ego minime negem frequentes diffidorum occasiones semper audacia obtulisse ingenia, quae libertatem

atque usurparent: nec valde repugnem, saepius in his causis exoriri ambiguitatem licentiae atque libertatis discernendae: hanc tamen, praesertim ubi tantum abest a licentiae temeritate, quantum a servitutis stupore, in meliorem quoque partem ausim commemorare. Vt cetera doceam, quod semper in magna excellentis ingenii virtute sit habita: quod ea mater iugularit corruptelarum errorumque tyrannidem, quod veritatem, imperiorum tarditate repressam, a tenuibus initis foveat et perficiat; magnae praesertim et certae laudis argumentum existimem relinqui hoc, quod paci succurrat, quod nihil ea facilius cum ipsa concordia in concordiam redigi possit, quod ad ipsa amoris mutui vincula, quae a libertate ingenii divelli ac lacerari criminantur homines timidi et arrogantes, firmitus adstringenda atque integre conservanda nihil ea efficacius usurpari, nihil iustius excogitari posse intelligatur.

Haec itaque oratione tractare et Vobiscum, A. Honor. communicare constitui, invitatus non modo animi mei impetu, qui libertatem sibi haud adimi in magnis doctrinae qualiscunque emolumentis censet, sed multo magis muneris mei, et temporum ratione. Nam ab eo publica verba facienda sunt, qui et religionis sacratissimae veritatem, pacis commendatricem et sociam, publice profitetur, et eo tempore dissero, quo velut in medio constituti, cum libertatem sentiendi adserimus eaque frui laetamar, hinc graves eiulatus adversus temeritatem et licentiam nonnullorum, qui turbare malunt quam succurrere rebus christianis, cieri audimus, illinc autem magno strepitu convocari partes dissonas ad unionem promovendam artibus suis pacisque fructum sperandum nedum, percipiendum.

Quae cum ita sint, non alienum me arbitror neque a persona mea, et professione, neque ab huius orationis consilio facturum, si, quantum vera et modesta sentiendi libertas animorum concordiam evehat, oratione brevi, nedum satis polita, demonstrarem. Quod dum facio, ut me pro benignitate Vestra et diligentia placide audiat, vehementer opto atque omni, qua possum, observantia peto.

Ea est verae libertatis natura, ut suo pte impetu feratur animus, actionum humanarum rector et praeses, neque alienae potestati obnoxius contra sensum rectum honestamque voluntatem agere cogatur. Iam in causa religionis, vel veritatis, quae habeat cum notitiis cultibusque divinis coniunctionem, mens libertatis amans et conscia, sive in rerum examine instituendo sive in argumentorum delectu, sive denique in iudicio de veritatis ipsius pondere ac gravitate ferendo, sibi paret, sibi obedit, suum sibi suffragium vindicat et non tam auctoritates in disputando, quam rationum momenta quaerit.

Itaque primum minime acquiescit in veritate tradita et in veteribus subsistit, repudiatis, quae novitatis speciem habent. Non patitur se capi ingenium liberum studiis hominum, qui potestate iubent, quadam eruditionis et munerum suorum dignitate praecipitant, persuadent auctoritatibus, familia et societate trahunt, et citius, quam iudicii vis exacui possit ac usurpari, opinionum vinculis constringunt.

Non profecto decet virum ingenuum, erectum nobili virum suarum sensu et agitatum, inertia servilis, ut cum ipse videre oculis, ingenio perscrutari possit veritatem, aliorum vocibus et decretis timidius sese submittat eumque temere credat desipere, qui ultra aliorum pla-

a sapere auſit. Grata, ſi quis alius, mente agnoſco cellentium magiſtrorum labores, quibus tum priſcis :cleſiae chriſtianae temporibus tum poſt ſagatam barbariem, ſub reformationis aurora, cauſam religionis re- tuere et illuſtrare tentarunt: verum non ego nec voce c animo ſubſcriperim temerariis quorundam dictis, uidquid rem chriſtianam ac theologiae diſciplinam firmat, igit, ornat, hoc omne adeo exhaustam eſſe, ut omnis tendi meliora, ulteriusque penetrandi facultas ſit praepta atque nihil fere ſuperſit, quod magiſtrorum indu- ſtriae, perſpicientiae ac ſtudiis adiungi poſſe videatur: vero eſt antiquam barbariem et tenuitatem commen- re, aeternis carceribus cruciare acres animos et veri- tis decus paucorum manibus committere. Etenim ſi itiquorum fides eruditio, prudentia et decretum omne obis iudicium circumcidat: ſi nihil tenue, nihil imperfe- um reſſet, quod vel emendatione egeat, vel noviter iſcuti mereatur, vel damnatum olim per diſputatio- um ſervorem reſtitui poſſit: fruſtra nobis benignitas iſtius ingenii vim inferit, ſas denique ſit, deplorare itum ſanctioris diſciplinae, quae dum ceterae omnes ilix indies et praegnans incrementum capiunt, an- quis ſinibus continere ſeſe cogatur atque, ſimilis libe- s noſtra aetate civitatibus, dum vicinorum potentia : inſolentia undique progreſſus facit, infra moenſum lim conſtitutorum limites, atque ne in his quidem il- leſa coërceatur. Iure quidem laetamur, ubi veritas hriſtiana novas provincias occupat coetusque purior mplicatur: multo autem mihi maiorem gaudendi ma- riam ſtudium virorum liberalium praeſebet, quod con- titutum poſt barbariem religionis ſyſtema honeſta atione perficit. In quo haud perſuadeor omne argu-
men,

mentum praeripi potuisse a maioribus. Namque verum ab errore separare, certum ab ambiguo discernere, videre quoque loco, quid aliunde adlatum, quid domesticum eque veritatis thesauris depromptum sit, omnem denique rerum omnium vim et rationes ac salubritatem ita tenere et perspicere, ut nec meliora desiderari, nec proferri plura, nec nova aperiri possint et omnes veteris barbariei reliquiae penitus tollantur, non est unius e populo, utut acris et sagacissimi ingenij, nec annorum paucorum, qui si lucem posteris praeriperent, vereor, ut pristinam barbariem sanctissimae disciplinae iterum adiungere minentur.

Liberum itaque sit explorare magistrorum dicta, ad examen revocare decreta theologorum, non subsistere in usitatis abiectoque tantorum ingeniorum stupore, repudiare, quod displiceat, restituere, quod temere abiectum sit, et nova quadam via requirere, quod lateat. Sed illam libertatem admodum falluntur, qui sive per inscitiam, sive ver invidiam omnibus omnino legibus eximi statuunt. Id vero licentiae est, vinculis sese omnibus exuere, normam nullam agendi, praeter arbitrium et libidinem agnoscere, atque impune ad omnem protervi-
am provolare. Vera libertas submittit sese legibus et in religionis causa normam rationis et scripturarum sacrarum pie agnoscit libenterque sequitur et caste observat. Qua fit, ut caveatur insolentia et periculum nonnullorum, qui tum obviam ire volunt superstitioni, servituti, formulis receptis et systematum imperiis, capita doctrinae sacrae nobis ereptum eunt locaque plana et perspicua aut abiciunt, ne scilicet sui juris esse desinant, aut tentant ad pervertendam et sollicitandam doctrinam, atque veritati, cui auxilium se laturus jactitant, illudunt et in-
sidias

DE LIBERTATE COGITANDI ETC. 22

fidiās fruunt. Ingenuus contra animus totum sese tradet monitori et duci Deo, divinisque literis, ut ex iis fidei directoria sumat, et exploratam teneat veritatem eam, quam recte interpretando cognovit, non eam, quam aut faventem opinionibus suis extorquere potuit aut antiqua interpretum traditio definivit. Non quidem committam, ut de horum laudibus aliquid decerpatur. Floruerint illi, sicut floruerunt, linguarum scientia praestanti et diligentia summa: adiunxerint ad eruditionis famam haud inanem ingenuum veri tenendi studium fidemque eximiam: explicuerint tanta cum dignitate atque consensu sententiam, ut soli fere scripturas sacras aetati suae et posteritati interpretari videantur. At si verum quaeritis, turpe est viro gravi in his disciplinae sacrae monumentis nihil per se ipsum videre, nihil arte sua evolvere, sed ad quamcunque fuerit interpretationem scholae seu sectae auctoritate quasi tempestate quadam delatus, ad eam tanquam ad saxum adhaerescere. Multa profecto illis, qui se magistros et quasi dictatores in explicandis oraculis divinis gerunt, ex suo cuique seculo et schola non sentientibus adhaeserunt: plura etiam sponte adsciverunt, quo magis interpretationes suas ad privata decreta accommodarent. Illosne putemus veras divinorum oraculorum sententias aut ipsos satis perspexisse, aut accurate satis docuisse, qui in graecis forsitan literis excellentes, in hebraeis ne mediocres quidem fuernut? quos non immunes a partium favore et refutandi adversarios studio, cuius rara virtus est numerare voces, utque delectus fiat, expendere, scripsisse constat? qui in summa artis suae perfectione et diligentiae constantia immensum campum, paulo ante traditionum et barbariei spinis obsitum purgare brevi tempore et restitue-

stituere etiam si voluissent nequaquam potuerunt? quare quis dubitet honesta uti libertate, si quis opinionum vi subacta sanctiones et interpretamenta vulgaria sub falcem mittat, nemini interpreti, quantumvis celebri, credat viamque ad ipsa veritatis adyta magis indies patefaciat?

Multo autem molestius praescriptis interpretationibus iugum imponitur formulis subtilibus et spinosarum quaestionum tricis, quas raro scimus invectas consilio pacifico, frequentius longe originem fervidis ingeniis debere, propositas, ut adversarios suos notarent atque a societate Christiana reiicerent. Tam molesto, tam humano iugo, non servit libertas, ad normam legemque rationis et verbi divini constituta. Haec simplicitatem amat in religione illae corrumpunt: haec certis legibus paret, illis arbitrium pro lege et humana vis pro commendatione saepe fuit: in hac nihil frustra creditur, in illis fingendi libidinem ingeniosam in promptu est animadvertere: in hac inter dissimiles formulas fidei unitas servari poterit: in illis superbum vincula iniiciendi et adstringendi studium undique cernere licet et felicitis concordiae dissolvendae pericula. Quomodo igitur animus ingenuus, simplex, pius eiusmodi vanitatibus sese subiiciat et formularum innodationibus capiatur?

Adiungitur ad has virtutes praeclaras et necessarias iustitia, ut, quod quis ipsemet merito detrectavit iugum, ad alienis humeris iniicere, nequaquam praesumat. Frustra quidem iura nostra vindicamus, si derogamus alienis: et aequam sit, quod tibi petis, id vicissim reliquis concedere. Equidem pulchrum est Ciceronis dictum: quo quis solertior et acrior, hoc docere solet iracundius et, quod ipse celeriter ac cum voluptate quadam arripuit,

ripuit, videns id tarde percipi vel aegre admitti, fertur ad indignationem: at vero, si honeste via incedit, abstinet a violentiis, haud statuit auctoritatem novam, abrogata vetere, neque ubi rationum momenta pondusque rerum nihil efficiunt, edictis, convitiis, querelis, minis, ferro etiam et flammis consensum extorquere audet. Quam ob rem tantum abest, ut ego verae libertatis amantem violentia et asperitate malisque artibus, quae sunt certissimi licentiae characteres, uti concedam, ad commendandam decretorum suorum veritatem et salubritatem, ut potius, si his egeat defensoribus et adiumentis, in tantam libidinis suspicionem incurrat, quantam praebet de placitorum, quae profert, certitudine dubitandi occasionem.

Ultimum verae libertatis decus ac nobilissimam dignitatem agnosco in imperio animi, domesticam servitutem refugientis et adversus cupiditatum libidinem vagam communiti. Minore saltem cum periculo ceditur auctoritatibus hominum et insanitur cum iis, qui utrumque rationibus reguntur, quam obtemperatur petulantibus decretis adfectuum, qui ne rationum quidem specie aliqua blandiuntur, sed in praeceps ruunt et insolentius commoti iudicium cautum liberumque misera servitute subigunt. Nunquam concedendum est, ut, quod ab aliis caveas, a tuo pectore ne timeas quidem: atque, quod foris defenditur libertatis bonum, id tyrannis intus infurgentibus per inertiam relinquatur eripiendum. Oportet igitur, quicumque salubriter et sapienter uti libertate animi in causa religionis velint, primum animos ad modestiae et lenitatis tranquillitatem componere, ne contra potestatem humanam dimicando in longe atrociora incidant discrimina, velut a tergo superveniente cupidi-

cupidinam exercitu. Quodsi secus evenerit, utrum ventri et sensibus pareas, an hominibus, juxta habetur. In praeceps agit superbia, ferocit ira, illudit novarum rerum amor, invidia iudicium praevertit, arrogantia ad foeda prolabitur; omnis denique cupiditas, vitium omne, ubi animum infedit perturbat. Harum quisquis vincula procul reicere didicerit, his cedere nunquam, concedere nihil, is vera libertate insignis habetur. Ita solum sapientem libertate frui veteres philosophi docuerunt: quem cupido nulla possit a sapientiae et honestatis legibus reducere.

Huius tam sapientis, tam adstrictae legibus, tam moderatae libertatis summa dignitas et, praeter alia plurima, insigne emolumentum sperari potest tam in praevendendis dissidiis et contentionibus, quam in promovenda pace beata et concordia, quae sunt nominis Christiani decora pulcherrima. Sive enim naturam, quam adhuc descripsimus, libertatis ingenii intueamur, sive, quae fidelissima in his causis magistra habetur, historiam status christiani evolvamus, in promptu est, intelligere, quo modo, quo iure hanc praecipue laudem ingeniorum libertati vindicare liceat.

Equidem cum multas sciam causas posse proferri, cur lites exoriantur et dissidia vires fumant; tamen in praecipuis huius causis calamitatis aliorum tyrannidem ponendam esse arbitror, qua opprimere ingenia acria et ad traditionum servitutem adstringere tentatum fuit. Nihil enim minus alienae voluntati obtemperat, quam iudicium humanum, neque ulla re irritatur facilius ad iracundiam, quam si quis eripere parta multa studiorum labore et veritatem imperare ausus fuerit. Nisi argumenta persuadeant animo, quid rectum, quid certum atque utile sit, iussu etiam, placita, reliquis rata, vel tenendi, quod stupidis ingenis

geniis probatur, vel abiiciendi temere, quod licentia novorum hominum suadet, exacerbatur. Hinc lites exardescunt, hinc turbarum classica audiuntur, hinc ad iras, ad convicia, ad dira certamina provolatur inter eos, qui sua non modo defendunt et commendant, verum etiam tantum de reliquorum opera, prudentiaque et pietate derogant, quantum sibi sapientiae ac religionis arrogare audent, foris tentant, quod intus non potuerunt, atque pro auctoritate sua multo acrius, quam pro veritatis bonis, dimicant. Quodsi autem ad normam certam et inviolatam libertas judicat, eaque, quae per arbitrium, posthabita legum auctoritate, honestique ratione sciscuntur, minime veniunt ab ingenio libero: quid est, quod tueri se nomen libertatis queat, nisi hanc asseramus facultatem, ut possimus docere, esse decreta nostra ad illam rationis et sacrarum literarum fidem directa, iisdem rei Christianae decus et tranquillitatem, contineri ac servari. Et si illa est libertatis ingeniorum pars pulcherrima, promere veritatem et oraculorum divinorum auctoritatem ad controversias transferre; fas est sperare, fore, ut saepe privatae hominum opiniones cedant decretis divinis, traditio vetus antiquiore sacrarum scripturarum fide vincatur, animorum denique pertinacia rationum pondere fracta ad veritatem inflectatur. Sed in hoc nemo tam stupidus rerumque expers erit, quin intelligat, quantum his studiis, hac diligentia promoveatur doctrinae conformatio aditusque ad constantem et duraturam animorum consensionem patefiat. Si quidem a lege divina ad normam arbitrii humani traducitur libertas, servitus existit, quam viles timidaeque mentes tolerant, ingenia acria etiam cum tumultu decutiunt: si per neglectum iudicii et comitatem abstinet a controversiis, anceps

induciarum periculum immittit. Verum si rationibus firmis commendare decreta sua et lectores sibi conciliare didicit, ratis legibus firmisque vinculis ad amicitiam componit.

Atque ego non ignoro, non posse ab opinionum dissensionibus ad unam omnes veritatem tenendam pro-
fitendamque perducere rationibus claris et perspicuis. Nec enim omnium eadem est veri inquirendi occasio, nec idem discernendi veri sensus, nec in dissimili ingenio par studium, similis perspicacia. Unde cum de aequabili omnium sententia in causis religionis fere desperamus, satis sit, turbas caveri lenitate et modestia, quam beatissimam pacis matrem non dubitemus salutare. Animus quidem, qui de suo opinatur abiecte, de alienis magnifice, non arrogat sibi, non derogat aliis, non corrigit ex ira, non corripit ex odio, parcit personarum famae et iuribus, veritatem moderate defendit, neque vult intra tenuitatis suae fines omnem ingeniorum exercitum compellere, is igitur animus modestus, mitis, constans nonne longissime abest a fonte diffidorum? nonne disceptationes pacatae conticescere jubeant lites, quas vehementia clamororum hominum provocat? nonne admonitionis lenitas amorisque significatio facile in rectam viam deducit homines cordatos, qui acerbitate et invidia adversariorum magis etiam alienantur vel a veritate, ut omnia tentent, quibus famae suae et sententiae consulant vel ab ipsa Ecclesia. Sed hanc lenitatem, pacis sociam et promotricem, non sperabimus, nisi ab animo, qui et praeiudiciorum vincula et cupiditatis suae dominationem abiecit.

Neque vana vel ambigua haec spes est fovendae
tutendaeque a liberis ingeniis concordiae, sed fatis et
conver-

conversionibus rei Christianae suffulta et confirmata. Quandoquidem ad historiarum fidem aut controversiarum fontes aut alimenta diffidiorum, quae rem Christianam infestarunt, exquiramus: tum demum lites acres et funestissima bella exarsere, postquam paucorum vel superbia, vel inscitia ac invidia ab unius episcopi doctorisve alicuius auctoritate suspenderet veritatem evangelicam, formulas ex arbitrio et potestate praescriberet, nec interpretationibus veris finire lites, sed definitiones suas pro norma interpretationis vellet obtrudere. Eccur tot concilia coacta, tot instituta dissentientium colloquia, frequens conventuum deliberatio, tanta decretorum, canonum, anathematum multitudo, quod iure dolemus, eventu caruere, animosque, quos iungere debebant, magis dilacerarunt? Nempe imperare, non persuadere voluerunt: non sequi iudicia, sed praescribere: sub iugum mittere, quibuscum amice tractaturos et foedera inituros se promittebant; adimere iudicandi libertatem, dum loquendi potestatem concederent. In his liberalis doctrinae periculis mirum non est refugisse et audentius impugnasse acriterque odisse ingenia fervida artes malas et consilia violenta. Adeamus autem praeclaros magistros, qui concordiam cum libertate animorum feliciter excoluerunt et, cum veritatis sese profiterentur doctores, inter opinionum et interpretationum varietatem ac iudiciorum dissensum haud levem unitatem constanter tenuerunt. Huius rei vix ullum maius atque illustrius exemplum habet vel omnis vel recentior certe aetas, quam Lutheri et Melanchthonis. Hi viri fuere, qui etsi in religione omnia scripturis divinis, nihil vel auctoritati vel arbitrio hominum tribuerent, essentque et summo loco constituti, et erectioris animi vigore excellentes, et communi

Germaniae plausu excepti, quae res fervidis ingeniis valde inimicae esse solent, atque inter se non semel iudicio, interpretatione, ac studiis discreparent, tamen patienter tulerunt in rebus haud vilibus dissensiones; alter, fervidior etiam et arrogantior, non ausus est Melanchthonem, etiam dissentientem, arguere: alter, quo erat pacatiore ingenio et ad pacem magis compositus, cum saepe contra sentiret, societatem viri gravis adamavit; uterque, nisi honestas laederetur, reliquos a sua fide deflectere, haud invitus concessit. Hoc artificio crediderim eos gravissimis ansam diffidiis praecidisse: hoc temperamento rixarum pericula evitasse: hac sapientia arctius amicitiae foedus iniisse: a quo animo simul ac defectum est, dirissima controversiarum calamitas supervenit. Postquam enim nescio quae invidia quive stupor omnia religionis capita ad unius Lutheri, repugnante magistri exemplo et reluctantem, auctoritatem conformare juberet, eundemque, qui abhoruisset servitutem humanam, velut dominum confessionis publicae coleret: grave unitati corporis Evangelici vulnus inflictum est, quod magis etiam adhibitis medicamentis hiare coepit. Ex eo tempore in tot fere partes dilacerari coeperunt ecclesiae, quot scholarum magistri florentes, quot ingeniorum sive cultores praeclari, sive etiam monstra fuerunt. Iam illae numero et honore diversae partes cum se mutuo satis infestarent, acerbiores studio concordiae promovendi factae, turbis, proeliis, clamoribus, audacia et petulantia omnia impleverunt, perverterunt. Neque id mirum videbitur perito et exercitato rerum arbitro, si apud animum reputaverit, quantum Lutheri artes tuendae pacis a reliquorum moliminibus compingendi animos differant. Lutherus capita religionis illustravit:

illi

illi subtilibus tricis impeditiorem ad veritatem aditum
 effecere: ille ingenio suo demonstravit antiquae supersti-
 tionis vanitatem; hi novos errores auctoritate, nomine,
 fama, Lutheri compescuere: illi sacrorum virorum fides
 pro norma et clypeo fuit; his sermones et judicia Lu-
 theri patrumque sententiae. Tum vero pro pace altercatio-
 nes excitatae sunt, diffidiõrum gliscens olim ignis in
 flammam exarsit et consilium concordiae, cum fere aut
 tyrannos aut servos promotores haberet, animos divisit,
 qui si libertati concessa jura sua fuissent, si in causis
 intricatis nihil iussu peractum, si nemo pressus formulis
 obscuris et definitionibus humanis, communi opera per-
 purgare veritatem et decus ecclesiae vehementer instau-
 rare potuissent. Ecquos, ut ad nostra tempora deveni-
 am, ecquos quaeso, diffidiõrum et contentionum, quae
 hac aetate animis piis tristitia, impietati tam laeta specta-
 cula praebent, autores noscitis atque notatis? Accusent illi
 libidinem novorum hominum, ausus iuveniles, dicta inso-
 lentia, judiciorum acrimoniam: traditionibus suis et pla-
 citis, inter quae consenuerunt, metuant, omnibus iis, qui
 contra hiscere audent, temerariorum et profanorum no-
 mine traductis: hi-ne vero conticescant? reveareantur
 clamores et iuvenilem, quam per contemptum vocant,
 petulantiam auctoritati et cupiditatibus submittant?
 Praescribantne illi velut in tribunali et jubeant: hi qui
 ad libertatem natos se et institutos sentiunt, timide ser-
 viant? illi arroganti severitate sua defendant: hi ne ob-
 strepant quidem? Illis religio suadeat errores, quos pu-
 tant, compescere: ~~his~~ veritatem, quam videre arbitran-
 tur, incultam e manibus dimittere? Valeat, valeat illa
 concordia, quae nervos libertatis concidit et cum stupore,
 inscitia, barbarie foedera nectit! Vigeat libertas, quae,

traditione depressa, ubi cupiditas absuerit, almam fovet atque perficit tranquillitatem et rei Christianae dignitatem evehitur. Quemadmodum enim liberam civitatem regere et conservare maius est et decus et beneficium, quam fervorum familiam gubernare: ita in causa religionis auctoritas et concordia longe est excellentissima ac pulcherrima, quam metu extorquere non sit necesse, viris cordatis sponte ad eam confluentibus.

Atqui hi, qui illa opinionum servitute nec ipsi opprimuntur, nec alios tenent, jusque sibi concessum aequae aliis tribuunt, unice nati videntur ad religionis avertenda pericula, ad debellandas controversias, ad animorum denique consociationem pacificam concordiamque sarcendam, ubi rupta fuerit, atque ut invalescat, confirmandam. Eo igitur pro virium meorum tenuitate, munerisque dignitate dum contendere hactenus fuerim conatus, eodem ut cursu pergam, incitatis quoque conabor viribus persuasissimus, deberi hanc diligentiam religioni sanctissimae, quae a barbariis servitute genus humanum ad libertatis usum honestum reduxit; deberi hanc modestiam populo christiano, cui sectarum studia infensissima semper fuere; deberi denique hoc exemplum moderationis iudicando et libertatis sentiendo, Vobis, optime Commilitones, quibus in veritate verbi coelestis in-
tuenda, perscrutanda, docenda comes et socius
adiunctus sum.

1

1

